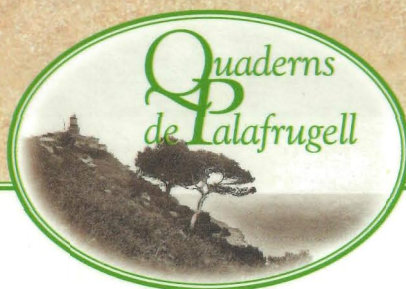

La gent de Palafrugell

Població i migració del segle XV al segle XX

MIGUEL SOLANA SOLANA

Febrero 1880

Josef Pellart

Alfredo Bernadoi

Mano Coronado

Josef Lacala

Estanislao Godeau

Mano G. Lerner

Juan Lerner

Mano

Labrador Colonos

Taponezo +

Menetral +

id. +

id. +

Tornaleno +

Tornaleno +

Labrador Colonos

Homestead

LA GENT DE PALAFRUGELL

Població i migració del segle XV al segle XX

LA GENT DE PALAFRUGELL

Població i migració del segle XV al segle XX

MIGUEL SOLANA SOLANA

Ajuntament de Palafrugell
Diputació de Girona

2003

SOLANA SOLANA, Miguel

La gent de Palafrugell. Població i migració del segle XV al segle XX

ISBN 84-95187-50-7

I. Palafrugell. Ajuntament II. Girona. Diputació

1. Migració interna --Palafrugell-- S. XV/XX

325(467.1)

Núm. 12
Data edició Abril 2003
Tiratge 1.500 exemplars

Edició:
Ajuntament de Palafrugell
Diputació de Girona

© 2003 Miguel Solana

Consell assessor
Gerard Prohías, Carles Sapena i M. Concepció Saurí

Redacció i administració
Arxiu Municipal i Àrea de Cultura
Ajuntament de Palafrugell

Correcció
Nuri Roig

Disseny i maquetació
Pep Caballé. Vall de Llémena

Impressió
Impremta Palé SL. Palafrugell

Dipòsit legal
Gi-121-2003

ISBN
84-95187-50-7

Sigles utilitzades:

ACG – Arxiu Capitular de Girona
AMP – Arxiu Municipal de Palafrugell
APSMP – Arxiu de la Parròquia de Sant Martí de Palafrugell
CIDC – Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya
IEC – Institut d'Estadística de Catalunya
INE – Instituto Nacional de Estadística

"He nascut a Palafrugell (Empordà Petit) el 8 de març de 1897. La totalitat de la meva sang és empordanesa. El meu paisatge bàsic està comprès entre Puig Son Ric, de Begur, a llevant; les muntanyes de Fitor, a ponent; les illes Formigues a migdia i el Montgrí a tramuntana. Sempre m'ha semblat que aquest país és molt vell i que per sobre hi ha passat tota classe de gent, gent errant i diversa"

Josep Pla

El quadern gris. Un dietari

Barcelona: Editorial Destino, 1966, p. 89.

Col·lecció "Obra Completa", núm 1.

Agraïments

Quan s'arriba a la fi d'un llibre i es fa una recapitulació de totes les persones que han ajudat que arribi a bon port, sempre queda el dubte d'oblidar-se algú. Això no obstant, intentaré que quedi patent el meu agraïment a les persones que han ajudat a la realització d'aquest llibre: M. Concepció Saurí, arxivera municipal de Palafrugell, Jordi Cama, Lluís Maimí, Xavier Pareras i Anna Maria Torras. Una part important d'aquest treball no s'hagués pogut realitzar sense la col·laboració de Maria Piferrer, que amb una paciència digna de millor causa va assumir la tasca de buidar censos i padrons. L'altre agraïment important, ja que em van donar part del seu temps a canvi de res, s'ha de donar a tota la gent que vaig entrevistar, perseguir i molestar per aconseguir algunes dades, més informació i alguna entrevista. No tots els entrevistats surten a la publicació. Vull demanar en aquest sentit disculpes. Les persones entrevistades van ser: José Bonachera, Rodolfo Candelaria, Glòria Cruz, Àlex Cebollero, Enric Gaset, Francesc Gil, Montserrat Llovera, Maria Noguer, Elisabet Patxot, Jordi Ramisa, Manuel Serrano i Quim Turró.

Sumari

PRESENTACIÓ.....	9
PALAFRUGELL HISTÒRIC: L'ORIGEN D'UN NOM, L'ORIGEN D'UNA POBLACIÓ.....	11
L'ECLOSIÓ DE LA INDÚSTRIA SURERA A PALAFRUGELL	23
El segle XVIII: la introducció de l'activitat surotapera	
i el creixement de la població	23
El segle XIX: l'eclosió de l'activitat surotapera a Palafrugell	30
LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX: DE L'AUGE A LA DECADÈNCIA	41
LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX: EL NOU DORADO	63
Els anys de la paràlisi: la postguerra i l'autarquia econòmica	63
El boom demogràfic: el creixement de la població en la dècada dels seixanta	65
La migració: Palafrugell com a lloc de destinació prioritària en els anys seixanta.....	73
LA POBLACIÓ PALAFRUGELLENCA EN LES ÚLTIMES DÈCADES: EVOLUCIÓ I CARACTERÍSTIQUES	97
La població en les últimes dècades 1975-2000	97
Els canvis en la dinàmica migratòria.....	100
ANNEX: LA POBLACIÓ DEL BAIX EMPORDÀ ENTRE 1900 I 2001	117
BIBLIOGRAFIA	123

Presentació

L'Empordà ha sigut una terra de pas, de mobilitat i d'assentament de tot un seguit de persones i de pobles diversos. Cadascú amb els seus costums, els seus hàbits, les seves religions i cultures han anat teixint la societat actual, pòsit d'aquesta gent errant i diversa, tal com indica Josep Pla en la citació que obre aquest llibre. Un procés que continua en el present i que continuarà en el futur. Les societats i les cultures mai són estàtiques, mai estan del tot definides. La seva vitalitat prové de la seva capacitat d'adaptació i d'incorporació als canvis. Una societat i una cultura completament definida i immòbil no existeix. La seva existència la condemnaria a la mort.

Palafrugell és un exemple paradigmàtic de l'evolució de la població durant el segle XX en gran part de Catalunya. La seva població, que ja des de temps remots ha sigut una barreja de pobles i cultures, s'ha anat enriquint i transformant amb les noves aportacions, amb l'arribada d'un nombre important de població d'altres contrades. Gent procedent de la resta de pobles de Catalunya, d'Andalusia, dels països europeus o, recentment, des del Magrib, s'han incorporat a aquesta societat i a aquest poble. La migració no explica per si sola l'evolució de la població, però és un element de primera magnitud si es vol tenir constància de quin ha sigut el camí que ha seguit Palafrugell en els últims anys.

Per això, en aquest llibre s'intenta mostrar l'evolució de la població de Palafrugell, el seu volum i les seves característiques, prestant una atenció especial a les anades i vingudes de la població que ha escollit de venir-hi o ha deixat la població per motius ben diversos al llarg dels anys. I també interessant-se per l'activitat de la gent, la configuració de la societat, els avatars que han caracteritzat l'evolució del poble.

Aquest llibre, per tant, pretén donar una visió panoràmica i explicativa de quins han sigut els principals trets que han configurat l'evolució de la població palafrugellenca. Llacunes i buits encara no aclarits resten en l'aire. La quantitat d'informació que encara es conserva i que no ha sigut explotada permetrà seguir investigant i aportant nous elements d'interès i debat en el futur.

Palafrugell històric: l'origen d'un nom, l'origen d'una població

Obtenir informació sobre la població, abans de l'aparició dels censos i padrons oficials, presenta grans dificultats. Només els fogatges i els registres parroquials, si s'han conservat, permeten delimitar algunes de les principals característiques de la població i especialment la seva evolució al llarg del temps. Des de finals del segle X, que és quan apareix el primer document on s'esmenta la població de Palafrugell, fins a finals del segle XV, que és quan es va realitzar el primer fogatge de la població palafrugellenca, no existeix cap tipus d'informació que permeti delimitar l'evolució i les característiques d'aquesta. Des del segle XVI fins al segle XVIII, Palafrugell és una petita població gironina, arraconada a l'interior davant dels atacs pirates i assolada, com la resta del país, per les epidèmies, les crisis de fam i les guerres. El creixement de la població era per tant força modest. Només la introducció de la indústria surera i el consegüent canvi econòmic i social durant el segle XVIII van trencar amb aquesta situació.

La primera referència existent sobre Palafrugell és un document conservat a l'Arxiu Capítular de Girona i amb data de 3 de novembre de 988 que esmenta el nom de *Palacio Frugelli*. Diverses són les denominacions que es troben en els primers documents que apareixen al llarg dels segles X a XII: *Palaz Frugello*, *Palatii Furgelli*, *Palatio Frugel*, *Palatio Frugello*.

Les interpretacions que s'han fet sobre l'origen d'aquest nom han sigut variades. Una, de força popular i

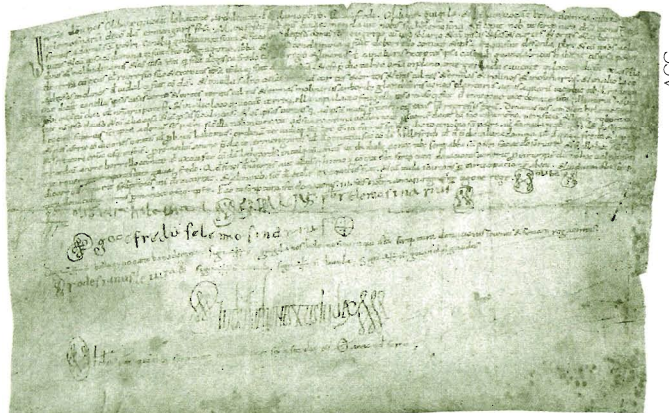
pintoresca, partiria de la traducció al català del nom en llatí, *Palatio Frugel*, i en aquest cas vindria a significar “palau de fruits”. *Frugel* derivaria del mot llatí *frux/frugis* —els fruits, els productes de la terra. Però altres investigadors i estudiosos s'inclinarien a considerar que aquest topònim derivaria d'un nom de persona d'arrel germànica, *Frugell*, i així la població vindria a significar, *Palau de Frugell*.

De totes maneres, l'aparició d'uns primers documents que fan referència a Palafrugell, a finals del segle X, ja indica-

Traducció del primer document escrit on apareix el nom de Palafrugell

Traducció feta per M. Concepció Saurí del primer document on es fa constar l'existència de la vila de Palafrugell. Aquest document es conserva a l'Arxiu Capítular de Girona i va ser trobat per Gabriel Roura i Güibas quan realitzava la classificació i l'inventari dels pergamins de la Seu, des de l'any 834 fins al 1200.

“En el nom del senyor: Nos, Oliba anomenat Llobatós arquilevita, Fredari prevere, Gauzfred, Oliba, Guiguila, i Bella anomenada Bonadona, que som almoniers de la dona difunta Ermengards. És manifest, doncs, que ens encomanà la seva almoina i ens manà que féssim escriptura de donació a la casa de sant Pere del monestir de Galligans, cosa que fem sobre la casa de Santa Eugènia, amb el solar i amb les mateixes cases i corts i horts i arbres i vinyes i amb la condamina que fou del difunt abat Guigó i de la condamina que fou del comte Borrell i la terra que fou del prevere Sanla i amb els molins els molinars i amb la terra que fou de Giscafred, amb el rec i els camps de lli i de cànem excepte la casa on habita en Guandalric, i amb la peça de terra amb les eixides i entrades i excepte l'illa que fou de la dona Ilia, i totes aquestes coses són en el pla davant de la ciutat de Girona en el lloc que anomenen Tolosella, a prop dels molins del difunt Vidal. I a la vila de Salt, tres cases amb corts i horts i terres conreades i ermes i molins i molinars. I en un altre lloc que anomenen Canelles, les cases, corts i horts, les terres conreades i ermes, els molinars, els arbres fruiters, vinyes, planters, aigües, recs d'aigua, en tant que es pubui dir i determinar. I en un altre lloc que anomenen Torroella a Palau Frugell, el mas que fou del vescomte Ennegó on habitava Guillimir, amb el clos i amb una altra casa amb les figueres, i amb les vinyes que pertanyen al mas, amb les seves eixides i entrades. Nosaltres, els esmentats almoniers, donem totes aquestes coses amunt escrites a la casa de sant Pere tal com ella ens va encarregar en la seva darrera voluntat i ens manà en el seu testament, verídic i fermat per les lleis. I nosaltres en tenim per jurat i aprovat per les degudes condicions, havent-ho ordenat el jutge segons és llei, a fi que sigui ferm en favor del mencionat cenobi de Sant Pere, i d'aquells que allí serveixen Déu o hi serviran fins a la fi. Per remei de l'ànima de l'esmentada Ermengads i del seu pare el difunt Hellefred i de la dita Bonadona i de Gauzfred i també per remei de l'ànima del comte Borrell i de la seva difunta esposa Ledgards, amb tal pacte que allí l'abat de sant Pere faci servir Déu sempre dia i nit i si això no complís retorni a poder de Gauzfred. Cosa que si

Primera referència escrita en un document del nom de Palafrugell (Palacio Frugelli), l'any 988, a l'Arxiu Capítular de Girona.

nosaltres donadors o qualsevol home que vulgui atemptar contra aquesta escriptura de donació no pugui reclamar això que demana sinó que en primer lloc caigui sota la ira de Déu, i tingui participació amb Judes Iscariot, i des d'ara aquesta escriptura de donació romangui ferma en tot temps. Fou feta aquesta escriptura de donació a III de les nones de novembre de l'any II regnant Hug rei (3 de novembre de 988).

Oliba subscriu.

Oliba arquilevita ss.

Fredari prevere almonier ss.

Gocefred almonier ss.

Sig + ne de Bella anomenada Bonadona.

Sig + ne de Guiguila nosaltres almoniers que hem fet aquesta escriptura de donació i hem pregat fos firmada.

Rostany levita ss.

Sig + ne de Amat.

Sig + ne de Liwla.

Sig + ne de Guandalguade.

En nom de Déu Honest Jutge ss.

Joan prevere que ha escrit a escriptura de donació en el dia i any a sobre dit.”

rien l'existència d'una població en vies de consolidació.

Palafrugell va ser una possessió dels comtes de Barcelona fins a l'any 1250, quan Pere II lliurà el castell de Palafrugell al prior de Santa Anna de Barcelona, que pertanyia a l'ordre del Sant Sepulcre. L'enclavament i la situació de Palafrugell i els altres veïnats que l'envolten, localitzats relativament lluny de la zona costanera, correspondria al de moltes altres poblacions catalanes d'aquella època que buscaven un emplaçament més segur enfront dels atacs pirates procedents del Nord d'Àfrica.

Si bé a partir dels documents antics es pot reconstruir alguns retalls de la història, dels personatges més il·lustres de la població, de comtes i reis, priors i bisbes, prínceps i marquesos, molt més difícil es trobar informació sobre la resta

Jaume Ferrer. AMP

Enric Bruguera. AMP

de la població, sobre el volum i sobre les condicions de vida, les feines, els ritmes de treball i d'oci o les manifestacions populars.

Les primeres dades disponibles sobre la població de Palafrugell provenen del fogatge realitzat l'any 1497. Aquest primer fogatge donava un nombre total de 169 focs a Palafrugell, inclosos els nuclis de població de Calella, Ermedàs i Llofriu. Si apliquem un multiplicador de 4,5 persones per foc —un multiplicador que se situa en la banda intermèdia de les que s'acostumen a utilitzar, entre 3,75 i 6— Palafrugell tindria al voltant de les 760 persones. Una dada que constitueix, però, tan sols una xifra aproximativa a una realitat que és impossible de quantificar de manera totalment exacta.

És una proporció discreta en relació a les altres principals poblacions del Baix Empordà. No arribava a representar ni el 7,5% del total de focs que es localitzaven a la comarca. I situava Palafrugell en la cinquena posició comarcal respecte al volum de població. La classificació per ordre d'importància de les poblacions gironines estava encapçalada de manera

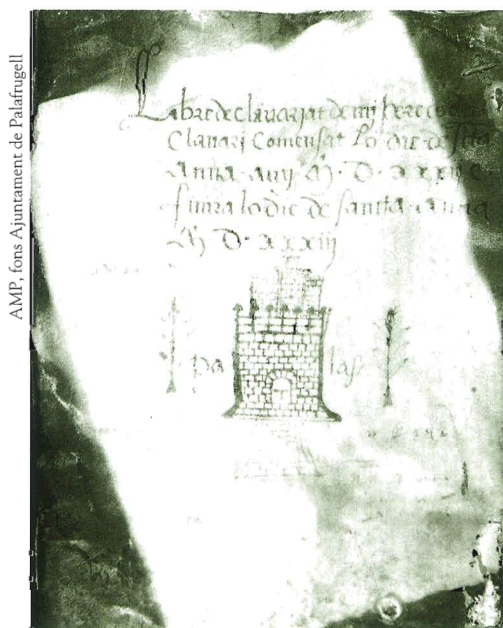
Escut del prior de Santa Anna que es troba al carrer de la Notaria número 1, prop del carrer Major.

Al centre de la llinda, de pedra calcària, hi ha esculpit en baix relleu l'emblema del Priorat de Santa Anna de Barcelona, que va ser senyor feudal de Palafrugell.

La creu patriarcal de Jerusalem és dins d'un relleu ovalat encerclat per una orla apergamada (possiblement del segle XVII o XVIII).

Llibre de clavariat de 1532-1533. Malgrat l'evolució de l'escut de Palafrugell durant els segles, s'han mantingut inalterats els elements originals. (De gules, un castell obert d'or acompanyat de dues garbes d'or, una a cada costat).

A dalt, l'escut que es troba al mercat municipal, on es fa una interpretació del significat de Palafrugell com "palau de fruits".

AMP, fons Ajuntament de Palafrugell

**Estadístiques precensals:
registres parroquials i fogatges**

L'existència de registres fiables i complets de la població és un fenomen relativament nou. A Espanya no va ser fins l'any 1787 quan es va confeccionar el que es considera el primer cens demogràfic, normalment conegut com el cens de Floridablanca. Des d'aquest precursor de les estadístiques censals fins al primer cens modern de la població espanyola, l'any 1857, queda un buit només cobert per algunes estadístiques puntuals. Abans d'aquesta data, però, existeixen altres recomptes poblacionals que, malgrat les mancances i problemes que presenten, permeten projectar una mica de llum sobre la població, el seu volum i les seves característiques.

A partir dels registres parroquials —una part dels quals s'ha perdut a Catalunya— és possible conèixer el nombre de naixements, defuncions i matrimonis, així com altres característiques de la població. La seva aparició a l'Europa Occidental, al voltant dels segles XV i XVI, va rebre un fort impuls a partir del Concili de Trento (mitjans del segle XVI). Donat que la religió majoritària i dominant era la catòlica i que aquesta tenia una forta implantació en la vida de les persones, els registres parroquials, quan s'han pogut conservar, constitueixen una font de primer ordre per estudiar les poblacions antigues i la seva evolució.

Les altres fonts històriques són els fogatges de la població. Aquests primers reculls estadístics tenien una finalitat eminentment fiscal i, a vegades, militar. Per això, es comptaven el

nombre de focs —en aquest sentit, referit al nombre de llars o de contribuents caps de família dels quals depenia un conjunt de persones— que hi havia a cada població i que devien contribuir a l'erari públic. Els problemes de treballar amb aquestes fonts d'informació són evidents. Per una part, no informa de la població total que vivia en els municipis. Ens proporciona la quantitat de caps de família —en sentit ampli, de llars o cases. La quantitat de població és el resultat de multiplicar el nombre de focs per la grandària mitjana de les famílies o llars en cada època. I fer-ho suposa un considerable exercici d'imaginació i voluntarisme en què s'ha de tenir en compte l'àrea geogràfica, l'època i el nivell social. Per altra part, en tenir un objectiu fiscal no apareixen els grups socials que es trobaven lliures dels pagaments fiscals, cas de la noblesa i el clergat. Per últim, un altre problema dels fogatges és que no tenen una continuïtat definida sinó que apareixen, com es pot comprovar en la taula on se'n presenta l'evolució dels fogatges al Baix Empordà entre 1497 i 1716, en intervals força heterogenis, sense una regularitat específica.

Per tant, són unes fonts que proporcionen unes dades aproximades, que s'han de tractar i treballar amb cautela i prudència. Donen unes determinades pistes sobre la població, més que una imatge exacta de quants eren i com eren. No va ser fins a l'any 1857 quan els recomptes de població es van començar a efectuar a partir de censos i padrons els quals, ja amb regularitat, han fotografiat la població. A principis del segle XX les dates de realització del cens van passar als anys acabats en zero, seguint les recomanacions de la Conferència Internacional de Estadística, que tingué lloc el 1895 a Berna (Suïssa).

*Evolució del nombre
de focs i cases a Palafrugell
i altres localitats importants
de la comarca entre
els anys 1497 i 1716.*

Evolució del nombre de focs a Palafrugell, el Baix Empordà i les principals poblacions de la comarca entre els anys 1497 i 1716

	1497	1515	1553	1708	1716
	focs	focs	focs	cases	cases
Palafrugell*	169	126	213	227	247
La Bisbal d'Empordà**	213	199	288	528	409
Palamós***	204	173	162	255	233
Sant Feliu de Guíxols****	258	240	264	466	437
Torroella de Montgrí*****	243	248	245	242	290
Baix Empordà	2.953	2.991	3.213	4.012	4.111

* Inclou Calella, Ermedàs i Llofriu.
** Inclou Castell d'Empordà, Sant Pol i el Vilar
*** Inclou Sant Joan de Palamós
**** Inclou Sant Amanç
***** Inclou Sobrestany

Llistat de la població de Palafrugell a partir del fogatge de 1497

Sobrequés Vidal l'any 1962 va publicar un petit article a la *Revista de Palafrugell* on feia constar la relació de les persones que constaven al Fogatge de 1497 (Arxiu de la Corona d'Aragó, Batllia General de Catalunya, A. 303, fs. 183 i ss). És la primera llista nominativa que es conserva dels habitants de Palafrugell: en aquest cas, bàsicament els homes. Malauradament és l'única informació disponible. Els noms sense cap altra característica,

excepte en el cas dels capellans. A continuació s'indiquen, ordenats alfabèticament pel cognom, els caps de casa d'aquesta relació, amb l'interès que pot tenir descobrir la major o menor preeminència de determinats cognoms en la població actual de Palafrugell en comparació amb cinc segles abans (*La transcripció s'ha efectuat respectant l'ortografia original que reproduceix Sobrequés Vidal*)

Mossén Pere Sagrera	Capellà, Johan	Grassot, Johan	Parals, Anthoni	Roig, Johan
Mossén Pau Climent	Capellà, Pere	Guerau, Johan	Parals, Lorens	Romas, Gabriell
Mossén Pau Masó	Carbonell, Johan	Guitart, Johan	Parals, Pere	Roquer, Anthoni
Mossén Steve Fina	Carrer, Johan	Jofre, Gabriel	Pasqual Pagès, Johan	Rossich, Anthoni
Mossén Johans Pla	Carreres, Anthoni	la viuda Agustina	Pasqual Sastre, Johan	Sadern, Anthoni
	Cases Castells, Andreu	la viuda Canera	Pasqual, Pere	Sadorni, Miquel
Adroer, Joan	Caxa, Sabestà	la viuda Carreras	Pasqual, Anthoni	Sagrera, Jacme
Agostí, Anthoni	Climent, Rafel	la viuda Ferrona	Pasqual, Barthomeu	Salent, Pere
Almar, Rafael	Codina, Montserrat	la viuda Perejohan	Pelegrí, Miquel	Salom, Sabestà
Andreu, Guillem	Colom, Anthoni	la viuda Ramolla	Pepera, Sabestà	Sasala, Johan
Arinós, Pere	Corredor, Nicholau	la viuda Spanyola	Peya, Carles	Saunó, Pere
Arnal, Pere	Deulofeu, Johan	Lombardi, Johan	Peya, Miquel	Scuder, Sabestà
Aulet, Miquel	Deulofeu, Martí	Lor, Barthomeu	Pla, Barthomeu	Serra, Pere
Ballià, Anthoni	Deulofeu, Pere	Loret Misatgé,	Pla, Sabestà	Serra, Sabestà
Balloch, Sabestà	Domingo, Anthoni	Madianes, Franci	Plana, Joan	Servià, Anthoni damunt
Barrull, Miquel	Farrer, Guillem	Madir, Johan	Plana, Lorens	Servià, Anthoni davall
Barrull, Pere	Ferigola, Anthoni	Madir, Johan	Plana, Sabestà	Silvestre, Gabriell
Batayer, Anthoni	Ferràn, Matheu	Margot, Pere	Poch, Anthoni	Simón, Anthoni
Benvençut, Pere	Ferrer, Martí	Marquès, Barthomeu	Poch, Martí	Siurana, Anthoni
Bernat, Sabestà	Fornet, Barthomeu	Marquès, Sabestà	Prats, Barthomeu	Soler, Johan
Bernoy, Barthomeu	Frigola, Guerau	Marquès, Sabestà	Prats, Sabestà	Sorner, Anthoni
Bernoy, Johan	Galfí, Anthoni	Maruy, Pere	Privedor, Johan	Spanyol, Nadal
Blanch, Anthoni	Gali, Sabestà	Mascort, Nantich	Quantó, Anthoni	Sperenyol, Pere
Boera, Johan	Gasa, Blay	Mascort, Pere	Reig, Anthoni	Sureda, Anthoni
Boffill, Nicholau	Gerona, Anthoni	Mascort, Sabestà	Reig, Franci	Toll, Nicholau
Bogués, Sabestà	Gerona, Johan	Matheu, Gaspar	Remey, Miquel	Torre, Johan
Bonet, Francesch	Gerona, Pere	Miquel, Miquel	Richseu, Pere	Torroella, Gabriel
Boria, Sabestà	Gilabert, Pere	Morató, Anthoni	Riera, Steve	Vergonyós, Johan
Bou, Pere	Godafré, Anthoni	Morató, Pere	Roig, Anthoni	Vergonyós, Matheu
Brú, Nicholau	Godofré, Lorens	Nabal, Pere	Roig, Anthoni	Vergonyós, Pere
Camps, Pere Johan	Goyall, Miquel	Pagès, Bonet	Roig, Johan	Vidal, Anthoni
Candal, Barthomeu	Grasech, Pere	Pagès, Miquel	Roig, Johan	Vilar, Pere

Evolució de la mortalitat i la natalitat a la parròquia de Palafrugell entre els segles XV i XVIII

La variabilitat del nombre de naixements, però especialment de defuncions, es pot observar a la figura que s'exposa a continuació. Les dades comprenen el període del 1453 al 1800 en el cas de les defuncions, amb alguns anys tanmateix sense dades, i del 1685 al 1799 en el cas dels naixements.

Les dades de les defuncions es troben als registres sacramentals que es conserven a l'Arxiu Parroquial de Palafrugell, on ja hi ha un primer llibre d'òbits —defuncions— per al període comprès entre els anys 1453 a 1539. És el llibre més antic de la parròquia i es conserva pràcticament sencer, però amb alguns petits buits. Aquests registres de defuncions així com els de naixements i matrimonis es van iniciar a tots els països catòlics a partir del Concili de Trento (1545-1563), però com es pot comprovar per les dates, a la Diòcesi de Girona ja existia aquest tipus de documentació amb anterioritat. Durant el segle XVI es troben alguns períodes sencers sense dades, especialment a mitjans de segle. Les dades dels segles XVII i XVIII estan completes. En aquestes defuncions s'inclouen els anomenats albats, denominació que rebien els infants que morien abans de rebre la primera comunió —13 a 14 anys en el cas dels nens, i d'11 a 12 anys en el cas de les nenes. El seu nombre era molt important durant l'Antic Règim Demogràfic i en molts casos superava les defuncions dels adults.

El nombre de defuncions és força erràtic amb pics de mortalitat molt elevats corresponents bàsicament a les epidèmies que assolaven de manera irregular les poblacions. Els segles XIV i XV van ser una època difícil per a Catalunya a causa de les epidèmies —especialment intensa la pesta negra dels anys 1347 a 1351— quasi sempre lligades amb l'esclat de conflictes bèl·lics, insurreccions, plagues de llagosta i períodes de fam. Les seves conseqüències van ser tan devastadores sobre la població, que se cita com una de les causes de la decadència de la Corona Catalano-Aragonesa i el ferment de revoltes i canvis socials posteriors. Als llibres d'òbits de l'Arxiu Parroquial de Palafrugell s'indiquen els anys de les epidèmies: 1458, 1461, 1465, 1466, 1483 i 1490, com es pot observar a la figura correspon a les puntes màximes en el nombre de defuncions. Al segle XVI a més s'hi va sumar els atacs pirates amb la seva màxima intensitat, però tanmateix aquest va ser un segle de represa demogràfica en el conjunt de Catalunya. Durant el segle XVII es van continuar succeint les epidèmies i les crisis bèl·liques. Destaca la punta de mortalitat dels anys 1652 i 1653, que correspon a l'epidèmia de pesta bubònica que va assolir nombroses poblacions catalanes —també consta en els llibres d'òbits que es conserven a l'Arxiu Parroquial de Palafrugell. Aquest trasbals poblacional va continuar durant la segona meitat del segle XVII per les fams i les plagues de llagostes, especialment intenses entre 1679 i

destacada per la mateixa ciutat de Girona amb prop de 1.000 focs, seguida de Castelló d'Empúries amb 391 focs, Puigcerdà (329), Olot (260), Sant Feliu de Guíxols (258), Torroella de Montgrí (243), la Bisbal d'Empordà (213), Palamós (204) i Banyoles i Palafrugell, amb 169 cadascuna.

Malgrat els canvis que s'han succeït en les pautes de poblament es pot apreciar, això no obstant, la continuïtat històrica i la preeminència d'unes determinades poblacions al llarg dels últims cinc segles. La configuració dels principals centres que avui dia articulen

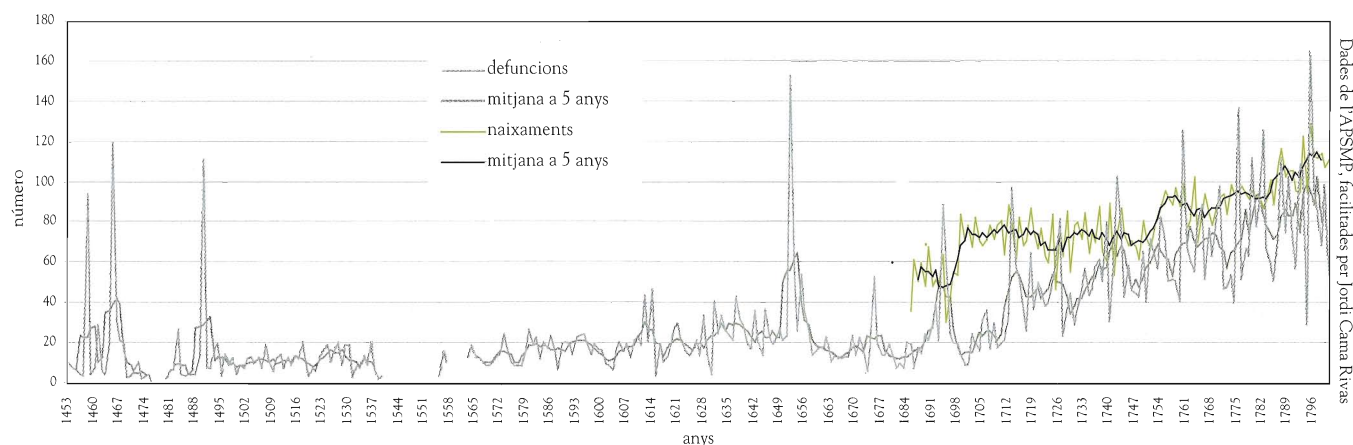
la comarca del Baix Empordà ja apareix definida de manera clara a finals del segle XV.

La comparació que va efectuar Josep Iglésies (1976) entre les diferents comarques catalanes en aquells anys mostra que el Baix Empordà era una comarca caracteritzada per una població abundant. La densitat de focs i, cal suposar que de població, per quilòmetre quadrat doblava la mitjana catalana i només es veia superada per la que enregistrava en aquells moments el Barcelonès, la qual contenia la principal població de Catalunya.

1688, que van afectar les poblacions empordaneses. El retrocés de la població va continuar durant els primers anys del segle XVIII, a causa dels efectes negatius de la Guerra de Successió. Aquestes crisis no només tenien un efecte directe en la reducció de la població, mitjançant l'augment de la mortalitat, sinó que indirectament suposaven també un descens en el nombre de matrimonis i de naixements.

El càlcul de la mitjana cada cinc anys permet moderar aquests altibaixos i presentar de manera més clara l'evolució del nombre de

defuncions. Òbviament, el creixement del nombre de defuncions i, en especial, des de principis del segle XVIII està en consonància amb el creixement de la població que experimentava Palafrugell. El nombre de naixements, per als quals només es disposa d'un període més reduït d'anys —fins ara només s'ha buidat la informació que correspon al segle XVIII— es manté normalment per sobre de les defuncions, tant de forma anual com pel que fa al càlcul de la mitjana de l'evolució. Ara bé, les morts superen amb escreix el nombre de naixements en alguns anys determinats.

Dades de l'APSMR, facilitades per Jordi Cana Rivas

Evolució del nombre de naixements i defuncions de Palafrugell entre 1453 i 1799, amb la mitjana quinquennal que mostra la tendència de l'evolució.

L'evolució que segueixen els focs i, per descomptat, la població, era força erràtica, segons es pot comprovar en la taula on s'exposa l'evolució dels focs de Palafrugell des de finals del segle XV fins a principis del segle XVIII. És important tenir en compte els problemes de fiabilitat d'aquests primers recomptes de població. Però no s'han de descartar les convulsions que patia una població sotmesa al que els estudiosos de la població anomenen com *l'antic règim demogràfic*. Aquest es caracteritzava per l'elevada fluctuació dels nivells de fecunditat i, especialment, de mortalitat

en un context de baix creixement de la població. Es considera com a especialment fluctuant la mortalitat, ja que aquesta es trobava íntimament lligada a tot un seguit de factors que feien molt vulnerable la població.

Els quatre genets de l'apocalipsi: fam, guerra i pesta, i la seva conseqüència més immediata, la mort, estaven a l'ordre del dia en aquestes poblacions. Les epidèmies de còlera, tifus i, especialment, de pesta van assolir les poblacions amb constància i regularitat, especialment durant els segles XVI i XVII. D'una part sovint

La pesta bubònica de mitjans del segle XVII

Des de la pesta negra de mitjans del segle XIV, Catalunya no va tornar a patir els estralls de la pesta amb tanta intensitat com la que va assolir el país a mitjans del segle XVII. La pesta bubònica va esclatar l'any 1647 a la ciutat de València i, des d'aquí, es va estendre a tota la zona costanera del Mediterrani. A Girona va ser un dels últims llocs a arribar, malgrat tots els intents per detenir el seu avançament. En aquest extracte, Jordi Nadal descriu l'itinerari i les repercussions que va tenir. Les dades són imprecises, però Nadal estima que entre un 15 a un 20 per cent de la població catalana va morir durant aquest esclat. Palafrugell no consta en aquesta relació, però les dades dipositades a l'Arxiu Parroquial de Palafrugell i recopilades per Jordi Cama, mostren que també va ser afectada intensament per la pesta: entre 1651 i 1655 van morir 313 persones, quan durant el quinquenni anterior, per exemple, la xifra se situa al voltant de la centena.

“En la periferia mediterrànea, desde Andalucía a la frontera con Francia, la pandemia de peste de 1647-1654 es el accidente mayor de una serie de descalabros, debidos siempre a la enfermedad bubónica (...).

Primero, el itinerario. La peste entró por Valencia, irradiando enseguida en dirección sur, y, más tarde, en dirección norte. En el mismo año 1647, la encontramos en Alicante, de donde partirían dos ramales: uno, interior, hacia Orihuela, Murcia y Lorca, atacadas en 1648; otro marítimo, hacia la costa malagueña, Gibraltar, Cádiz y Huelva, invadidas en 1649. Desde Cádiz, el mal penetró por tierras de Jerez, Sevilla,

Córdoba y Jaén, en el mismo 1649. En cuanto a la penetración por el norte, la enfermedad quedó detenida en el Bajo Aragón en 1648 (...) y 1649 (...) para introducirse por Tortosa y el sur de Cataluña a comienzos de 1650. En abril del mismo año había saltado a Gerona, en donde parece que pudo ser contenida. En cambio, a lo largo de 1651, 1652, 1653 y 1654 la epidemia rompió todos los frenos y se derramó por la mayor parte de Cataluña y Aragón, siguiendo muchas veces itinerarios indescifrables y sin excluir, en ocasiones, un segundo o tercer asalto a lugares ya atacados anteriormente. Por otra parte, la peste pasó, en 1652, de Barcelona a Mallorca y a Cerdeña y, en 1656, de Cerdeña a Nápoles, que no iba a sanar hasta 1659.

Después, las víctimas. En la ciudad de Valencia fueron exactamente 16.789, registradas entre julio de 1647 y marzo de 1648. En la Baja Andalucía la epidemia pudo causar unos 200.000 muertos y marcó, con seguridad, el ocaso definitivo del gran emporio sevillano. En Mallorca, los muertos fueron 6.630 dentro de la Ciutat y un total cercano a 20.000 —es decir, la quinta parte de todos los habitantes— en el conjunto de la isla. En Cerdeña (territorio español, no se olvide), el contagio segó la vida a 54.134 personas, de un total que debía girar en torno a las 300.000, en el asalto de 1652, y a otro número indeterminado en el asalto de 1654-1657 (...).

‘Explicit annus infelicissimus 1650, que pestis [pesta], fames [fame] et bellum [guerra] grassabantur in Cathalonia’, apostilló el rector de la parroquia de Lloret de Mar al cerrar el registro de bautismos correspondiente. Por haberse presentado acompañada de los otros dos jinetes del

Apocalipsis, la peste de mediados del siglo XVII alcanzó una difusión y una intensidad extraordinarias en el triángulo catalán. (...). Barcelona, la capital, que debía tener unas 45.000 almas en 1640, antes de las graves alteraciones político-militares, se hallaba reducida a 14.435 a fines de junio de 1652, tres meses y medio antes de la entrada de las tropas castellanas de Don Juan de Austria; el éxodo, cerca de un año de asedio y la peste se repartieron la enorme diferencia. Gerona, ciudad de 1.328 fuegos en el último ‘fogatge’, de 1553, contabilizó 563 casas apestadas y 1.550 muertos de peste, de fines de abril a fines de noviembre de 1650. Tortosa, con 988 fuegos en 1553, 1.149 muertos de peste, de primeros de febrero a últimos de julio del mismo año. Manresa, con 1.282 casas y 5.497 almas en 1626, 381 hogares invadidos y un millar de víctimas mortales, de 16 de junio a 18 de octubre de 1654. Calaf, villa de 214 casas y 1.097 pobladores también en 1626, 413 muertos, esto es el 40 por 100 de los efectivos, entre enero y octubre de 1652. En Bañolas, con menos de 300 fuegos en 1553, el rector de una de las dos parroquias —la de Santa Maria de Turers— inscribió 160 sepulturas de adultos apestados, de 7 de junio hasta fin de 1652, contra 25 óbitos de todas las edades en el curso de todo el 1650. En Arenys de Mar, los difuntos por causa del contagio fueron 113, de mayo a diciembre de 1653. En Palamós, con 162 fuegos (bastante menos de 1.000 habitantes) en 1553, fueron enterrados en la playa entre 300 y 400 cadáveres que no cabían en el cementerio...”

Extracte tret de Jordi Nadal (1984), *La població espanyola (siglos XVI a XX)*, Barcelona, Ariel.

El model de la transició demogràfica

Un dels pocs models teòrics consolidats en els estudis de població és el denominat *model de la transició demogràfica*. Elaborat en la dècada dels anys trenta i quaranta d'aquest segle ajuda a explicar el procés de transició des del denominat *antic règim demogràfic* fins al *règimen demogràfic modern* que caracteritza, avui dia, les societats occidentals. El gràfic que s'adjunta exposa les quatre etapes en què se subdivideix el model. La primera i l'última corresponen a l'antic i al nou règimen demogràfic. Les etapes segona i tercera corresponen a la transició demogràfica pròpiament dita.

L'antic règim demogràfic es caracteritzava per unes elevades taxes de natalitat i mortalitat que fluctuaven, especialment aquesta última, a causa de la interrelació de les persones amb l'ambient, la fam i les epidèmies, així com producte de les confrontacions entre els grups humans, les guerres. L'evolució de la població durant aquest període era molt variable, però amb una tendència molt lleugera a llarg termini cap el creixement.

L'inici de la transició demogràfica està lligat a tota una sèrie de factors que, de manera més o menys directa, van incidir en els canvis en l'evolució de la població. La transició va coincidir temporalment amb la Revolució Industrial, de la qual va ser una de les seves causes i, alhora, una de les seves conseqüències. La millora en l'alimentació de la població, els nous hàbits higiènics i la major salubritat de les ciutats, els nous tractaments mèdics i, fins i tot, s'apunta a una progressiva adaptació de l'organisme humà a les malalties infeccioses més mortals o a una pèrdua de virulència d'aquestes, són els principals factors que van produir aquest

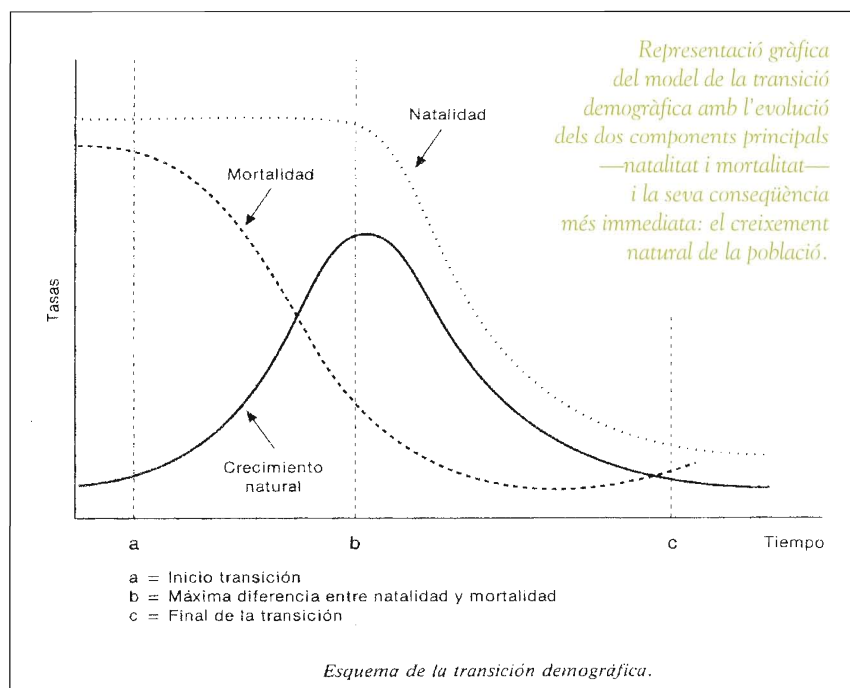
descens de la mortalitat. La natalitat, en principi, va continuar a nivells elevats ja que estava molt més condicionada per tota una sèrie de pautes socials i culturals, el canvi de les quals és sempre un procés més lent i dilatat en el temps.

La natalitat va començar a descendir a partir de la tercera etapa, fruit d'unes poblacions que començaven a percebre i a redimensionar la importància dels fills dintre de les famílies. En condicions de mortalitat decreixent ja no era necessari tenir tants fills per assegurar la continuïtat de la descendència. Les famílies van començar a controlar més estrictament el nombre de naixements.

Aquestes dues etapes de la transició demogràfica suposen el període de màxim creixement de la població, donada la diferència entre els nivells de natalitat i de

mortalitat. La situació tornarà a establitzar-se a partir de l'entrada en el nou règimen demogràfic. En aquestes tendeixen a igualar, però ara a nivells molt baixos, les taxes de natalitat amb les taxes de mortalitat. Catalunya, com la resta de poblacions europees, entren en una fase d'escàs creixement de la població.

És clar que això és la teoria. Les adequacions a cada societat, a cada país, a cada regió mostren la forta variabilitat en els processos de transició demogràfica. No sempre els canvis s'han efectuat en el mateix ordre i l'evolució ha sigut producte dels mateixos processos. A més, actualment s'obren nous interrogants respecte a quina serà l'evolució que en un futur espera a les societats europees, en uns moments en què aquestes han assolit els nivells més baixos de fecunditat enregistrats.

La immigració occitana a Catalunya entre els segles XV i XVII

“Los inmigrantes son gente servil,
de condición baja y soez.”(...)”
Los catalanes son inconstants,
jactieux, larrous, oiçevx “
(inconstants, fanfarrons, lladres, ganduls).

Jordi Nadal exposa en el paràgraf següent els problemes d'adaptació i els recels mutus que, a partir dels testimonis de l'època, es van configurar entre la població autòctona catalana i la immigració procedent de França entre el segle XV i el primer terç del segle XVII:

“Pero, una vez formada, la oleada inmigratoria manifestó un empuje sorprendente. A manadas (...) los adolescentes abandonan los pueblos del Midi [es refereix al Sud de França] para saltar de una aldea a otra de Cataluña, en busca de trabajo. Son muchachos de cortísima edad (las chicas suelen quedarse en casa), casi siempre comprendidos entre los siete y los veinte años, que llegan para faenas estacionales, hacen el viaje de ida y vuelta durante unos años consecutivos, y acaban estableciéndose definitivamente. Entonces, procuran casarse con una mujer indígena —no pocas veces la hija o incluso la viuda del amo— arraigando para siempre más. A la vista de los registros matrimoniales, que constituyen una prueba inatacable del enraizamiento, y de otras fuentes, no parece demasiado arriesgado afirmar que en tiempos

de Felipe II, en la segunda mitad del Quinientos, la quinta parte de los hombres de Cataluña había nacido al otro lado de los Pirineos (...), la corriente se reduce muy significativamente hacia 1620-1625, en el preciso momento en que la situación social y económica de Cataluña se deteriora en forma irremediable (auge inusitado del bandolerismo, colapso monetario, hambre, etc.). En adelante, la opinión popular como los poderes públicos, que hasta entonces siempre se habían mostrado condescendientes con los franceses, empezarán a volverse reticentes y adversos. El testimonio de Corbera, entre 1620 y 1630, señala netamente el cambio de actitud: los inmigrantes son “gente servil, de condición baja y soez, que idolatra el interés y que por él se aventura a cualquier trabajo y ejercicio, por vil y abatido que sea” empleándose “en todo lo que imaginan les ha de ser de algún provecho”. La diatriba no puede ocultar el resentimiento de una sociedad frente a unos extranjeros que vienen a disputarle las escasas disponibilidades laborales. En cambio para los últimos, los catalanes eran “inconstans, jactieux, larrons, oiçeux”.

Extracte tret de: Jordi Nadal (1984), *La población española (siglos XVI a XX)*, Ariel, Barcelona, p. 67-69.

aquestes epidèmies apareixen lligades a situacions de fam i escassetat d'aliments, producte d'unes collites massa dependents dels factors meteorològics i, per altra part, cal tenir en compte els greus problemes derivats de les dificultats en el transport i les comunicacions que presentava la distribució dels

aliments entre la població. A Palafrugell, com en d'altres municipis de la costa catalana, a aquesta cadena de desastres s'haurien d'afegir els pirates i corsaris turcs i els procedents del Nord d'Àfrica, que assolaren les poblacions costaneres catalanes de manera regular entre els segles XV i XVII.

L'absència de fogatges entre 1553 i principis del segle XVIII a Catalunya ha deixat un període molt ampli amb una manca gairebé completa d'informació sobre la població. En un moment, a més, de fortes convulsions socials al país que van afectar de manera intensa Palafrugell, com van ser la Guerra dels Segadors, a mitjans del segle XVII, i l'aparició i extensió d'intenses epidèmies de pesta i còlera durant aquells anys, cosa que es pot comprovar si se segueix l'evolució del nombre de defuncions.

Un dels fenòmens poblacionals més interessants i que va afectar en gran mesura Catalunya durant aquest període va ser la immigració de francesos, principalment procedents d'Occitània. A l'abundant pèrdua de població i, per tant, la manca de treballadors a Catalunya, com a conseqüència de totes aquestes calamitats (fams, epidèmies i guerres), s'ha d'afegir la situació de depauperació econòmica i sobrepoblació en què es trobava França, així com les guerres de religió entre catòlics i protestants que tenien lloc en gran part del sud del país. Aquests són els principals factors que es troben en l'origen d'un dels grans moviments migratoris que ha conegut Catalunya al llarg de la seva història. Aquesta immigració va tenir lloc des de finals del segle XV fins al primer terç del segle XVII. Un fenomen sovint oblidat i poc estudiat de la història de Catalunya, però que va tenir una gran importància en l'esdevenir de la societat i l'economia.

Després de segle i mig sense cap tipus d'informació sobre els volums de població, el 1708 és la data d'un primer fogatge que, en aquest cas, estableix el

Summa Artis: Historia General del Arte, vol. XV, 1998

Els quatre genets de l'apocalipsi segons una de les representacions més conegudes, realitzada per Dürero l'any 1498. La fam, la guerra, la pesta i la mort assolaven unes poblacions que durant els segles anteriors van ser durament castigades per tota una sèrie de calamitats, entre les quals destaquen les epidèmies de pesta negra durant els segles XIV i XV.

nombre de cases a la població —es pot fer equivaler al nombre de focs. Comparat amb el primer fogatge de l'any 1497, Palafrugell sembla augmentar molt lleugerament la seva població, però va perdre pes en relació amb la resta de municipis de la comarca. L'increment de població, a partir d'aquestes dades, sembla poc notable. I l'inici del segle XVIII comença, així mateix, sota uns auguris pessimistes a causa de l'esclat de la Guerra de Successió a la Corona Espanyola (1702-1714) i la promulgació del Decret de Nova Planta, que va significar en el cas de Catalunya la derogació de les seves institucions. Això no obstant, el segle XVIII va ser un segle

Aquesta figura es troba en una de les entrades de Can Rosés (antiga Casa Roger), actual seu de l'Arxiu de Palafrugell, el Patronat Municipal de Turisme i la Fundació Ernest Morató. El peix és un roger i fa al·lusió al cognom de la família que va ser propietària d'aquest edifici, els Roger. Sota el peix es pot observar una data: 1776. És l'únic casal notable que resta dempeus al nucli antic i del qual en l'actualitat només es conserven les façanes.

de prosperitat econòmica a Catalunya i, per extensió, de creixement demogràfic. La fi dels conflictes bèl·lics, l'amortiment de les epidèmies que de manera regular assolaven la població, la desaparició dels atacs pirates sobre les costes i

l'autorització perquè els catalans comerciessin amb Amèrica són factors que van contribuir a aquesta millora de les expectatives i de l'evolució econòmica de Catalunya.

De l'any 1719, per fi, es té una relació ja no del nombre de focs o cases, sinó del nombre d'habitants. I tenim una mesura més precisa del volum de població que habitava al Baix Empordà i a cadascun dels seus municipis.

A partir d'ara s'entra en una etapa nova. A Catalunya com en d'altres països europeus es posen les bases del procés d'industrialització que es va consolidar plenament al segle XIX. Palafrugell, com altres municipis de la comarca, no va quedar al marge d'aquest procés. L'impacte que van tenir les manufactures del suro va incidir en un canvi fonamental de la dinàmica econòmica, de reducció progressiva de les activitats agrícoles, i en menor mesura de la pesca, cap a les noves indústries que sorgien a la vila. Canvi que va venir acompanyat per l'inici d'un període d'expansió econòmica que va tenir una de les principals conseqüències en el creixement de la població. Però aquesta etapa nova exigeix un apartat diferent i específic que és el que s'enceta a continuació.

L'eclosió de la indústria surera a Palafrugell

La importància del desenvolupament de la indústria surera ja ha quedat patent en altres llibres d'aquesta col·lecció i forma part de la consciència col·lectiva del poble. Les seves repercussions pel que fa a l'evolució de la població i els canvis en l'ocupació van ser també notables. Palafrugell, com altres localitats del Baix Empordà, va assolir la realització d'un procés d'industrialització a petita escala, que va dotar la localitat d'una dinàmica nova i diferenciada respecte a gran part del territori empordanès. La prosperitat que va aportar la indústria del suro i totes les seves activitats al seu voltant va incidir en un creixement notable de la població, no només per les millores en les condicions de vida sinó també per l'arribada de gent forana que nodria la naixent activitat industrial. En tan sols un segle, el XVIII, Palafrugell va doblar la seva població, i durant el segle XIX la plena eclosió d'aquestes manufactures va catapultar Palafrugell a un creixement de la població vertiginós que la va situar i consolidar, juntament amb Sant Feliu de Guíxols, com una de les dues localitats més importants en termes econòmics i poblacionals del Baix Empordà.

**El segle XVIII: la introducció
de l'activitat surotapera i
el creixement de la població**

El creixement de la població entre 1719 i el Cens de Floridablanca, realitzat a finals de segle, en concret l'any 1787, és notable. Palafrugell, en consonància amb la resta de la comarca, va duplicar amb escreix la seva població. La vila —inclosos els nuclis de Llofriu i Ermedàs, però no el de Mont-ras— passà de 821 habitants a 2.609.

Tota la comarca va experimentar un creixement important, però va ser especialment intens a les principals poblacions de la comarca i, en especial, als municipis costaners, lliures per fi dels atacs pirates, la qual cosa permetia intensificar les activitats pesqueres i els intercanvis comercials marítims. En aquest sentit, per exemple, destaca el cas de Sant Feliu de Guíxols, que experimentà un increment molt notable de la població a causa de la més primerenca introducció de la manufactura del suro, passant d'aquesta manera a consolidar-se com la principal vila del litoral gironí.

Evolució de la població a Palafrugell, el Baix Empordà i altres municipis grans de la comarca entre 1719 i 1842

	Cens de Floridablanca			
	1719 habitants	1787 habitants	1830 habitants	1842 ànimes
Palafrugell*	821	2.609	3.066	3.596
La Bisbal d'Empordà**	1.636	2.813	3.666	4.211
Palamós***	916	2.155	2.724	2.518
Sant Feliu de Guíxols****	1.543	5.090	6.177	5.487
Torroella de Montgrí*****	922	2.582	3.120	3.500
Baix Empordà	15.480	33.763	35.138	36.387

* Inclou Calella, Ermedàs i Llofriu. El 1842 inclou la població de Mont-ras

** Inclou Castell d'Empordà, Sant Pol i el Vilar

*** Inclou Sant Joan de Palamós

**** Inclou Sant Amanç

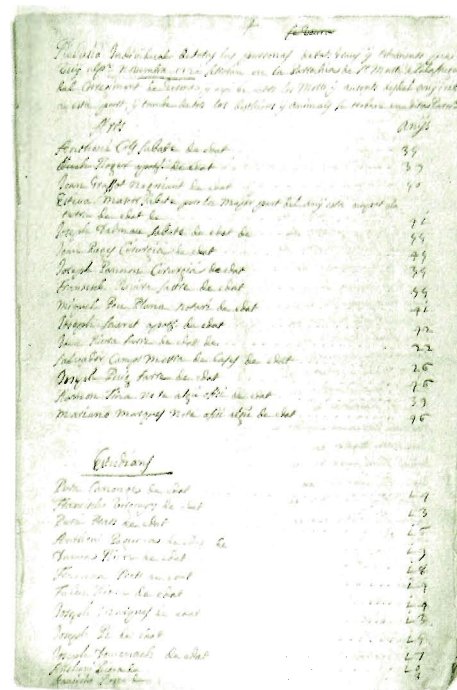
***** Inclou Sobrestany

Evolució de la població de Palafrugell entre els anys 1719 i 1842.

El creixement de la població a la vila i a les altres principals poblacions de la comarca s'accelera fruit de la transformació econòmica produïda per l'increment del comerç i l'expansió de noves activitats.

A l'Arxiu Municipal de Palafrugell es conserven diversos recomptes de població durant el segle XVIII, que a diferència dels registres de segles anteriors no estan basats en els focs sinó en els individus, i permeten conèixer amb més detall algunes de les característiques principals de la població que habitava al municipi.

El recompte de població més antic conservat a l'Arxiu data del dia 12 d'agost de 1717. Està escrit en català i indica el nom, la professió i els anys de la població, classificada per famílies. En el següent, del dia 1 de novembre de 1721, tan sols apareixen consignats els homes i al final es fa una relació del bestiar que es troba a la parròquia, la qual cosa fa pensar en la finalitat fiscal i militar que podien tenir aquests recomptes de població, que encara que elaborats per les autoritats locals eren encarregats per l'Estat. La distribució dels oficis mostra la

Primera pàgina del recompte de població de 1721, on apareix la classificació de les persones segons l'ofici.

preeminència de les activitats agràries en la població de Palafrugell. La majoria dels homes de la població apareixen consignats sota les categories de llauradors, masovers o jornalers. En un pla molt més secundari apareixen les activitats pesqueres i marineres.

Aquests recomptes de població se succeeixen durant tot el segle XVIII sense una periodicitat fixa. A l'Arxiu Municipal de Palafrugell es troben aquests llistats per a l'any 1722 i 1723, any en què queda interrompuda la sèrie fins ja entrat el segle XIX. A diferència dels primers, els corresponents a l'any 1717 i 1721, els següents estan escrits en castellà. El tipus de dada que es consigna

Recompte de la població de 1r novembre de 1721

(Arxiu Municipal de Palafrugell)

S'ha transcrit la relació dels individus classificats per oficis o condició social, tal com apareix en la mateixa llista nominativa. Entre parèntesi s'indica el nombre de persones que apareixen en cada categoria.

"Relasió individual detotas las personas detots Graus y Estaments que vuÿ alpr~ Novembra 1721 Setroban en la Parrochia de St. Martí de Palafrugell del Corregiment de Gerona, y axibe detots los Morts y Ausents desde anÿ 1718 en esta part, y tambe de tots los besthiars y Animals Se troban en dita Parro^a

1. Arts (15): Sabaté (2), 1 Sabaté pero la major part

del anÿ esta ocupat ala terra, Negociant (1), Cirurgiá (2), Sastre (1), Notari (1), apoth (2), farre (2), Mestre de Cases (1), No te algú ofisi (2).

2. Estudians (22)

3. Labradores, Propietarios y Masoveros (20): propietaris (11), Masovers (9)

4. Fills de llauradors Masovers y dels que tenen Arts (7)

5. Mariners (2)

6. Jovens Marinérs (1)

7. Pescadors (5)

8. Jovens Pescados, No Nia algú

9. Jornalers que Sols Viuan del Jornal (42)

10. Fills de Jornalers (19)

11. Criats, Nonia algun

12. Pobres de Solemnidat, Inutills que Viuan Sols de limosna (70)

13. Fills que no Arriban a 14 Anÿs (74)"

A continuació el recompte inclou 4 llistats més:

"Relació de Los que Son Vinguts a viurer en lo pnt lloch" (En la que sembla ser la primera relació de la migració al municipi de Palafrugell. Apareixen 8 homes, tots ells procedents de poblacions properes. Mont-ras, Ruplà, Sant Feliu de Guíxols (2), Sant Joan de Palamós (2), Sant Pere Pescador i Savall deAro -sic)"

"Relacio dels que se són Ausentats y dels Morts"

"Relasion delas Personas que no paga personal por Rezon de sus empleos tienen y se allan en dicho lugar"

"Relasio del Besthiar Se troba en dita Parrochia" (sic)

és bàsicament la mateixa: la relació d'oficis, estaments o condicions socials. En cap d'aquests llistats apareix encara cap referència a l'ofici i la indústria que amb posterioritat va consolidar l'auge i la força econòmica de la vila palafrugellenca, les manufactures surotaperes.

Les primeres notícies que donen compte de l'existència de la indústria del suro es troben al voltant de la segona meitat del segle XVIII. Badia i Homs exposa a la *Geografia Comarcal de*

Catalunya que en els primers temps la gent que treballava el suro havia vingut generalment de la zona surera de l'Alt Empordà (Agullana, Darnius), on aquesta activitat aparegué en primer lloc.

De nou entrem en un període caracteritzat per la manca d'informació sobre la població. Encara que cal suposar l'existència i la continuïtat d'aquests recomptes de població durant tot el segle XVIII, no se n'ha conservat cap a l'Arxiu Municipal de Palafrugell. Per tant, no va

Característiques de la població de Palafrugell segons el Cens de Floridablanca (1787)

PALAFRUGELL*
Parròquia de Palafrugell
Corregiment de Girona

	Soters		Casats		Vidus		Total		Total
	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones	
fins a 7 anys	225	218	0	0	0	0	225	218	443
de 7 a 16	237	192	0	36	0	0	237	228	465
de 16 a 25	175	146	10	38	1	2	186	186	372
de 25 a 40	67	32	160	228	6	3	233	263	496
de 40 a 50	12	9	105	74	8	18	125	101	226
més de 50	13	24	162	61	31	84	206	169	375
	729	621	437	437	46	107	1.212	1.165	2.377

Capellans	4	Jornalers	389	Escribans***	3
Beneficiats	6	Fabricants	3	Estudiants	30
Sagristans	1	Artesans	97	Llauradors	41
Acòlits**	2	Criats	25	Dependents de la Creuada	1
Cavallers	2	Empleat amb sou del Rei	4	Demandants	2
Advocats	1	Amb fur militar	1	Dependents de la Inquisició	1

Hospital de Palafrugell a la cura de 4 administradors
Servents 2

* No s'inclou el poble de Llofriu
** Acòlits: clergue que ha rebut l'ordre d'acòlit. La funció dels acòlits consisteix a
acompanyar i ajudar el diàcon i subdiàcon en les funcions litúrgiques
*** Escribans: el que per ofici públic estava autoritzat per donar fe de les escriptures i altres
actes que passaven davant ell

Dades del primer cens modern de la població espanyola, Cens de Floridablanca (1787), amb les principals característiques de la població palafrugellenca segons l'edat, el sexe i l'estat civil. També apareix una classificació de la població segons els oficis, però el nivell de desglossament és molt petit i, per tant, no permet tenir una imatge acurada de les ocupacions predominants en aquells anys.

ser fins a l'any 1787 que es pot comptar amb una font d'informació fidedigna sobre el volum de la població palafrugellenca i les seves característiques. En aquest cas, a més, es tracta del que està considerat com el primer cens de la població espanyola, el que es denomina habitualment com el Cens de Floridablanca, un dels millors censos europeus del segle XVIII. Les característiques que el diferencien de la resta de censos, llistats de població i altres recomptes és la finalitat estrictament demogràfica que tenia aquest cens, a diferència de la

finalitat fiscal dels recomptes precedents. Així mateix, aquest recompte de la població va abastar la totalitat del territori espanyol i la informació que proporcionava ja permetia tenir la configuració de la població per sexe, edat, estat civil i una incipient, encara que poc clarificadora, classificació socioprofessional, ja que la major part de la població queda consignada sota l'epígraf de "jornaler".

Segons les dades del Cens de Florida-blanca, la població de Catalunya a finals dels segle XVIII encara se situava per sota de la barrera del milió d'habitants, en concret 814.412 habitants. La principal població catalana era en aquells anys, òbviament, Barcelona, amb 92.385 habitants, seguida de Reus, amb 14.440 habitants, i de Lleida, amb 10.390 habitants. Tota la resta de poblacions catalanes se situaven per sota de la barrera dels 10.000 habitants. Al Baix Empordà, la principal població era Sant Feliu de Guíxols, amb 5.090 habitants, la Bisbal d'Empordà, amb 2.643 habitants, Torroella de Montgrí, amb 2.582 habitants i la quarta, en ordre d'importància, era Palafrugell, amb 2.377 habitants.

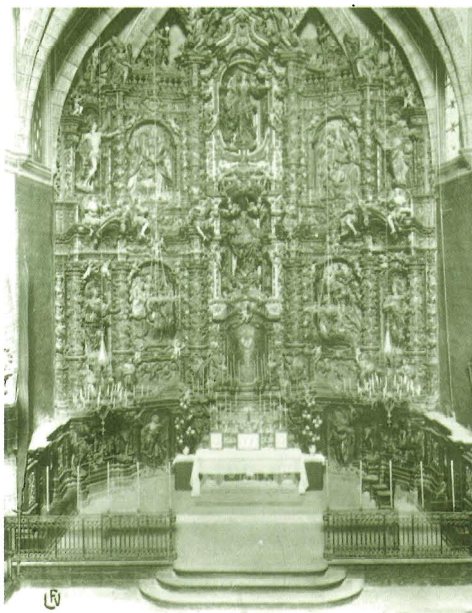
Per aquelles mateixes dates, finals del segle XVIII, es va realitzar una de les primeres descripcions del territori efectuades a Catalunya. Es tracta del *Diario de los Viajes Hechos en Cataluña* de Francisco de Zamora. Una de les poblacions que es consigna en aquest dietari és Palafrugell. Francisco de Zamora presenta alguns dels trets més destacats de la vila —la qual cosa permet completar la imatge d'aquesta població—que van més enllà de les

A. L. V. - 1913 - PALA FRUGELL
Iglesia de San Martín

AMP, col. Ramit Medir

*Imatge de la façana
de l'Església de Sant Martí
de Palafrugell
i de l'altar barroc,
ricament decorat,
que va ser cremat
durant la Guerra Civil.*

Jaume Ferrer. AMP, fons Ferrer

**Descripció de Palafrugell efectuada
per Francisco de Zamora (1790?)
en el seu *Diario de los viajes
hechos en Cataluña***

Una de les primeres descripcions completes del país és la que reflecteix l'obra de Francisco de Zamora. Els seus escrits permeten conèixer els trets territorials, les activitats econòmiques, la situació social del país a finals del segle XVIII, després d'un període relativament llarg de temps de recuperació i de creixement de l'economia catalana. A continuació es transcriu la descripció que donà de la vila de Palafrugell. Com es pot comprovar, es tracta d'un conjunt d'impressions i anotacions sobre aspectes força diversos, sobre els quals Francisco de Zamora va donar també el seu parer personal.

"Palafurgell (sic) está situado en una hoyo o conca de tierra, rodeado de muros el vecindario antiguo, pero hay mucho mayor número fuera de ellos, porque es pueblo que ha crecido mucho.

Hay cuatro párrocos, 12 embarcaciones, 300 taponeros, 30 embarcaciones de pescadores, y buena cosecha de corcho, el cual suelen pelar de cuatro en cuatro años, si es tierra buena. No se pela más que el tronco, pues sí se pelasen las ramas se morirían; y lo mismo sucedería si no se pelase el tronco.

Es pueblo de más de 600 casas.

La iglesia vale poco, y menos el altar mayor, que es un puro capricho y confusión. Tiene un frontal de plata de poco gusto, que costeó Martín Serra y Abellí, hijo de este pueblo, de muy baja suerte, y que hizo gran fortuna en América. A más dejó dotada una misa con dos mil pesetas. Legó al hospital 10 mil. El altar de San Pedro, de la misma iglesia, es bueno.

Para hacer los tapones se corta el cocho con un cuchillo untado en sebo, no haciendo otra cosa el que hace esto. Se cuece dos veces, cada una hasta que hierve, con lo que se engruesa el corcho y tapa los agujerillos que tiene. Se hacen los tapones, y después de hechos se dividen en 3 clases, poniéndolo en sacas de 30 mil cada una. Se venden en Francia y a América.

Pocos años hace no tenía salida este comercio.

En este pueblo sólo se paga diezmo del grano de harina y del vino, todo, de quince, una.

El señor es el Prior de Santa Ana. Nombra regidores y bailes en papel blanco. Arrienda la fleca en más de 300 libras.

Jaume Ferrer. AMP. fons Ferrer

*Una de les fotografies més antigues que es conserven
de Calella mostra una coneguda però alhora diferent imatge
de les cases arran de mar, sense el segon tram de les voltes.
Les barques indiquen la importància que tenia la pesca
i l'extracció de corall en aquells anys.*

La congregación es pobre cosa. El puerto también lo es, pero tiene tal cual camino.

Hay una fuente con un lavadero y abrevador. Aquél se vacía dos o tres veces al día, aprovechando sus aguas los terratenientes que están abajo.

Cogen trigo, vino, aceite, corcho, y les sobraría si no se extrajesen.

Las calles son regulares. Se baila los domingos, cerca de carnestolendas, en público.

Hay 12 clérigos.

El hospital se está reedificando.

Tiene en su fundación las parroquias de Monrás y Llufríu, con párroco separado, y los vecindarios de Armadans y Santa Margarita.

Tiene una famosa ermita de San Sebastián, con tres ermitaños que tienen facultad de pedir por toda la corona de Aragón, confirmada por Carlos III, por recomendación de Don Antonio Barceló, fundado en que dicha ermita le era un punto ventajoso para sus operaciones de corso."

Extracte tret de: Francisco de Zamora (1790?) *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Edició efectuada per Ramon Boixareu, Curial, Barcelona, 1973, p. 370-371.

Descripció de Palafrugell efectuada per Ramir Medir a partir de l'estadística general que es va efectuar l'any 1797

Una mica posteriorment al *Diario* de Francisco de Zamora, es conserven tota una sèrie de documents relacionats amb la confecció del cens de 1797 on s'exposen les principals característiques de la població. Ramir Medir va analitzar aquests documents i a l'any 1966 va publicar a la *Revista de Palafrugell* el comentari següent:

"Uno de los papeles más interesantes que obran en el archivo histórico municipal es la estadística general que se hizo en nuestra villa el año 1797, en virtud de los dispuesto por el Gobierno de Carlos IV para llegar a formar el Censo de Población de España. De todo lo que hasta hoy he podido examinar, puedo decir que es la primera estadística completa y que bien merece un comentario.

Me limitaré a reseñar los antecedentes más interesantes que dan una idea clara de la estructura demográfica y del estado económico-social de Palafrugell en aquella época.

Palafrugell formaba parte del Corregimiento de Gerona, Principado de Cataluña. Era una Villa de señorío eclesiástico, por pertenecer al Prior de la Colegiata de Santa Ana de Barcelona. Contaba con 2.470 habitantes, tenía 500 casas, en 21 de las cuales se fabricaban tapones de corcho por unas 70 personas, la mayor parte de ellas forasteras, sin hijos y que no estaban de continuo en esta Villa. El resto de la población vivía de la agricultura y de la pesca.

Como edificios para servicios públicos y similares había:

Un hospital para enfermos pobres, atendido por un hospitalero y su consorte; una cárcel; una posada para atender a los viajeros; una carnicería y una pequeña pescadería; y un molino de viento.

Es curioso saber cómo se atendía la enseñanza primaria, por la siguiente respuesta que copio a continuación:

"Solo hay una Escuela de primeras letras con un solo Maestro concurriendo en ella sinquenta niños; enseyansa para ninya propiamente ninguna hay y solo hay dos muchachas coxas que se dedican en la casa de sus propios Padres a enseñar en hazer medias y encaxes a 7 ó 8 que allí acisten"

De modo que para los niños había un maestro de primeras letras y estoy seguro de que el hecho de concurrir por lo menos 50 muchachos a la escuela se debió al importante factor económico de la nueva industria del corcho. En cambio para las niñas, en aquellos tiempos no existía prácticamente la posibilidad de aprender a leer y escribir, debiendo contentarse solo con unas labores femeninas rudimentarias.

Luego sigue como información interesante la demografía de la población palafrugense.

De los datos que preceden, se evidencia que, por lo general, la gente no envejecía mucho. Después de los 40 años apenas quedaban solteros; y en cuanto a los casados, su número se reduce considerablemente después de los 50 años y apenas los hay con más de 70.

En lo religioso había:

El templo parroquial y Comunidad compuesta de 4 Curas Parrocos y siete Beneficiados residentes.

Tres capillas (Santa Margarita, Armadás y la del Hospital)

Una ermita, la de San Sebastián, con 2 ermitaños

Un familiar del Santo Oficio

De profesiones liberales se contaban 3 escribanos, 1 abogado, 2 médicos, 2 cirujanos, 3 farmacéuticos, y 2 albéitares que a la vez eran herradores

Como elemento oficial había un Administrador de Aduanas, que actuaba principalmente en el puerto de Calella, para despachar las exportaciones de tapones; y otros empleos subalternos (2 alguaciles de Marina, 2 Porteros y 2 ministros del Resguardo)

En la agricultura se contaban 22 labradores-propietarios, con heredades pequeñas; 20 arrendatarios de tierras; y 422 jornaleros y criados de labranza

En la pesca es de mencionar 54 marineros comprendidos los patrones pescadores, y 23 marineros inválidos

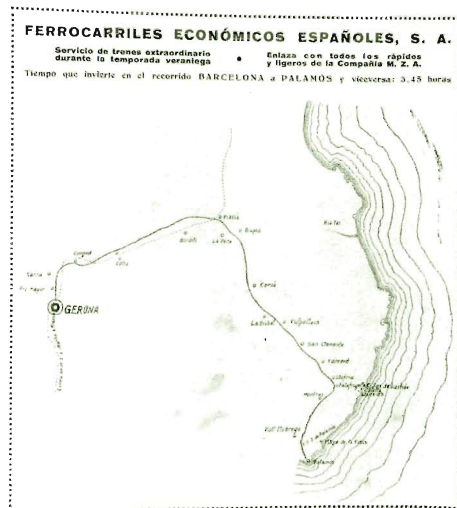
Como elementos gremiales se mencionan:

4 mercaderes con	13 zapateros	Por último se contaban 75 criadas, la mayor parte pastoras, que habitaban en las casa de los labradores y otra parte de ellas servía en otras casas."
tienda abierta	1 curtidor	
1 confitero	8 los dedicados	
2 panaderos	a operaciones	
3 cerrajeros	de lana	
6 herreros	y cáñamo	
10 sastres, a quienes	1 alfarero	
ayudaban sus	5 carpinteros	
mujeres, los cuales	y uno de ribera	
eran también	4 barrileros	
corseteros,	2 carreteros	
boneteros y	1 certero	
casulleros	2 cordoneros	

Extracte tret de: Medir Jofra, Ramiro (1966), "Datos estadísticos de la villa de Palafrugell, a fines del siglo XVIII", *Revista de Palafrugell*, 3, p. 6-7.

El 23 de març de 1887 es va inaugurar el "Tranvía del Bajo Ampurdán", més conegut com el tren petit, entre Flaçà i Palamós. Va ser la primera via de tren que va connectar les principals poblacions del Baix Empordà amb la línia principal que des de França travessava Girona en direcció a la ciutat de Barcelona. El 30 de juny de 1892 es va inaugurar la segona línia, Girona-Sant Feliu de Guíxols. Ambdues línies van permetre unir les principals poblacions sureres amb Flaçà, Sant Feliu de Guíxols i Girona. Van desaparèixer a mitjan segle XX, concretament l'any 1956 la primera i l'any 1969 la segona.

Arenou Barcelonès (c.1930), La Costa Brava.

simples dades estadístiques del Cens de Floridablanca. Destaca la importància que ja en aquells anys tenien les manufactures del suro, juntament amb les activitats agràries: cereals, vinya i oliveres, tots tres productes pertanyents a l'anomenada trilogia mediterrània. Encara que amb cert retard respecte a l'Alt Empordà es considera que cap a 1760 van arribar els primers tapers procedents del nord.

El segle XIX: l'eclosió de l'activitat surotapera a Palafrugell

Entre el cens de Floridablanca (1787) i el primer cens modern de població, 1857, la informació sobre la societat i la població a Palafrugell, com la de tota la població espanyola, és escassa i amb problemes de fiabilitat. Malgrat la voluntat dels governs d'establir una comptabilització regular de la població,

es tracta d'una època de grans convulsions polítiques no només a Espanya sinó a tot Europa.

La Revolució Francesa que s'inicià a l'any 1789, la Guerra de la Independència amb la invasió de les tropes napoleòniques que envaïren Palafrugell l'any 1809, la progressiva independència de les colònies espanyoles d'Ultramar, les turbulències polítiques provocades per la introducció de les primeres reformes liberals i l'inici de les guerres carlines no són més que els símptomes d'una societat en transformació i canvi. Una societat que assisteix a l'enfonsament de l'Antic Règim i que entra en una nova etapa dominada per les revolucions burgeses i la consolidació del poder econòmic i polític d'aquesta classe social en ascens.

No va ser fins a l'any 1857 que es va poder realitzar el que és considerat com el primer cens modern de la població, si exceptuem l'antecedent que constitueix el Cens de Floridablanca. A partir d'ara es mantindrà la realització del cens amb uns intervals regulars de deu anys, respectant, en certa mesura, la data que havia marcat el cens de 1787. Regularitat que es va mantenir fins a l'any 1900, quan es va decidir homogeneïtzar els períodes censals amb els de la resta de països de l'Europa Occidental i, per tant, es van realitzar les operacions censals en els anys acabats en zero.

Això no obstant, els recomptes de població locals que es conserven a l'Arxiu Municipal de Palafrugell permeten de nou, i com succeïa amb el segle anterior, seguir l'evolució de la població i les seves característiques. El primer recompte de població del segle XIX que es conserva a l'Arxiu correspon a l'any 1804. Posterior-

Clérigos	12
Abogados	1
Médicos	2
Cirujanos	2
Boticarios	3
Empleados en Rentas	6
Notarios y Escribientes	7
Hazendados	5
Labradores Propietarios	66
Labradores colonos	46
Mozos de labranza	13
Menestrales y jornaleros	388
Oficiales y artes terrenas	151
Taponeros	81
Matriculados	44
Pescadores y peones de mar	7
Hermitaños	2
Total	836

Josep

Relación de los hombres de 16 años y más que se hallan en Palafrugell, Mont-ras y Llofriu. 1804

Clérigos	12
Abogados	1
Médicos	2
Cirujanos	2
Boticarios	3
Empleados en rentas	6
Notarios y escribientes	7
Hazendados	5
Labradores propietarios	66
Labradores colonos	46
Mozos de labranza	13
Menestrales y jornaleros	388
Oficiales y artes terrenas	151
Taponeros	81
Matriculados	44
Pescadores y peones de mar	7
Hermitaños	2
Total	836

ment apareixen diferents recomptes, encara que sense una periodicitat clara i sense una estructura similar que permeti la comparació entre ells, com per exemple, si hi ha el nombre d'habitants o de veïns —equivalents com en el cas dels fogatges (focs) a les persones que havien de contribuir a les arques de l'Estat i, per tant, dóna una idea aproximada del nombre de llars. Així mateix, l'estat de conservació d'alguns d'aquests recomptes és bastant precari i, en alguns casos, sembla clar que s'han perdut alguns lligalls amb informació. Els diferents recomptes d'habitants que es conserven a l'Arxiu Municipal de Palafrugell són els següents: 1811, 1824, 1825, 1828, 1838, 1842, 1844, 1845, 1846, 1848, 1850, 1851, 1852, 1854, 1860, 1868 i 1870.

Aquest recompte de 1804 ja comença a mostrar la importància que les manufactures sureres assolien a la població. La figura del taper ja apareix per primera vegada desglossada com a categoria professional independent. El nombre d'homes que figuraven com a tapers ("taponeros") era de 81, molt per sota encara de la població dedicada a les feines agrícoles, predominants en gran mesura dins l'estructura de treballs i oficis de la població palafrugenca d'aquelles dates. Encara que segurament el nombre de tapers era superior al que mostra aquesta dada, ja que en molts casos era una feina que es combinava amb altres activitats laborals, especialment amb l'agricultura.

Una imatge molt més completa la tenim a partir de les dades del recompte

Resum del recompte de població de 1804 amb la relació dels homes classificats per oficis. Document original i transcripció.

II. Iustres emigrants palafrugellencs

Palafrugell no tan sols ha sigut lloc de destinació de població sinó que també ha generat al llarg de la seva història un significatiu flux emigratori. Malauradament, a diferència dels que van arribar i es van establir, sobre els que van marxar la informació és molt més escassa i sobre certs períodes, especialment abans dels anys seixanta del segle XX, la informació és pràcticament inexistente. A part de l'emigració cap a altres poblacions de la comarca i de la resta de Catalunya, va haver dos moments amb unes característiques especials: l'emigració cap a Amèrica dels coneguts com a "indianos", durant les últimes dècades del segle XIX i primeres dècades del segle XX, i l'exili després de la Guerra Civil.

Una mostra dels emigrants que van marxar i van destacar per la seva carrera professional o per les seves aportacions a Palafrugell o altres localitats es troba al nomenclàtor de la ciutat. A continuació es relacionen els carrers dedicats a aquests emigrants il·lustres que es van establir temporalment o indefinidament en altres contrades. Queden fora d'aquesta relació un gran nombre d'emigrants, persones anònimes de les quals no ha quedat constància.

a) Carrers a Palafrugell

— Ramir Deulofeu i Quintana (Palafrugell 1889-París 1966). Carrer de Ramir Deulofeu. Militant d'Esquerra Republicana de Catalunya, alcalde de Palafrugell durant bona part de la Guerra Civil, va marxar a l'exili a França.

— Francesc Xavier Giral i Subirós (Palafrugell 1887-Glasgow 1958). Carrer de Giral i Subirós. Perruquer que va treballar a París i a Escòcia i va obtenir un reconeixement internacional. Filantrop amb aportacions a entitats escoceses i palafrugellenques.

— Martí Serra i Avellí (Palafrugell 1713-Nueva Guatemala 1785). Carrer de Serra i Avellí. Comerciant que es va establir a la capital de Guatemala i va deixar diversos llegats en el seu testament per a la seva vila natal, destacant els de l'església parroquial i l'hospital.

— Josep Torres Jonama (Palafrugell 1857-Niza 1946). Carrer de Torres Jonama i Centre d'educació infantil i primària Torres Jonama. Va destinar part dels beneficis dels seus negocis als EEUU i a Europa a la beneficència i a la cultura, i a Palafrugell cal destacar el seu ajut a l'asil, l'hospital i l'escola pública. Va construir una nova escola i va ser nomenat fill predilecte de la vila.

— Josep Vergés i Matas (Palafrugell 1910-Barcelona 2001). Carrer de Josep Vergés i Matas. Fundador de l'editorial *Destino*, editor de l'obra completa de Josep Pla i patró de la fundació Josep Pla, a la qual va cedir els manuscrits que conservava de l'escriptor.

— Fermí Vergés i Vergés (Palafrugell 1908-Barcelona 1986). Carrer de Fermí Vergés. Periodista, director de *La Humanitat* i membre fundador del Consell Nacional de Catalunya en l'exili, a Anglaterra.

b) Carrers a Calella

— Josep Alsina i Bofill (Palafrugell 1904-Calella de Palafrugell 1993). Carrer de Josep Alsina i Bofill. També Centre d'Atenció Primària: CAP Josep Alsina i Bofill. Metge internista, estudià i exercí la seva professió a Barcelona. El seu treball a favor d'una medicina humanitzada i preventiva i de la pervivència de la llengua i la cultura catalanes ha estat reconegut per diferents institucions. L'any 1982 va rebre la Creu de Sant Jordi.

— Àngel Ferran i Coromines (Palafrugell 1892-Tolosa de Llenguadoc 1971). Carrer d'Àngel Ferran. Periodista i escriptor, és un personatge clau en el periodisme humorístic català. Es va exiliar a França a finals de la Guerra Civil.

c) Carrers a Llafranc

— Francesc Ametller i Paguina, fra Maure Ametller (Palafrugell 1749-Sant Benet de Bages 1833). Carrer de Fra Maure Ametller. Escolà i monjo del monestir de Montserrat, va portar a terme múltiples activitats com a compositor, biòleg, escriptor, traductor i inventor.

— Lluís Marquès i Carbó (Palafrugell 1900-Barcelona 1969). Carrer de Lluís Marquès i Carbó. Doctor en Dret i jurista municipal, va exercir la seva professió a l'Ajuntament d'Azpeitia i a les diputacions de Girona i Barcelona.

d) Carrers a Llofriu

— M. Gràcia Bassa i Rocas (Llofriu 1883-Buenos Aires 1961). L'escola de Llofriu portava el nom de Centre d'Educació Infantil i Primària M. Gràcia Bassa i Rocas. Avui l'escola és tancada però l'edifici manté el nom i es dedica a activitats veïnals i culturals. M. Gràcia Bassa i Rocas publicà articles i poesies tant a Catalunya com a l'Argentina, on va residir des de 1906 arran del seu matrimoni amb un comerciant establert allà.

— Irene Rocas i Romaguera (Llofriu 1861-Buenos Aires 1947). Carrer d'Irene Rocas. Realitzà treballs de camp per a diferents entitats sobre llengua i costums locals i col·laborà com a corresponsal local amb mossèn Alcover en l'elaboració del *Diccionari Català-Valencià-Balear*.

Recompte de població de 1842. Classificació professional* i lloc de naixement de la població

	nombre absolut	percentatge sobre el total		nombre absolut	percentatge sobre el total
taponero	301	26,4	Palafrugell	3.171	87,1
trabajador	292	25,6	Mont-ras	69	1,9
serviente	113	9,9	Regencós	41	1,1
labrador	46	4,0	Escanyà	38	1,0
aprendiz	36	3,2	Torroella de Montgri	35	1,0
matriculado	33	2,9	Begur	32	0,9
tejedor	29	2,5	Sant Feliu de Guíxols	27	0,7
zoquero	23	2,0	La Bisbal d'Empordà	24	0,7
albañil	23	2,0	Calonge	19	0,5
zapatero	19	1,7	Palamós	19	0,5
labrador parcero	17	1,5	Llofriu	17	0,5
marinero	17	1,5	Vall-llobrega	17	0,5
sastre	16	1,4	Roses	13	0,4
hacendado	16	1,4	Pals	12	0,3
herrero	15	1,3	Torrent	12	0,3
raspador	15	1,3	Blanes	11	0,3
pescador	14	1,2	Figueres	11	0,3
carpintero	13	1,1	Sant Sadurní	9	0,2
negociante	13	1,1	Vall d'Aro	9	0,2
carromatero	11	1,0	Agullana	7	0,2
ladrillero	9	0,8	Barcelona	7	0,2
rodero	9	0,8	Fitor	7	0,2
hortelano	8	0,7	Sant Joan de Palamós	7	0,2
panadero	7	0,6	Tossa de Mar	7	0,2
confitero	6	0,5	L'Escala	6	0,2
patrón marinero	5	0,4	Girona	5	0,1
farmacéutico	5	0,4	Toledo	3	0,1
sillero	5	0,4	Almeria	1	0,0
cirujano	3	0,3	Cartagena	1	0,0
tendero	3	0,3	França	1	0,0
alfarero	2	0,2	Cuba	1	0,0
peón marinero	2	0,2			
médico	2	0,2			
maestro	2	0,2	Total	3.639	100,0
presbitero	2	0,2			
chocolatero	2	0,2			
escribiente	2	0,2			
cerrajero	1	0,1			
calderero	1	0,1			
capitán retirado	1	0,1			
prior	1	0,1			
reverendo	1	0,1			
relojero	1	0,1			
Total	1.142	100,0			

* De 34 persones ha sigut impossible identificar la professió a causa del deteriorament d'algunes parts d'aquest document. S'ha respectat els noms en castellà que apareixen en el recompte de 1842

Composició professional i naturalesa de la població palafrugellenca l'any 1842. En aquest cas i a diferència de l'any 1804 es tracta de la totalitat de la població, homes i dones. Es pot comprovar com ja en aquells anys l'ofici de taper havia assolit una primacia clara dintre de l'estructura laboral del municipi. Tanmateix, la immigració, en aquest cas estimada de manera indirecta a partir del lloc de naixement de la població, encara devia ser escassa. La major part dels habitants havien nascut a Palafrugell o als municipis veïns. Pocs eren els que havien nascut fora de Catalunya i en algun moment de la seva vida s'havien desplaçat cap a Palafrugell.

Evolució de la població del Baix Empordà entre 1857 i 1900

La irrupció de la indústria surera a la comarca va suposar l'inici d'una profunda reconversió econòmica i social, especialment a les localitats que van concentrar gran part d'aquestes manufactures: Palafrugell, Palamós i Sant Feliu de Guíxols. No només arraconava les activitats agràries i pesqueres, fins aquell moment predominants, a un pla més secundari dintre de l'estructura econòmica d'aquestes poblacions, sinó que també incidia en la creació d'un teixit industrial propi i especialitzat. Un procés que constitueix una excel·lent mostra del que es podria denominar com la "industrialització espontània o endògena en àrees rurals".

Les tres localitats abans esmentades van incrementar en gran mesura la població des de mitjans del segle XIX fins al 1900, primer cens del segle XX. El creixement més destacable el va tenir Sant Feliu de Guíxols que pràcticament va duplicar la seva població en menys de cinquanta anys i es va consolidar com el principal municipi del Baix Empordà; en segon lloc, Palafrugell, l'increment del qual entre 1857 i 1900 va ser superior als 2.000 habitants si se sumés la població corresponent al municipi de Mont-ras i, per últim, l'àrea conformada pels municipis de Calonge, Palamós i Sant Joan de Palamós, entre tots tres van incrementar la població en 2.614 habitants. La resta de poblacions de la comarca, amb independència de la seva localització —a la costa o a l'interior—, es trobava en una situació de decreixement de la població, de la qual només escapava la Bisbal d'Empordà, que va registrar un creixement significatiu encara que modest.

Per tant, és possible observar l'impacte positiu d'aquest procés d'industrialització, que va permetre incrementar la població comarcal i especialment la dels principals municipis. Però també mostra la situació de recessió en què es trobava gran part de la comarca més abocada a les activitats tradicionals de l'agricultura. Gran part dels municipis més petits es trobaven afectats pel procés d'èxode de la població que, d'una manera més primerenca a Catalunya respecte a Espanya, afectava de manera negativa les àrees rurals. En aquest sentit, no s'ha d'oblidar l'impacte que sobre el camp català va tenir la crisi de la fil·loxera, que va destruir un dels

sectors bàsics de l'agricultura catalana com era el conreu de la vinya. La invasió de la fil·loxera a Catalunya es va iniciar per l'Alt Empordà a finals de la dècada dels setanta durant el segle XIX, encara que va tenir el seu impacte més catastròfic durant la dècada següent.

L'anomenat èxode rural, resultat d'una migració molt intensa del camp cap a les ciutats, va ser un procés que va tenir un dels períodes de màxima intensitat a Catalunya durant la segona meitat del segle XIX, acompanyant la industrialització de l'estructura econòmica catalana. Barcelona i els municipis de la seva rodalia (Sabadell, Terrassa, Mataró, etc.) es van convertir en la principal i quasi bé única destinació d'aquesta emigració. Fora de l'àrea més propera a la ciutat de Barcelona, les localitats amb un creixement significatiu de la població varen ser molt escasses, tan sols es podrien destacar els municipis dels eixos industrials que es van configurar entorn les principals conques fluvials internes: Cardener, Llobregat i Ter-Congost. L'altre tret destacat és la diferent cronologia del procés entre Catalunya i Espanya. L'èxode rural català és un procés molt primerenc en comparació amb Espanya, com a resultat, així mateix, de la divergència entre la industrialització i modernització entre l'economia catalana i l'economia espanyola. L'èxode rural espanyol es manifestà amb tota la seva intensitat a partir de la Guerra Civil i en especial durant la dècada dels anys cinquanta i seixanta, amb una incidència destacable sobre la comarca del Baix Empordà, en forma d'arribada de població procedent del sud d'Espanya.

Un cert redreçament de la situació a la comarca es comença a detectar a finals del segle XIX. En conjunt, els municipis entren en una etapa de major moderació de les pèrdues de població, encara que la situació de creixement accentuat en els municipis especialitzats en la indústria surera encara va continuar durant la primera dècada del segle XX. L'evolució va ser clarament expansiva a Palafrugell i Palamós, però a Sant Feliu de Guíxols ja es detecta un estancament incipient.

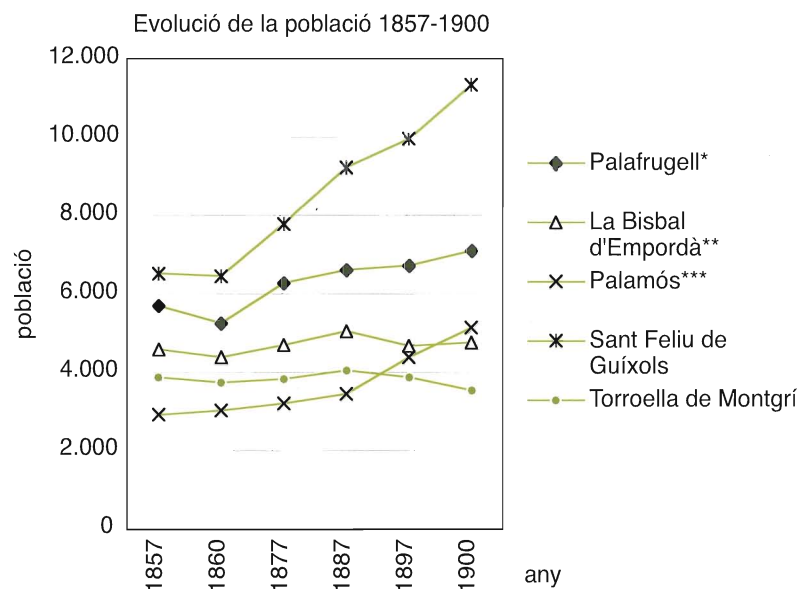
Evolució de la població dels municipis del Baix Empordà entre els anys 1857 i 1900

	1857	1877	1887	1897	1900	diferència en nombre absolut 1857-1900*
Albons	619	634	582	581	584	-35
Begur	1.906	1.709	1.761	1.884	1.908	2
Belcaire d'Empordà	523	505	484	445	431	-92
Bisbal d'Empordà, la	4.393	4.541	4.888	4.509	4.598	205
Calonge	2.998	3.063	3.157	3.247	3.393	395
Casavells	398	375	381	336	330	-68
Castell d'Aro	2.801	1.170	1.197	1.161	1.185	-1.616
Castell d'Empordà	194	154	156	148	152	-42
Colomers	553	457	456	383	362	-191
Corçà	833	676	700	642	634	-199
Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura	2.664	2.184	2.173	2.029	1.877	-787
<i>Cruïlles</i>	1.285	1.105	1.069	1.019	906	-379
<i>Monells</i>	456	383	416	373	364	-92
<i>Sant Sadurní de l'Heura</i>	923	696	688	637	607	-316
Foixà	823	879	962	952	976	153
Fontanilles	236	234	238	227	223	-13
Forallac	1.973	1.728	1.740	1.609	1.621	-352
<i>Fonteta</i>	622	540	523	505	513	-109
<i>Peratallada</i>	908	763	791	725	701	-207
<i>Vulpellac</i>	443	425	426	379	407	-36
Garrigoles	338	293	377	288	257	-81
Gualta	433	465	484	399	391	-42
Jafre	573	548	529	504	473	-100
Mont-ras	586	598	583	583	618	32
Palafrugell	5.692	6.270	6.603	6.717	7.087	1.395
Palamós	2.043	2.292	2.472	3.177	3.895	1.852
Palau-sator	752	679	679	639	597	-155
Pals	1.493	1.383	1.384	1.283	1.286	-207
Parlavà	553	372	381	412	417	-136
Pera, La	763	658	637	576	559	-204
Regencós	336	321	308	313	320	-16
Rupià	492	472	473	429	425	-67
Sant Feliu de Guíxols	6.515	7.773	9.219	9.966	11.333	4.818
Sant Joan de Palamós	875	917	971	1.210	1.242	367
Santa Cristina d'Aro	1.046	1.155	1.098	1.069	1.069	23
Serra de Daró	352	329	315	310	311	-41
Tallada d'Empordà, la	506	473	478	483	489	-17
Torrent	343	265	293	242	253	-90
Torroella de Montgrí	3.873	3.819	4.035	3.867	3.543	-330
Ultramort	340		a Foixà			-
Ullà	520	495	454	401	360	-160
Ullastret	504	504	468	442	450	-54
Vall-llobrega	340	283	234	249	254	-86
Verges	1.183	1.162	1.164	1.074	1.021	-162
Vilopriu	725	646	509	499	473	-252
Baix Empordà	50.458	50.360	53.095	53.314	55.397	4.939

* En el cas de Mont-ras i Santa Cristina d'Aro la diferència s'ha calculat entre 1877 i 1900.

Aquests dos municipis es desagreguen de Palafrugell i Castell d'Aro, la qual cosa incideix així mateix en l'evolució poblacional entre 1857 i 1900

L'evolució de la població era certament destacable, especialment en el cas dels tres principals municipis costaners: Sant Feliu de Guíxols, Palamós i Palafrugell. La Bisbal mostra una situació de major estancament. La presència de la indústria surera en aquesta població, malgrat trobar-se contigua a les zones productores de suro de les Gavarres, va ser molt menys important que la resta dels principals nuclis del Baix Empordà

Jalilíes i Fort, J. (1976) Demografia històrica del Baix Empordà

Resum de les cèdules d'inscripció de Palafrugell segons el cens de 1860.

N.º 1.
Provincia de *Girona*

RESUMEN DE LAS CÉDULAS DE INSCRIPCIÓN.

Abayuntamiento de *Palafrugell*

Número de inscripciones en que se ha dividido el pueblo. *2*
Número de cédulas recogidas. *1127*
Total de habitantes que constan en el censo. *2246*

CLASIFICACIÓN POR NATURALEZA Y SEXO.

NATURALEZA				SEXO				TOTAL	
NATURALEZA		SEXO		NATURALEZA		SEXO		TOTAL	
Varones	Mujeres	Varones	Mujeres	Varones	Mujeres	Varones	Mujeres	Varones	Mujeres
2579	1565	904	55	17	67	7	2	9	3
								2246	

CLASIFICACIÓN POR SU ESTADO CIVIL.

ESTADO CIVIL				TOTAL DE AÑOS VIVIDOS			
ESTADO CIVIL		TOTAL DE AÑOS VIVIDOS		ESTADO CIVIL		TOTAL DE AÑOS VIVIDOS	
Varones	Mujeres	Varones	Mujeres	Varones	Mujeres	Varones	Mujeres
1451	1627	111	2444	1777	1673	223	1600
				7129			

CLASIFICACIÓN POR EDADES.

EDADES		TOTAL	
Varones	Mujeres	Varones	Mujeres
69	225	225	192
68	227	227	192
67	227	227	192
66	227	227	192
65	227	227	192
64	227	227	192
63	227	227	192
62	227	227	192
61	227	227	192
60	227	227	192
59	227	227	192
58	227	227	192
57	227	227	192
56	227	227	192
55	227	227	192
54	227	227	192
53	227	227	192
52	227	227	192
51	227	227	192
50	227	227	192
49	227	227	192
48	227	227	192
47	227	227	192
46	227	227	192
45	227	227	192
44	227	227	192
43	227	227	192
42	227	227	192
41	227	227	192
40	227	227	192
39	227	227	192
38	227	227	192
37	227	227	192
36	227	227	192
35	227	227	192
34	227	227	192
33	227	227	192
32	227	227	192
31	227	227	192
30	227	227	192
29	227	227	192
28	227	227	192
27	227	227	192
26	227	227	192
25	227	227	192
24	227	227	192
23	227	227	192
22	227	227	192
21	227	227	192
20	227	227	192
19	227	227	192
18	227	227	192
17	227	227	192
16	227	227	192
15	227	227	192
14	227	227	192
13	227	227	192
12	227	227	192
11	227	227	192
10	227	227	192
9	227	227	192
8	227	227	192
7	227	227	192
6	227	227	192
5	227	227	192
4	227	227	192
3	227	227	192
2	227	227	192
1	227	227	192
0	227	227	192

CLASIFICACIÓN DE LOS HABITANTES POR PROFESIONES, OFICIOS, OCUPACIONES, ETC.

PROFESIONES, OFICIOS, OCUPACIONES, ETC.		TOTAL	
Varones	Mujeres	Varones	Mujeres
11	5	7	1
622	39	19	3
2	2	232	164
11			
222	122		
70	1	24	6
5	4	5	1
4	3		
5			
2255			
3270			

AMP, fons Ajuntament de Palafrugell

Imatge de la plaça Nova a finals del segle XIX o principis del segle XX. Es pot apreciar la torre d'en Moragas, única que es conservava en aquell moment i que formava part de les muralles que al segle XIII envoltaven la ciutat. La muralla i sis de les set torres es van enderrocar al final de la Guerra de la Independència (segle XIX). La torre d'en Moragas va sobreviure fins a l'any 1908.

Jaume Ferrer. AMP. fons Ferrer

de població realitzat l'octubre de 1842, on consta la totalitat de la població —no només els homes— ordenada per carrers i barris amb el nom complet de cada habitant, l'edat, l'estat civil, l'ofici i el lloc de naixement, amb una indicació, tot sovint, del nombre d'anys de residència a Palafrugell. Aquest recompte de població de mitjans del segle XIX ja permet confirmar, a partir de la composició professional de la població, el gir que donava Palafrugell en la seva especialització econòmica. El nombre de tapers ja se situava en primer lloc dintre de l'estructura laboral de la població. Prop d'una quarta part del total de la població treballadora ja es classifiquen dintre de la categoria tapers. Segueix l'àmplia categoria dels treballadors —definites com les persones que viuen d'un treball, assalariats. Les activitats

agràries, la base econòmica de les poblacions empordaneses fins aquells anys, començaven a quedar relegades a un segon terme dins de la vila. També s'ha de destacar la important presència de la figura que els servents i les serventes tenien en la població de l'època. En la seva majoria es tractava de dones joves, entre els 15 i els 30 anys, que exercien aquesta funció dintre de les famílies amb més recursos econòmics.

Així mateix, el fet que es consigní el lloc de naixement de la població dona una idea de la migració de la població en aquells anys, encara que ho fa d'una manera indirecta ja que dona el volum de gent nascuda en altres poblacions i que residien a Palafrugell. La mobilitat de la societat en aquells anys era escassa, tal com es pot comprovar en la taula que s'adjunta. I en tot cas es tractava d'unes

Entrada al *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, realitzat per Pascual Madoz. Les dades fan referència als anys al voltant de 1840

“Palafurgell (sic) ó Castillo de San Martin de Palafrugell”

v. cab. de ayunt. que forma con Montras y Llufríu, cap. del distr. militar de marina, compuesto de ella y de las v. de Pals y Bagur, en la prov. civil y dióc. de Gerona (6 leg.), part. jud. de La Bisbal (2), aud. terr., c.g. de Barcelona (46); en el orden marítimo, corresponde á la prov. de Palamos, tercio naval de Barcelona, departamento de Cartagena. SIT. al pie de una colina que le queda al N. y una hermosa llanura al S.; le combaten con frecuencia los vientos del N. y SO. ; su CLIMA es templado y sano, y las enfermedades comunes son catarrales. Esta pobl. es antiquísima como lo demuestra la muralla árabe de 50 pies de elevación, que rodea una parte de ella, su ant. señor el prior de Sta. Ana de Barcelona, reunia aqui todos los frutos de diezmo de la comarca, por lo cual se le llamó á esta v. Palacio de frutos, y despues Palafurgell. Tiene 700 CASAS, la consistorial, un teatro de aficionados á la declamacion, varias escuelas particulares de instruccion primaria; una igl. parr. (San Martin) servida por un cura de término, de provision real y ordinaria, 3 parrocos mas; un vicario y 7 beneficiados. El TÉRM. confina N. Pals; E. el mar Mediterráneo; S. Vallobrega, y O. Fitó; comprende su jurisd. los vecindarios de Sta Margarida, Vilaseca, Armadas y el de Calella; el primero dist. _ de hora de la v., tiene 25 casas, y una capilla de su misma denominación; el segundo a _ cuarto de hora, consta de 35 casas, el tercero 29 y una capilla dedicada á San Ramon, y el último sit. á la orilla del mar con 55 casas de pescadores, se considera como el puerto de esta pobl., por donde se hace la importacion y esportacion de frutos y efectos; tambien se ve la ermita de San Sebastian colocada en la cumbre de la montaña, que forma el cabo de su nombre. El TERRENO participa de llano y monte con bastante arbolado de alcornoques y olivos; discurren por él algunos arroyuelos formados de las vertientes de los montes; le cruzan varios CAMINOS locales, y la carretera que conduce de Palamos á Torroella y La Bisbal pasa por medio de la pobl. El CORREO se recibe de la v. cab del part. y de San Feliú de Guisols, por medio de balijero, diariamente. PROD.: trigo, maiz, avena, cebada, legumbres, hortalizas abundantes, corcho, madera de pino, aceite, vino y bellotas; cria ganado lanar, caza de conejos,

liebres, perdices y jabalies, y la pesca comun del mar. IND.: fabricacion de tapones de corcho en que se emplean mas de 500 personas. COMERCIO: Hay aduana de 4ª clase para la esportacion de esta manufactura, y frutos sobrantes é importacion de algunos art. que faltan, segun se manifiestan en los estados que van á continuacion. POBL.: 630 vec., 3.596 alm. CAP PROD.: 10.071, 200. IMP.: 251.780.”

A continuació s'adjunten unes taules amb els articles exportats i importats des del port de Calella als anys 1844 i 1845 i el moviment de vaixells.

“Demostración de los artículos que han salido por este puerto, para otros del reino en los dos años de 1844 y 1845, segun los datos oficiales de la misma aduana.

Nomenclatura	Unidad, peso o medida	1844	1845
Aceite	arrobas	624	88
Almendras	id.	17	“
Arroz	id.	“	115
Cal	quintales	“	80
Carbón vegetal	id.	1.750	2.850
Coral	libras	407	500
Ladrillos	número	61.200	64.900
Obra de barro	cargas	77	60
Pescado salado	arrobas	6.539	6.848
Pipas vacias	número	16	“
Salvado	fanegas	130	350
Tapones de corcho	millares	32	338
Trigo	fanegas	319	“
Efectos varios (valor)	Rs. vn.	11.486	426
Total valor de estos artículos	Rw.vn.	460.702	449.050

Extracte tret de: Pascual Madoz, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Curial, Barcelona, 1985, p. 191-192.

José M. Pais, AMP, col. Antoni Bofill

*Joan Bofill Roca
(a la dreta de la fotografia),
nascut a Palafrugell,
al seu celler de l'Havana,
al voltant de l'any 1900.*

migracions de curta distància, entre les poblacions veïnes. Pràcticament la totalitat de la població resident en aquella data a Palafrugell havia nascut a la mateixa població (prop del 88%) o en les poblacions veïnes (Mont-ras, Regencós, Esclanyà, Torroella de Montgrí o Begur, per citar només les més destacades). La població procedent d'altres municipis no gironins és certament testimonial. Tan sols destaca, i de manera força discreta, la presència de població nascuda a Barcelona. I en el cas de la població no nascuda a Catalunya, ja sigui a la resta d'Espanya o a altres països, el volum és pràcticament insignificant.

Per tant, malgrat el dinamisme econòmic que assolí el municipi durant aquesta etapa de creixement de les manufactures del suro, la capacitat d'atracció de població forana era

reduïda i, en tot cas, circumscrita als municipis pròxims. Són uns trets que continuaren en els anys posteriors. La presència de persones nascudes en altres poblacions, en concret fora dels municipis gironins va ser escassa. Per exemple, al cens de 1887 tan sols un 3% del total dels palafrugellencs residents aquell any al municipi havien nascut fora de Girona. I si en comptes de mirar el lloc de naixement, ens fixem en la nacionalitat, tan sols un 0,3% del total de residents no tenia la nacionalitat espanyola, i es classifi- caven com a població estrangera.

A mitjans del segle XIX —al voltant del 1840— es compta amb una altra valuosa aportació al coneixement geogràfic de Catalunya per part de la ploma de Pascual Madoz i el seu *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España*. En aquest diccionari realitzà una descripció sistemàtica de les diferents poblacions espanyoles. En el cas de Palafrugell —o Palafurgell o Castillo de

*Josep Barris i Buixó -Damius
(Girona), 1817-Palafrugell, 1890-
es va traslladar de jove a Epernay
(França), on va fundar el seu
comerç de taps de suro. Posterior-
ment es va traslladar a Palafrugell i
va crear cases a França,
Anglaterra, Alemanya, Portugal i
Algèria. En aquest últim país va
explotar grans sureres i va adquirir
extenses propietats a La Calle. Va
ser alcalde, diputat provincial, jutge
municipal i comissari de Agricul-
tura, Industria y Comercio.*

J. Geiser, AMP

Plànol del municipi de Palafrugell patrocinat per Barris Hermanos i altres empreses on podem observar els carrers i les places que configuraven el Palafrugell de principis del segle XX.

AMP, col. Tomas Deulofeu

San Martín de la Palafrugell, que es com consta l'entrada al diccionari—, Pascual Madoz ja constata la presència d'una potent i ben desenvolupada activitat centrada en la manufacturera del suro. Com també va ressenyar l'activitat comercial del port de Calella, que es va constituir en un punt de trànsit essencial d'aquests productes i d'altres que eren importats. Ens trobem en l'època daurada de les manufactures sureres que va arribar fins a l'esclat de la Primera Guerra Mundial. La població, en menys de cinquanta anys, entre el 1857 i el 1910 últim cens realitzat abans de la crisi de les manufactures sureres— va arribar quasi bé a duplicar-se.

Durant aquesta segona meitat del segle XIX, el creixement de la vila i de tota la comarca és constant. A finals del segle XIX, el Baix Empordà ja comptava amb una població que superava de llarg els cinquanta mil habitants.

Palafrugell, per la seva banda, ja s'havia consolidat com la segona població de la comarca per nombre d'habitants, només superada per Sant Feliu de Guíxols. La Bisbal d'Empordà i Torroella de Montgrí van anar quedant relegades a un segon pla, menys afectades positivament per l'impuls de les noves indústries que es desenvolupaven a la façana costanera: les manufactures del suro i totes les activitats econòmiques que dinamitzaven la seva presència.

La primera meitat del segle XX: de l'auge a la decadència

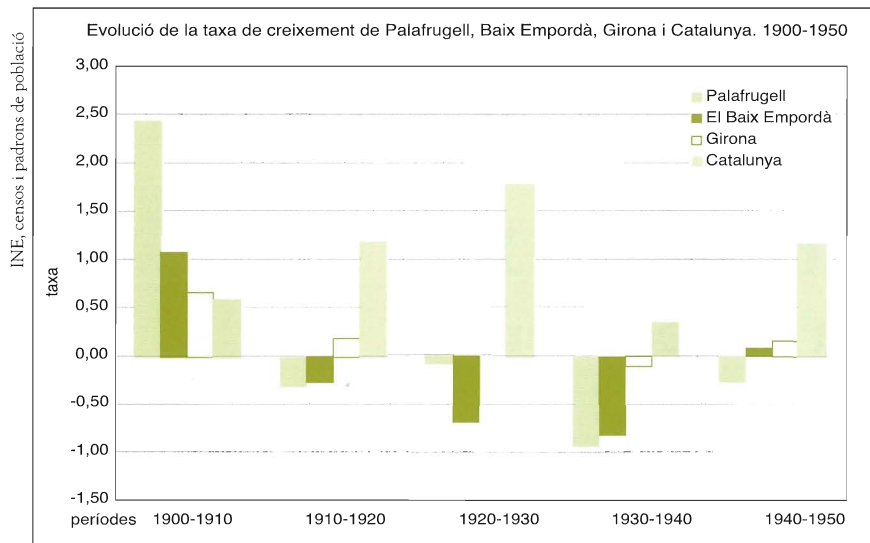
El segle XX és un segle marcat pels contrastos en l'evolució de la població. Fins a la segona dècada del segle, la indústria del suro i amb ella Palafrugell van continuar gaudint del seu impuls. Les conseqüències de la Primera Guerra Mundial, tan beneficioses per a altres branques industrials i comercials de Catalunya, van tenir una repercussió força negativa sobre la indústria del suro i la van portar a una crisi important. Crisi econòmica que va produir un augment de l'atur, l'emigració i la paràlisi econòmica del municipi. Aquesta situació encara es va perllongar i agreujar amb les convulsions polítiques i socials de la primera meitat del segle XX a Espanya i l'esclat de la Guerra Civil.

El segle XX mostrarà unes profundes oscil·lacions pel que fa a l'evolució de la població palafrugellenca, especialment durant la primera meitat del segle XX. A la crisi de la indústria surotapera, se li van afegir les turbulències polítiques a Espanya i Catalunya, el crac bursàtil de l'any 1929 i, posteriorment, l'esclat de la Guerra Civil Espanyola i el període de postguerra.

La població palafrugellenca arribà al seu màxim durant l'any 1910, quan

comptava amb 9.018 habitants, xifra que representava prop del 15% de la població del Baix Empordà. Era una dada de població que consolidava Palafrugell com el segon municipi per ordre de grandària, tan sols superat per Sant Feliu de Guíxols, que ja havia traspassat amb escreix la barrera dels 10.000 habitants, i seguit per Palamós que se situava al voltant dels 8.000 habitants.

L'explotació i el buidatge de les dades contingudes en el cens de 1910 ha

La taxa de creixement permet la comparació entre àrees geogràfiques amb volums de població molt diversos i períodes de temps desiguals, encara que els que es presenten en aquesta figura són homogenis. Les dades que es presenten a la taula complementen la figura, però aquesta permet copsar ràpidament els principals trets en les diferents evolucions de la població en cadascun dels àmbits considerats.

permès disposar d'una bona fotografia de la composició social i professional de la població palafrugenca en el moment de màxim esplendor de la indústria surera. El cens de 1910 proporciona informació no tan sols sobre l'edat, el sexe i l'estat civil de la població, sinó que també recull altres variables interessants com

són la professió o el lloc de naixement de la població.

Respecte a l'estructura laboral del municipi, el cens de 1910 fa patent de manera evident la importància que la indústria surera ja havia assolit a la localitat, com demostra el nombre elevat de població dedicada a aquestes activitats. L'ofici de taper ja es consolida plenament com la principal ocupació de la població palafrugellenca. Altres feines relacionades, com són la d'escollidor i quadrador, també destaquen com a qupacions amb una presència important de mà d'obra masculina. L'altre segment important de la població encara s'ocupa de les activitats agràries, que fins aquell moment havien sigut tradicionals a Palafrugell i que encara eren dominants a molts municipis del Baix Empordà. Un altre tipus d'activitats professionals amb un pes destacat, pràcticament concentrades en la seva totalitat en la pedania de Calella, eren les tasques relacionades amb el mar: mariners i pescadors. Aquestes són els oficis principals de la població a principis de segle

2 - PALAFRUGELL. Vista general

AMP, col. Siseta Marqués

A principis del segle XX s'incorpora al perfil de Palafrugell la moderna construcció de la torre de can Mario, representació simbòlica del nou poder econòmic industrial.

Evolució de la població espanyola durant el segle XX

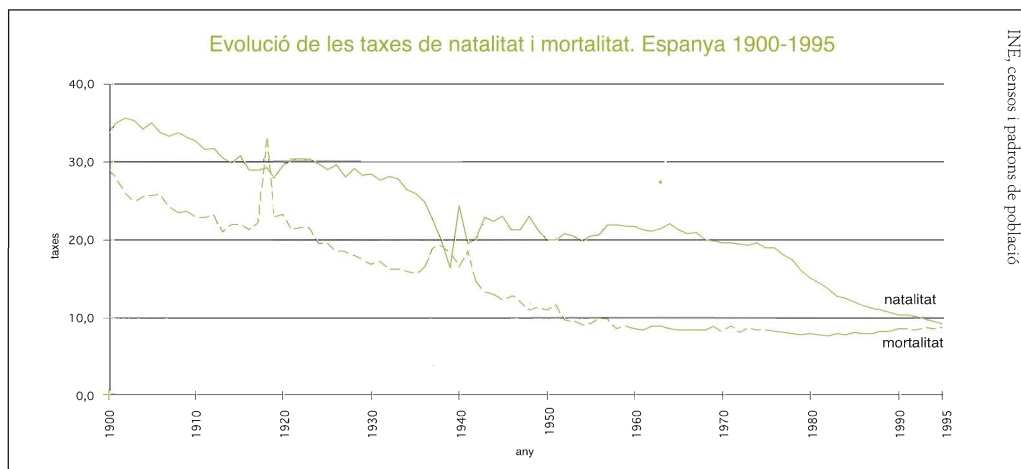
El segle XX ha sigut un segle caracteritzat pel gran canvi demogràfic de la societat espanyola i, amb unes certes particularitats, també de la població catalana. L'evolució dels nivells de natalitat i mortalitat espanyola es poden observar en la figura que s'adjunta. A grans trets, el que pot observar-se és el procés de la transició demogràfica a Espanya, és a dir, el pas d'una societat caracteritzada pels elevats nivells de mortalitat i natalitat a la denominada societat de la posttransició demogràfica, en què ambdós fenòmens se situen a nivells inferiors i pràcticament anivellats. La particularitat de la societat espanyola respecte a altres societats de l'Europa Occidental va venir marcada especialment pel retard d'aquesta transició. A principis del segle XX, molts països de l'Europa Occidental ja havien completat el procés de la transició demogràfica, en un moment en què aquesta s'iniciava a Espanya. En aquest cas, la particularitat de Catalunya va derivar en el fet que la seva cronologia és molt més propera a l'evolució europea que a l'espanyola. Els ritmes, els nivells i l'evolució de les pautes de mortalitat, però especialment de natalitat de la població catalana, es troben més pròxims als que enregistren la resta de societats europees occidentals.

El descens de la mortalitat ha sigut pràcticament constant durant tot el segle XX a Espanya, cosa que s'ha traduït en un increment constant i molt elevat de l'esperança de vida de la població. Només dos moments han trencat aquesta tendència.

Un primer episodi correspon a l'any 1918 i va ser causat per la virulència que va assolir en aquell any l'epidèmia de grip. Espanya va ser un dels països més afectats de tot Europa, amb un increment molt elevat de la mortalitat de la població, que fins i tot es va arribar a conèixer com la "grip espanyola". L'altre increment de la mortalitat es va produir durant la Guerra Civil. Ara bé, tan important com l'augment de la mortalitat va ser un altre fenomen molt més impactant però sovint més desconegut, la caiguda sobtada dels nivells de natalitat de la població. La situació bèl·lica va provocar un descens en el nombre de matrimonis i un retardament en l'arribada dels fills. Aquest descens sobta per la seva caiguda i per la posterior recuperació en els anys immediats de la postguerra.

El descens de la natalitat, això no obstant, era un procés que ja es venia efectuant des de principis de segle de manera continuada, encara que sempre 'per sobre dels nivells de la mortalitat. Aquest descens va entrar en una certa ralentització a partir dels anys cinquanta i seixanta, durant els quals es varen mantenir els nivells. És el procés que es va conèixer com el baby-boom i que va afectar el conjunt de les societats europees. A partir del segon quinquenni dels anys setanta, el descens de la fecunditat ja és clar i se situa de manera molt ajustada amb els nivells de mortalitat. Per tant, en l'actualitat el creixement de la població és molt petit ja que el nombre de naixements i defuncions de la població és molt proper. Només el creixement de la immigració estrangera en els últims anys permet mantenir un creixement continuat de la població resident a Espanya.

Evolució de la natalitat i la mortalitat de la població espanyola durant el segle XX. A grans trets permet visualitzar el procés de la transició demogràfica i, per tant, observar els descensos de la natalitat i la mortalitat així com la repercussió d'esdeveniments molt concrets, com va ser la mortalitat causada per la grip de 1918 i les morts produïdes per la Guerra Civil.

Les repercussions de la crisi de la indústria del suro van tenir un reflex immediat en la pèrdua de vitalitat demogràfica de Palafrugell. Després d'un període de continuat creixement de la població, a partir de 1910 les pèrdues de població es fan presents a Palafrugell i al conjunt de la comarca del Baix Empordà i s'incrementen entre 1930 i 1940 a causa de l'impacte de la Guerra Civil.

XX, però un repàs ràpid al llistat sencer del conjunt de la població palafrugenca mostra l'àmplia diversitat d'oficis i feines que desenvolupava una població que destaca, ja en aquells anys, per tenir una estructura professional força complexa i diversificada, amb un predomini clar dels oficis industrials.

En el cas de les dones, també es pot apreciar una certa especialització en tot un seguit d'activitats. Destaca l'elevat

nombre de dones que ja es declaraven a principis de segle com a taperes i escollidores. Ara bé, l'ocultació del treball productiu femení és una constant que afecta totes les estadístiques laborals. La subestimació constant de la presència de la dona en el mercat laboral és un fenomen que s'ha de tenir en compte per a una correcta interpretació de les dades. Òbviament, el gruix més important de dones apareixen consignades com a "sus labores". Fora de les activitats professionals relacionades amb l'activitat surera, els oficis amb una major presència femenina eren els relacionats amb les activitats tèxtils: cosidores, costureres, modistes, planxadores, sastresses; les activitats relacionades amb el servei domèstic i, en tercer lloc, l'educació. El nombre de dones mestres era clarament superior a la dels homes en aquells anys. Una menció a part mereixen les religioses, que conformaven un grup significatiu de la població femenina palafrugellenca.

Però el nombre de dones, com també el d'homes, que treballaven en les manufactures del suro segurament era superior a les xifres oficials del cens de 1910. Segons les dades de Ramir Medir (1953) referides a l'any 1913, a Palafrugell hi hauria uns 3.500 operaris treballant en la indústria surotapera. Xifra que queda rebaixada segons les dades facilitades per Joan Surós i Peracaula (1991, p. 218), a partir de la informació proporcionada l'any 1914 per l'Institut de Reformas Sociales. El volum d'obriers surotapers quedaria reduït als 2.217, amb una marcada distribució favorable a les dones, 1.456 operàries, en front dels homes, 761 operaris.

INE, censos i padrons de població

Evolució de la població de fet de Palafrugell i del Baix Empordà entre 1900 i 1950

	Palafrugell		Baix Empordà		Percentatge de la població de Palafrugell sobre el Baix Empordà
	població	evolució	població	evolució	
1900	7.087		55.397		
1910	9.018	1.931	61.674	6.277	12,8
1920	8.746	-272	60.087	-1.587	14,6
1930	8.682	-64	56.094	-3.993	14,6
1940	7.905	-777	51.653	-4.441	15,5
1950	7.698	-207	52.103	450	15,3
					14,8

AMP, Cens de població de 910

Distribució professional de la població de Palafrugell segons les dades del cens de 1910
(només s'indiquen algunes de les principals professions)

	homes		dones
taper	1.108	mestressa de casa	2.889
bracer	467	tapera	360
agricultor, hortolà i llaurador	260	escollidora	47
mariner	172	costurera	46
cuadrador	152	serventa	45
comerciant	127	modista	42
paleta	112	religiosa	30
fuster	87	propietària	17
propietari	56	mestra	16
escollidor	49	sastressa	11
manyà	44	comerciant	9
flequer	39	cosidora	7
sastre	35		
pescador	25		

La indústria del suro ja apareix perfectament consolidada com la gran creadora d'ocupació i riquesa de la població. Això no obstant, aquestes dades pateixen un cert grau de subestimació de l'ocupació en la indústria surotapera, especialment en el cas de les dones, el treball de les quals ha tendit a quedar amagat per les estadístiques oficials.

AMP, col. Armstrong

Pel que fa a la naturalesa de la població, és a dir, el lloc de naixement, la composició és força heterogènia, però revela un tret característic de les poblacions caracteritzat per nivells de mobilitat i migració reduïts. La composició de la població segons el lloc de naixement mostra, encara que sigui de manera indirecta, la importància de les migracions de curt abast, de petita distància, entre municipis i comarques properes. La migració de més distància, procedent d'altres llocs d'Espanya, ja sigui fora de Catalunya o procedent de l'estranger, era molt limitada en aquells anys. Amb xifres aproximatives, el 60% de la població resident el 1910 a Palafrugell havia nascut en la mateixa població. La procedència de la població nascuda en altres llocs mostra una important concentració en els municipis més pròxims i, en general, en els municipis de les comarques gironines. Així, més del 80% de la població resident havia nascut en un municipi del Baix Empordà. Les

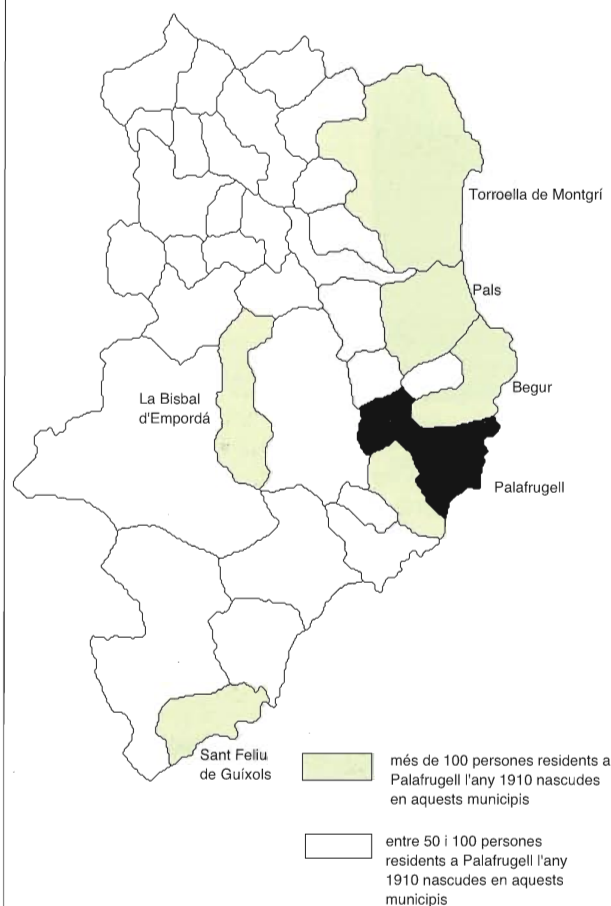
poblacions de Begur, la Bisbal d'Empordà, Mont-ras, Pals, Sant Feliu de Guíxols, Torroella de Montgrí, Calonge, Palamós i Sant Joan de Palamós són els principals municipis de naixement de la població que residia a Palafrugell en aquelles dates. I la majoria de la resta de l'altra població ho havia fet en un municipi de les comarques veïnes amb

La indústria del suro va tenir el seu màxim esplendor a finals del segle XIX i principis del segle XX, quan la producció es va mecanitzar i es va convertir en el pilar econòmic i laboral de Palafrugell. La intensa activitat manufacturera destacava en una comarca com el Baix Empordà, on les activitats agràries encara tenien una primàcia absoluta. La dona es va incorporar també de manera massiva a les manufactures del suro.

AMP, col. Armstrong

Municipi de naixement de la població
resident a Palafrugell l'any 1910

Municipis del Baix Empordà

Palafrugell	5.580
Bisbal d'Empordà, la	191
Mont-ras	186
Begur	142
Pals	130
Sant Feliu de Guíxols	116
Torroella de Montgrí	102
Calonge	99
Palamós	98
<i>Peratallada</i>	70
Torrent	60
Palau-Sator	55
Regencós	51
Vall-llobrega	35
<i>Sant Sadurní de l'Heura</i>	34
<i>Fonteta</i>	33
Gualta	32
<i>Sant Joan de Palamós</i>	30
Verges	23
Corçà	21
<i>Cruïlles</i>	19
<i>Vulpellac</i>	19
Foixà	17
<i>Casavells</i>	16
Ullà	16
Rupià	15
Bellcaire d'Empordà	14
Castell d'Aro	13
Serra de Daró	13
<i>Monells</i>	10
Vilopriu	10
Fontanilles	8
Albons	7
Ullastret	7
Santa Cristina d'Aro	5
Ultramort	5
Garrigoles	3
Colomers	2
Jafre	2
Parlavà	2
Pera, la	0
Tallada d'Empordà, la	0

Total població nascuda al Baix Empordà 7.291

Total població resident a Palafrugell 9.018

Províncies

Girona (sense Baix Empordà)	1.294
Barcelona	179
Tarragona	59
Lleida	54
Illes Balears	27
Terol	23
València	17
Osca	15
Múrcia	15
Saragossa	12
Alacant	11
Santander	8
Sevilla	8
Castelló	6
Valladolid	6
Almeria	5
Madrid	5
Màlaga	5
Zamora	5
Granada	4
Badajoz	3
Navarra	3
Burgos	2
Cadix	2
Corunya, la	2
Conca	2
Jaén	2
Orense	2
Càceres	1
Guipúscoa	1
Huelva	1
Pontevedra	1

En cursives es consignen les poblacions que posteriorment s'han agregat a d'altres i han desaparegut com a municipis independents

Distribució per naturalesa de la població resident a Palafrugell l'any 1910. En la primera columna es distribueix la població segons el municipi de naixement al Baix Empordà. En la segona columna s'ha agrupat la població nascuda fora de la comarca del Baix Empordà per províncies.

una marcada concentració de població nascuda en alguns dels principals municipis gironins on es concentrava la indústria surera. Així, fora del Baix Empordà, el nombre més important de població nascuda en un municipi gironí corresponia a Girona (114 persones); seguida per Darnius (95); Llagostera

(69); Figueres (68); Cassà de la Selva (36); Agullana (33); Tossa de Mar (32); Banyoles, La Jonquera i Vidreres, amb 30 cadascuna; Cantallops (27); L'Escala (24) i Blanes (20), per citar tan sols alguns dels municipis de procedència més importants de la població resident a Palafrugell l'any 1910.

Fora de Catalunya, la població nascuda en altres llocs d'Espanya mostra una clara tendència a la concentració en les províncies més pròximes, especialment les províncies costaneres mediterrànies: València Alacant, Múrcia i les Illes Balears, Terol, Osca, Saragossa. Però el seu pes en el conjunt de la població palafrugellenca era molt baix, se situava tan sols lleugerament per sobre del 2%.

La primera meitat del segle XX es va caracteritzar a Catalunya per la incipient

arribada de població des d'altres contrades d'Espanya. Encara que amb major força a partir de la dècada dels anys vint, ja des de començament de segle es dona un significatiu flux migratori procedent de les regions més properes, especialment les províncies aragoneses i el Llevant mediterrani. I es pot constatar també la seva repercussió sobre Palafrugell. Les províncies andaluses, que amb posterioritat es van convertir en el principal origen de la immigració que va

Dinar a Sant Sebastià dels treballadors de l'empresa de Torres Jonama. Fotografia de principis del segle XX.

Obres de construcció d'un edifici situat a la cruïlla entre el carrer de Cavallers, el carrer del Consell i el carrer Major. Es tracta d'una casa senyorial del segle XIX d'estil neoclàssic pertanyent a la família Estrabau, més coneguda pel motiu Caixa. Es degué construir aprofitant alguns murs de la casa anterior.

Jaume Ferrer. AMP, fons Ferrer

Imatge d'un Llafranc petit i mariner. El far de Sant Sebastià presideix la muntanya, lliure de qualsevol altre tipus d'edificació.

Jaume Ferrer, AMP, fons Ferrer

arribar a Palafrugell, mostren l'escassa importància que durant la primera meitat del segle tenia la immigració des del sud d'Espanya cap a Palafrugell.

La població nascuda en altres països —no necessàriament població amb nacionalitat estrangera— presenta un volum molt reduït dintre de la composició de la població palafrugellenca. El cas més destacable és la població nascuda a França, que segons el cens de 1910 abastava a un col·lectiu d'unes 70 persones; en segon lloc, tindríem la població nascuda a Cuba, amb 15 persones, i en tercer lloc, la població nascuda a Alemanya, amb tan sols 7 persones. Les intenses relacions de la indústria surera amb diverses localitats de França, però també els intercanvis amb l'illa de Cuba, cap a la qual es van dirigir un elevat nombre d'habitants empordanesos, en les dècades anteriors, segurament explicarien la presència, modesta però significativa, d'aquests col·lectius de població nascuda en altres països.

Els deu primers anys del segle són un reflex del màxim esplendor de les manufactures sureres, les quals van entrar en una etapa d'abandonament progressiu de l'artesanat i d'incorporació dels processos d'industrialització moderns, l'exemple més evident dels quals va ser la constitució l'any 1901 de la societat Miquel, Vincke & Meyer, coneguda popularment com Can Mario.

Un indicador més refinat, com és la taxa de creixement anual acumulativa que facilita la comparació entre àrees amb volums de població molt diversos, permet comprovar com entre 1900 i 1910 el nivell de creixement de la població

Impacte de la Primera Guerra Mundial sobre la indústria suro-gironina

“La Guerra del 14 posà en una difícil situació l'activitat suro-tapera i provocà una manca de treball que tingué conseqüències dramàtiques a nivell popular. Les diverses causes que determinen la gran crisi de la indústria suro-tapera en aquest moment les podem dividir en dos apartats: les principals o permanents i les secundàries o circumstancials.

Entre les primeres, les permanents, cal incloure-hi la problemàtica referent a la primera matèria, el suro, és a dir, la producció forestal, la progressiva manca de qualitat o l'aparició dels succedanis del tap tradicional, com podia ser el tap corona, entre d'altres fets, com la passivitat dels industrials i dels propietaris, acusació feta en repetides ocasions des de les planes dels periòdics de l'època. Segons opcions generalitzades calia una transformació de la indústria, modificació de la maquinària i dels mètodes de treball per adaptar-se a les exigències del suro del país, que havia perdut qualitat i gruix a causa de les successives lleves i de la deixadesa dels propietaris a l'hora de fer els repoblaments convenients i de mantenir netes les suredes, com s'havia fet fins al darrer terç del segle passat. Molts propietaris de boscos talaren i carbonitzaren centenars de suros per la gran puja que, amb la guerra, van fer els combustibles i la fusta en general.

Com a causes circumstancials podem citar les derivades de les dificultats de la industrialització, el transport, la comercialització i el finançament: manca de crèdit per a la indústria, depreciacions, i la política aranzelària. Els factors determinants de la crisi de la indústria suro-tapera després de la Primera Guerra Mundial són precisament aquests que anomenem circumstancials.

La anormalitat en els transports es manifestà de dues maneres: anormalitat per a transportar la primera matèria fins als centres industrials o anormalitat per a portar els productes fins als diferents mercats consumidors. Hi havia una manca de material ferroviari: les concessions de vagons als gremis d'exportadors i fabricants són insuficients. Respecte al transport marítim, quedà gairebé paralitzat amb la Guerra del 14, pel perill que representava la navegació per la presència d'unitats de guerra. El govern alemany declarà contraban de guerra el suro i els seus derivats. La dificultat de trobar vaixells per al transport

Sociedad de obreros mecánicos EL BURIL

Se invita al pueblo en general sin distinción de sexos, a la reunión pública que se celebrará HOY VIERNES, a las 8 1/2 de la noche, en el salón teatro del CENTRO FRATERNAL, para tratar de la huelga que vienen sosteniendo los mecánicos de esta.

Esperando que sabréis cumplir una vez más, haciendo acto de presencia en tan digno acto, se despiden vuestros compañeros que os desean salud y emancipación.

Por los mecánicos de EL BURIL.

LA JUNTA.

Palafrugell, 1.º de mayo de 1914.

País Imp.

Fullet convocant una reunió al Centre Fraternal, per tractar de la vaga dels mecànics. Està datat el 1914, l'any de començament de la I Guerra Mundial.

de suro suspengué les relacions comercials amb països com Austràlia, el Japó o Amèrica.

La gran entrada d'or als bancs provocà una reacció alcista de la pesseta respecte a les altres monedes. Aquest fet, que semblava un avantatge per a alguns, esdevingué un inconvenient a l'hora d'exportar. Les nacions que tenien llurs monedes més baixes desenvoluparen millor les seves indústries. Portugal, per exemple, que tradicionalment ens ha fet la competència, envià els nostres mercats tradicionals emparat en la depreciació de la seva moneda en comparació amb la nostra. S'amenaçà d'aquesta manera l'hegemonia de la indústria suro-tapera catalana al món.

A tot aquest panorama s'afegeix el fet d'haver estat aquesta indústria l'excepció en l'enriquiment industrial català i espanyol per la neutralitat mantinguda durant la guerra. L'aturada en la producció dels països bel·ligerants oferí a la indústria dels neutrals l'oportunitat de situar-se. Aquesta conjuntura favorable de la indústria en general no la va fruir el sector suro-taper. La destrucció de les comarques vitícoles europees suposà la paralització quasi total de les comandes de taps. Quan acabà la guerra la indústria tapera es trobà en una situació d'inferioritat respecte a les altres indústries que, si més no, havien tingut l'oportunitat d'afermar-se durant la guerra.”

Extracte tret de: Hernández i Bagué, Santiago (1987), *El món del suro*, Girona, Diputació de Girona i Caixa d'Estalvis Provincial (p. 90-91)

A. Mauri. AMP, col. Creixell Corredor

Al centre, asseguts en cadires, un jove Joan Miquel Avellí (el primer per l'esquerra) i al costat el seu oncle, Joan Miquel Deulofeu, Xurri. Joan Miquel Avellí seria un protagonista destacat de la industrialització del suro.

comarcal va ser superior al del conjunt de Catalunya i al de la província de Girona. Palafrugell presenta una taxa de creixement durant aquesta primera dècada del segle XX encara superior —el 2,4%— que la comarcal, i pràcticament cinc vegades més elevada que la que tenia el conjunt de Catalunya.

La Primera Guerra Mundial va produir una primera i profunda sotragada sobre el sector del suro, a causa del tancament dels mercats exteriors a les exportacions, que mai va poder recuperar del tot el seu passat esplendor. Moltes empreses es van veure obligades a tancar o, en el millor dels casos, a efectuar una dràstica reducció de les seves plantilles. Una crisi que va esclatar aquells anys, però que ja es venia manifestant durant

tota la dècada anterior a causa de la creixent competència que tenia la indústria gironina del suro amb les empreses d'altres països.

L'atur va créixer amb força i un reflex de l'impacte que va tenir la crisi va ser la pèrdua contínua de població durant aquells anys. Surós i Peracaula (1991) situa la caiguda de treballadors en el sector del suro a les comarques gironines al voltant del 40% en tan sols deu anys, entre 1914 i 1925, a partir de les dades proporcionades per l'*Estadística de los salarios y de jornadas de trabajo referida al período 1914-1925*. Va ser un període caracteritzat per la recessió econòmica, el tancament de fàbriques i l'enfrontament de classes entre obrers i patrons en un context de forta conflictivitat social.

Jaume Ferrer. AMP, fons Ferrer

Colla al far de Sant Sebastià, lloc tradicional de culte i lleure de Palafrugell. Imatge presa al voltant del canvi de segle.

De 1910 a 1930 —últim cens disponible abans de la Guerra Civil— Palafrugell va entrar en una etapa de pèrdua de població, un fenomen que destaca per la seva excepcionalitat i que es produeix per primera vegada des de principis del segle XVIII, quan es comença a disposar de registres fidedignes de la població. Una caiguda, a més, que no va ser merament conjuntural, sinó que es va mantenir durant les quatre dècades següents.

Això no obstant, el retrocés en aquests vint anys va ser petit, només al voltant de 300 persones, però significatiu pel que va significar de trencament d'unes pautes consolidades de creixement de la població durant un període llarg de temps. La sotragada sobre el conjunt de

la població del Baix Empordà va ser encara més forta. La comarca va perdre, entre 1910 i 1930, 5.580 habitants, prop

El mas Xinxer, a la carretera vella entre Santa Margarida i Calella. Malgrat la dinàmica industrial que va adquirir Palafrugell, les activitats agràries encara mantenien una presència destacada a la localitat.

Jaume Ferrer. AMP, fons Ferrer

28 - Palafrugell.—Plassa Nova

L. Roisin, fot. Barcelona

La plaça Nova, possiblement a principis del segle XX. A l'esquerra es pot observar un dels típics carrers empedrats d'aquella època.

d'un 10% de la població. Un període, per altra part, que es va caracteritzar pel fort creixement de la població a Catalunya, creixement molt vinculat a l'expansió urbana i industrial de Barcelona i els municipis de la seva rodalia.

En general, la indústria catalana es va veure afavorida per l'esclat de la I Guerra Mundial, la qual va comportar la destrucció de gran part de l'estructura productiva dels països que estaven en guerra. La demanda de productes industrials es va incrementar i la

indústria catalana es va convertir en una de les grans subministradores de manufactures per a la resta d'Europa en un moment, a més, en què pràcticament no comptava amb cap tipus de competència. Aquest fet més el desenvolupament de grans projectes d'infraestructures —per exemple, la construcció de la xarxa de metros o les obres vinculades amb l'exposició universal de 1929— van comportar una forta demanda de mà d'obra. La ciutat de Barcelona i tota la seva rodalia va

ser l'àrea més afavorida i la que va concentrar l'arribada de més població. Són els anys en què es va produir la primera immigració massiva de població a Catalunya durant el segle XX, l'anomenada migració de murcians, ja que van ser uns fluxos amb una procedència molt destacada de població procedent de l'Aragó i, en especial, de la zona del Llevant peninsular i, de manera destacada, de Múrcia i Almeria.

Palafrugell, com tota la comarca del Baix Empordà, no es va veure afectada de manera massiva per aquest primer gran flux migratori. Ara bé, es va produir una primera arribada molt localitzada i especialitzada de població procedent de certes àrees del sud-est peninsular, més concretament des de Múrcia, de la comarca minera que envoltava la població dels municipis de Cartagena i la Unión, que van venir a treballar a les petites mines de baritina i galena argentífera de Mont-ras. Una població especialitzada en les activitats mineres que es va instal·lar a Palafrugell i que ha donat lloc a tot un seguit de nissagues familiars que continuen residint a Palafrugell.

Una sotragada més forta encara és la que va tenir Palafrugell i tota la comarca entre els censos de 1930 i 1940 i que reflecteixen l'impacte de la Guerra Civil sobre la població. Palafrugell va enregistrar durant aquesta dècada la màxima pèrdua de població durant el segle XX, prop de 800 habitants. Tot i això s'ha de tenir present la poca fiabilitat que presenten les dades del cens de 1940 a causa de la situació social i econòmica de l'Espanya de postguerra, l'escassetat de

A. T. V. — 3541 - PALAFRUGELL
Fàbrica de Miquel Vincker & Meyer
(Calle de Pl y Margall)

*Fàbrica de Miquel,
Vincker & Meyer,
coneguda popularment
com Can Mario,
pels volts de l'any
1910.*

Àngel Toda. AMP, col. Carme Bonal

mitjans tècnics i humans per a la seva realització, així com els importants moviments de població que es van produir en el territori com a conseqüència del conflicte bèl·lic. Aquests elements aconsellen tractar amb prudència aquestes dades.

L'impacte de la guerra es va manifestar a totes les escales, tal com es pot comprovar a la figura on s'ha representat les taxes de creixement de la població. Si bé al Baix Empordà, en relació amb la resta de Girona i de

La Costa Brava als anys trenta: l'aparició d'un turisme incipient

El turisme de masses i totes les conseqüències econòmiques i socials que se'n van derivar és un fenomen característic de l'Espanya dels anys seixanta i setanta. Això no obstant, durant la primera meitat del segle XX algunes zones costaneres ja s'havien convertit en llocs de referència turística per a un turisme de gent adinerada. La Costa Brava, dintre d'Espanya, va ser una de les primeres àrees que va rebre aquest tipus de turisme d'élits. En aquest extracte que es reproduïx d'un llibre sobre la Costa Brava ja es destaca la importància que el turisme podia tenir per a l'economia palafrugellenca en el futur i com una activitat econòmica complementària a la vacil·lant indústria del suro.

“A Palafrugell la indústria característica de la població és la surera, i, ultra algunes altres fàbriques de menor importància, cal esmentar la de Manufactures de Suro, S.A., posseïdora d'un utillatge moderníssim i la història ascendent i pròspera de la qual és una lliçó exemplar de l'esforç i de l'energia dels que la regenten. Gran nombre de modernes aplicacions que ha tingut el suro han estat curosament estudiades aquí i, després de sofrir les modificacions o canvis que s'han cregut del cas, han estat ofertes al mercat, imposant-se arreu.

Aquesta fàbrica és de les importants de Catalunya i una de les primeres del món en el seu mar.

Coneguda la característica de la població es comprendrà per què Palafrugell no ofereix, per si sol, motiu de llarga permanència al turista.

Però, si bé la vila en particular no pot oferir al foraster gaire cosa més que les prosaïques línies de les ciutats comercials d'arreu, té, en canvi, unes rodalies i un paisatge altament atractius.

En efecte, els afores de Palafrugell ofereixen aquest equilibri de llum, de color i de línies que té el paisatge empordanès, i sota el límit immediat de Les Gavarres i el més llunyà del Pirineu s'estenen unes petites planes que són un encís d'harmonia: la plana de Santa Margarida, la d'Ermedàs, la de Mont-ras, i sobretot la de Pals, la vista de la qual, des del cim del carrer de Pi i Margall, és la cosa més bella que posseeix Palafrugell pel costat de terra; al lluny, el Pirineu; més ençà les muntanyes de Montgrí, d'una silueta inconfusible i coronades del castell del mateix nom, i, entremig, alçant-se en el cim d'un turó i circumdant-lo tot, la típica filigrana de les torres i muralles de Pals, que es retallen precises i nues sobre el fons de la muntanya de Montgrí; més

ençà, Regencós i Cramany, la muntanya posseïdora d'una llegenda del drac; Esclanyà, d'aspecte bon xic morenc, i tanta escampadissa de masies i poblets: Llofriu, Torrent, Palau-sator, Sant Feliu de Boada...

A aquests encisos del costat de terra correspon la meravella de la costa i de les platges dels encontorns de Palafrugell —Calella, Llafranc, Es Cau, Cala Pedrosa, Tamariu, les Coves d'en Gispert, etc.—, que tenen cada una una gràcia especial, un segell personalíssim que va des de la finor i l'aristocràcia de Llafranc fins a la feresa i solitud imponent de Cala Pedrosa.

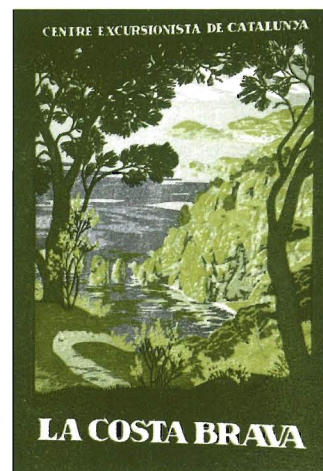
Gran nombre de viatgers han deixat llurs passes per aquests llocs esmentats, múltiples vianants s'han abocat a aquest mirador magnífic sobre la Mediterrània que són els terrats de l'ermita de Sant Sebastià —santuari i mig hotel a l'ensem— i tots han sentit l'encís i la meravella que expandeixen en aquest indret les beutats naturals dels tres primordials elements: la terra, el cel i la mar.

És llàstima, però, que aquestes bel·leses que ofereixen les costes de Palafrugell no hagin sabut ésser explotades. Manquen bons hotels, manquen bones comunicacions que no facin tan albiradora la llunyania de Barcelona, manquen bons camins que serpentinegin al voltant de tota la costa. Amb tot això es podria atraure el viatger i l'estiuejant i a més a més es facilitaria llur estada i una més llarga permanència en aquests llocs. Indubtablement, totes aquestes millores serien, amb el temps i ben explotades, una font de riquesa per a la població, amb la qual cosa només hi perdrien els que estimen els seus paisatges lliures de burgit i de l'afluència de la gentada, amb la sola harmònica nuesa de línies i de colors”

Alfred Gallart (1930?), *La Costa Brava*. Publicació de propaganda turística, Barcelona, Ateneu Barcelonès, p. 101-105.

(Hem normalitzat els topònims del text)

*Portada del llibre-guia
turística La Costa Brava,
publicat pel Centre Excursionista
de Catalunya als anys
trenta del segle XX.*

Catalunya, la guerra va tenir un impacte força més negatiu. L'any 1940 el Baix Empordà comptava amb 51.653 habitants, quan havia arribat a enregistrar prop de 62 mil, l'any 1910. En 30 anys la comarca va perdre més del 15% de la seva població dintre d'un context, Catalunya, amb un creixement de la població constant amb major o menor intensitat. Els descensos des de l'any 1910 van ser especialment importants en tota la franja costanera sud de la comarca. Municipis com Begur, Calonge, Sant Feliu de Guíxols i Vall-llobrega van arribar a perdre més d'una quarta part dels seus habitants entre 1910 i 1940. Amb pèrdues menors però també significatives es van situar altres municipis grans de la comarca com la Bisbal, Palamós, Palafrugell i Santa Cristina d'Aro.

Jaume Ferrer. AMP, fons Ferrer

AMP, col. Lluís Molinas

Les mines de Mont-ras, encara que poc importants pel que fa a volum de producció, van ser objecte d'una explotació que durant el primer terç del segle XX va atraure població des del sud d'Espanya, especialment de la zona de Múrcia i Almeria. La primera fotografia, presa a la mina Pepita, mostra la tria del mineral, activitat que feien les dones.

Voluntaris republicans de Palafrugell a Monte Aragón i a Molino de Luna (ambdues poblacions a Osca), en aquest últim cas amb un altre grup de voluntaris procedents de Constantí (Tarragona) –entre els quals hi ha una noia– i l'enterrament d'un soldat voluntari a Tiers (Osca). Totes les fotografies van ser fetes per un voluntari palafrugellenc, Francesc Torras Parals.

Manuel Serrano

Manuel Serrano explica les condicions de vida i de treball de la població que va venir a Palafrugell en els anys vint i trenta des d'Almeria i Múrcia per treballar a les mines de Mont-ras. Va ser una immigració petita en volum, però que té importància ja que van ser dels primers migrants de fora de Catalunya que es van instal·lar a Mont-ras i Palafrugell durant el segle XX. Manuel Serrano explica aquestes vivències de manera indirecta. Ell era un nen quan va arribar a Palafrugell i la informació fa referència als records i al treball que realitzava el seu pare, altres famílies i coneguts.

Entrevista feta el 25 de novembre de 2000 a la llibreria La Polèmica

“El que passa és que allà, estic parlant d'Almeria, de Cuevas de Almanzora, l'única cosa que hi havia si et volies guanyar una mica bé la vida i treballar eren els pous de *jaboncillo*, que és un material amb el que feien el *polvo talco*, i amb el sobrant, amb el que s'ha de llençar, feien aquells guixos de les modistes, aquelles pastilletes de color rosa, de color blau, que les modistes feien servir per marcar la roba. Ara no sé si ho continuen utilitzant (...). El meu pare havia treballat molt en els pous de *jaboncillo*, tenien un tros de terra i un pou bastant petit, just per poder-hi treballar, baixaven com podien i allà feien una mica de forat i treien el *jaboncillo* (...). El meu pare venia d'Almeria, però era de

Cuevas de Almanzora. Es va casar amb la meua mare que era de Cuevas de Somontín, a Almeria, i llavors van estar uns anys allà i es varen casar, després varen tenir la meua germana, que quan va arribar aquí, tenia vuit anys. (*Quan van venir, en quin any?*) Doncs ja pots comptar-ho, jo en tinc seixanta-set, seixanta sis anys endarrere, posem el 1934, perquè jo vaig venir que tenia uns quants mesos. (*La família Cruz va arribar abans, ja en els anys vint?*) És que varen venir els homes primer, els Cruz, els Cuesta, els Martínez, els Serrano i els Zamora (...). Els Martínez van ser els encarregats de la mina, el pare Martínez i

el meu oncle Zamora, que era el guarda de la finca de les mines. El propietari de les mines em sembla que es deia Lluís Dalmau, que també és mort, ara. (*Per què va venir aquesta gent? Per què van venir a les mines de Mont-ras?*) Per la feina, però és que no van venir en un primer moment a les mines de Mont-ras, van venir a unes mines que hi ha o que hi havia en el seu moment entre Girona i Sant Hilari, però no me'n recordo com es deien (...), eren mines de plom. Varen venir a treballar allà i de Girona cap aquí. Es van obrir en aquells anys les mines de Mont-ras d'on treien plom, barita i penso que quars, amb què es feien els plats, el vidre. (...). Aquella mina feia 80 metres de fondo i allà hi havia les seves galeries. Es baixava en un muntacàrregues, un ascensor d'aquell temps (...). Aquelles mines de Girona eren importants i van demanar mà d'obra, perquè aquí no existia el miner, aquí ningú es dedicava a aquestes feines (...). (*Com es va establir contacte amb aquella gent?*) Van establir contacte i va venir gent que venia i se n'anava, i aquests ja no sé qui són, però és clar, es donava la veu que hi havia feina allà on no n'hi havia i d'aquí varen venir a parar a les mines de Mont-ras, que no sé si van venir perquè guanyaven més o perquè es van tancar aquelles mines, potser que les tanquessin; en aquell moment era l'apogeu de l'explotació d'aquesta mina de Mont-ras. (...). (*Quanta gent hi podia treballar?*)

Força gent hi treballava, com a mínim 5 o 6 parelles, anaven sempre emparellats. (...). Aquestes famílies no es van establir a Mont-ras, sinó a Palafrugell. L'únic que es va establir a Mont-ras en aquell moment va ser el meu oncle Zamora, que ja va anar a viure directament a Mont-ras, el que feia de guarda de les mines. Quasi tots es van establir al carrer Palamós, hi havia els Cruz, on em vaig instal·lar jo, més amunt hi havia els Cuesta, els fills encara continuen *visquent*; tots van ser per allà. També per allà hi havia el Venancio, no me'n recordo del cognom. De les mines de Mont-ras es treia plom. El plom es va acabar. Després anaven traient barita, però la barita no tenia tanta sortida i a l'acabar-se el plom i la barita les mines es van tancar. (*En quins anys aproximadament es van tancar les mines?*) (...) No t'ho puc dir jo això ara, no es pas que duressin molts i molts anys. Aquestes mines, recordo vagament, van durar els anys quaranta, que jo recordi, perquè jo era petit quan anava per allà amb el meu oncle, o potser es van tancar abans dels anys quaranta.

Es guanyaven bé la vida, dintre del que hi havia era allà on guanyaven més. El meu pare havia fet pous i li donaven 8 pessetes cada setmana, imagina't, vull dir que llavors eren diners, abans anaves a comprar una cosa que costava 5 cèntims (...). (*Vas treballar mai a les mines?*) No, el meu pare això ho

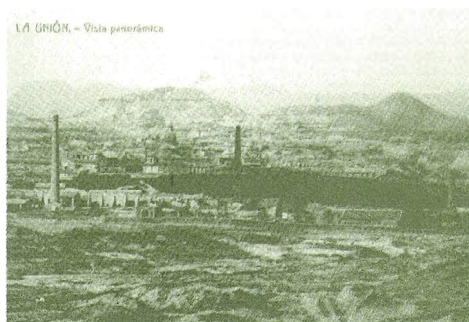
tenia clar. El meu pare va dir: qualsevol cosa *menos* la mina, això sí que ho tenia clar. (*Van venir primer els homes, i les dones?*) Primer van venir els homes quan treballaven a Girona i van enviar a buscar les famílies. Quan van arribar aquí ja tenien la família. (...) (*En aquestes mines treballava gent d'aquí o eren tots de fora?*) Tots, totes aquelles famílies van venir de fora. I eren ells els que baixaven. Aquí no coneixien res de les mines (...) (*Quan es van tancar les mines, a què es van dedicar?*) Als pous, el seu *modus vivendi* eren els pous, no en coneixien res més, es van dedicar als pous (...). Els Cuesta, el meu pare, el Zamora, el meu oncle Domingo i el pare d'en Bartolo, tots quatre feien pous (...). Com que tenien coneixements de mines i pous, doncs és clar, qui volia fer un pou anava a buscar-los a ells, a qui havies d'anar a buscar? Feien el forat i tiraven dinamita. Jo era petit, devia tenir 9, 10 fins a 12-13 anys quan anava a buscar la pólvora, jo, a la Bisbal, imagina't, en el Tren Petit. (...). (A l'Arxiu de Palafrugell hi ha una foto on hi ha dones treballant a les mines) I tant, triaven el mineral, el plom, la barita. No totes, algunes, perquè la meva mare treballava a pagès. Hi havia moltes que treballaven a pagès i algunes, no podria dir quines, havien anat a triar el material. (...)”

La crisi minera del sud-est d'Espanya: l'exemple de la Unión (Múrcia)

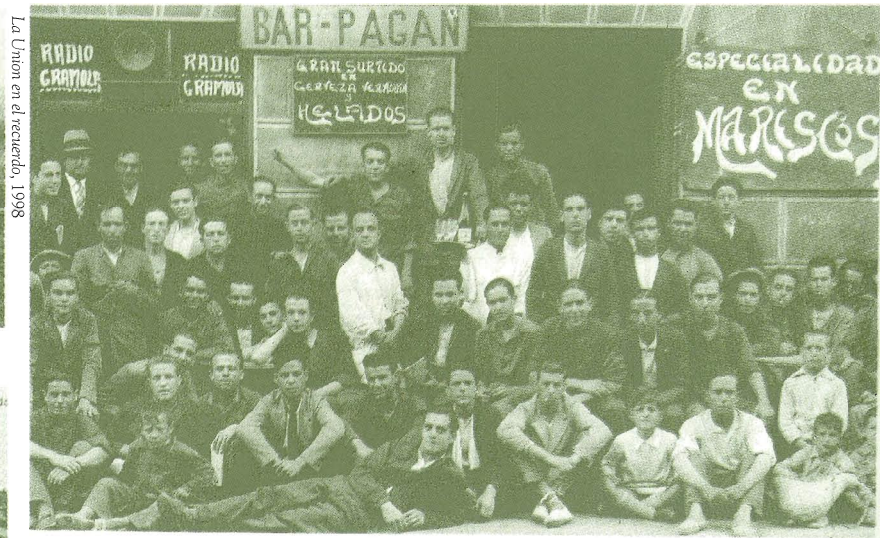
Els municipis de Cartagena i la Unión van tenir un gran desenvolupament de l'activitat minera des de principis del segle XIX, encara que ja els romans havien explotat aquestes mines. Una part important del capital invertit va ser d'origen britànic, com també van ser britàniques les inversions en infraestructures ferroviàries que es van realitzar en aquella zona. Les explotacions principals eren de ferro, zinc, plom, coure i argent. La fi de la I Guerra Mundial va suposar una situació de recessió de la mineria murciana, com a conseqüència de la caiguda de la demanda d'aquests productes. L'agitació obrera, l'elevació dels costos de transport i explotació, així com l'esgotament d'algunes vetes va

empitjorar aquesta situació de crisi durant els anys vint. El tancament de mines significà una paral·lisi econòmica important i l'inici d'una emigració que va tenir com a destinació principal Catalunya i altres països estrangers, principalment França i Algèria.

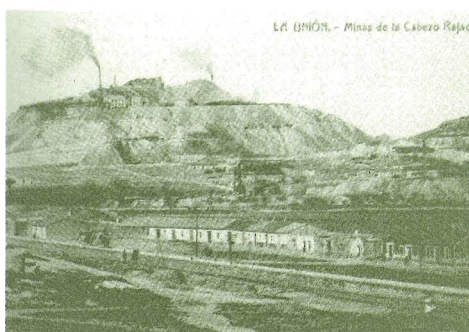
La Unión va ser un dels municipis més afectats per aquesta recessió i la pèrdua de població va ser molt important. Des de 1910, quan va arribar a un màxim de població —30.249 habitants—, la disminució va suposar la pèrdua de pràcticament dos terços de la població. L'any 1930 la població era tan sols d'11.776 habitants, xifra sobre la qual ha basculat des de llavors el volum de població resident en aquest municipi.

LA UNIÓN - Vista panoràmica

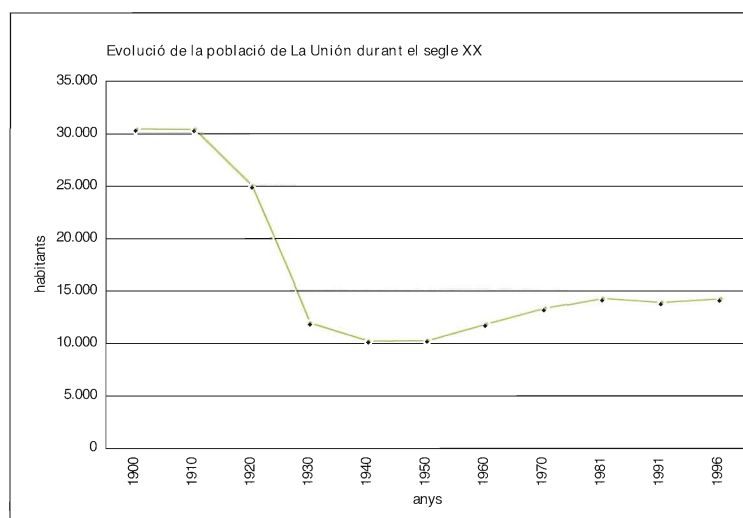
La Unión en el recuerdo, 1998

LA UNIÓN - Minas de la Cabeza Rajada

La Unión (Múrcia) va ser un poble amb una important activitat minera –amb explotacions de ferro, zinc, plom, coure i argent, principalment. La I Guerra Mundial va iniciar el declivi d'aquestes activitats i per extensió la de la població. En aquestes imatges es pot apreciar una panoràmica general de la població, on destaquen les xemeneies i una explotació minera al fons, que es presenta amb més detall a la segona fotografia. El grup de miners és de l'any 1930.

Es pot comprovar l'impacte de la crisi que va patir la indústria minera d'aquesta comarca durant les dècades dels anys vint i trenta. Des d'aquell moment, la situació de prostració ha continuat, com manifesta l'estabilitat de la població resident en aquest municipi durant unes dècades de fort creixement demogràfic a tot Espanya.

INE, censos i padrons de població

Els saldos migratoris a principis de segle a Espanya

Una de les aportacions més destacades a l'estudi de la migració interior a Espanya la constitueixen els treballs de García Barbancho (1967) que va estimar els saldos migratoris no només per a les diferents províncies espanyoles, sinó també, i d'aquí l'interès de les seves aportacions, per a tots els partits judicials espanyols. Aquesta és una unitat administrativa territorialment menor que la província i, per tant, permet una aproximació més detallada a les diferents dinàmiques territorials. Moltes vegades el pes de les capitals provincials o d'alguns nuclis importants de població amaguen les evolucions diverses d'una àrea territorial gran, com és el cas de les províncies. En concret, la província de Girona se subdivideix en sis partits judicials (la Bisbal d'Empordà, Figueres, Girona, Olot, Puigcerdà i Santa Coloma de Farners). El partit judicial de la Bisbal compren 35 municipis que corresponen més o menys amb els actuals límits administratius de la comarca del Baix Empordà.

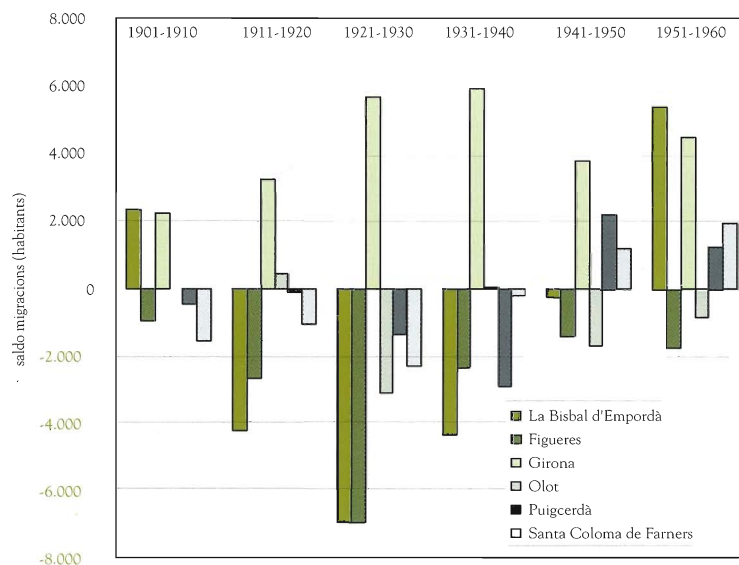
L'estimació del saldo migratori —és a dir, la diferència entre la immigració i l'emigració— es calcula de manera indirecta a partir de la població inicial i final d'un període determinat i el nombre de naixements i defuncions que es produeixen entre aquests dos moments. La fórmula d'aquesta estimació, també anomenada equació compensatòria es mostra a continuació:

$\text{Població final} = \text{Població inicial} + (\text{Naixements} - \text{Defuncions}) + (\text{Immigració} - \text{Emigració})$

$\text{Població final} = \text{Població inicial} + (\text{creixement natural}) + (\text{creixement o saldo migratori})$

$\text{Saldo migratori} = (\text{Població final} - \text{Població inicial}) - \text{creixement natural}$

Malgrat l'interès que presenta l'estimació del saldo migratori, no permet una estimació precisa de la immigració i de l'emigració que va arribar a Palafrugell i a la comarca del Baix

Evolució dels saldos migratoris (diferència entre immigració i emigració) estimats per García Barbancho pels diferents partits judicials que componen la província de Girona. Es pot observar el deteriorament del saldo migratori del partit judicial de la Bisbal —comprèn bàsicament els municipis de l'actual comarca del Baix Empordà— a partir del període 1910-1920. El deteriorament econòmic es va reflectir en la pèrdua de població. L'estimació de la pèrdua migratòria del partit judicial de la Bisbal durant aquestes dècades va ser força elevada; només el partit judicial de la capital, Girona, va tenir un saldo migratori positiu. No va ser fins als anys cinquanta que el saldo migratori va esdevenir de nou positiu i fins i tot superior al de la ciutat de Girona i la seva rodalia.

Empordà en aquells anys, sinó que tan sols dóna una idea del sentit, positiu o negatiu, de l'aportació migratòria.

El saldo migratori marcadament positiu de la primera dècada, superior fins i tot al que va enregistrar el partit judicial de Girona, va esdevenir fortament negatiu en les dècades subsegüents. L'estimació de pèrdues per migració entre 1910 i 1940 és molt elevada, superior a la resta de partits judicials de la província, més de 15.000 habitants. Només el creixement natural positiu, és a dir, la diferència entre el nombre de naixements i defuncions, permetia moderar aquestes pèrdues i contribuïa a moderar el decreixement de la població. El redreçament i la tornada a saldos migratoris positius no arribà fins a la dècada dels cinquanta.

**Descripció de Palafrugell
efectuada per Torroella
i Plaja a principis dels anys trenta**

“Capítol XXVI. Més estadístiques (referit a les activitats professionals i els establiments comercials de la vila a principis del segle XX).

Compta Palafrugell amb set sastreries, dotze modistes, una camiseria, tres gorristeries i sombrereries, quatre perruqueries, nou barberies, sis pentinadores, una fàbrica de fer esclops, onze tendes de roba, dues rellotgeries, tres pintors, un fotògraf, onze fusteries, dues ebanisteries, sis serralleries, set ferreries, quatre llauners, tres estancs, quatre lampistes, deu caps de colla de mestres de cases, dos mestres d'obra, dos esparters, un baster, cinc espardenyeries, dos corders, un peroler, dos terrissaires, una rajoleria, tres quincalleries, tres cadirers, un cistellaire, cinc botigues de terrissa fina i cristall, tres esmolets, un ganiveter, tres drogueries, un boter, una papereria, una impremta, dues botigues de semoleria i pastes, dos molins de desfer olives, cinc cases de vendre guix, calç i ciment, una agència de transports, tres cases de banca i tres corredors.

A més dels establiments esmentats tenia la nostra vila vuit fleques, catorze carniceries, vint i set tendes de comestibles, quatre carboneries, una fàbrica de sabó i dues cooperatives —La “Cooperativa” i “La Reformadora”— dirigida la primera per en Rafel Martinell i la segona per en Rafel Alsina.

També tenia dues fondes, la de l'Estrella al carrer de les Quatre Cases, i l'Hotel Pagès a la Plaça Nova; dos menescals o veterinaris: en Fina i en Marquès; cinc metges: en Martí, en Vidal, en Pons, en Calonge i en Peya. De farmàcies o apotecaris n'hi havia tres: la d'en Mascort, la d'en Sunyer i la d'en Gich. A més tenia quatre llevadores i un dentista: en Tell.

Tenia dues músiques, dos mestres de piano i el cor “La Taperia” compost de vint-i-quatre coristes, conegut i llorejat en més d'un certament, essent son director en Francesc Gich i president en Pere Medir.

De círcols, centres i casinos en tenia cinc: el Círcol Catòlic, fundat l'any 1886, que tenia dos cents trenta cinc socis, amb en Modest Hernández per president, i amb local al carrer de la Tarongeta; el Círcol Tradicionalista, que tenia el seu local al carrer de Cavallers, fundat l'any 1886, tenia dos-cents un socis i n'era president N'Antoni Bonet; el Centre Fraternal, la presidència del qual la tenia en Francesc Esteve i Bosch, fou fundat l'any 1887, estava domiciliat al carrer de Sant Martí i tenia cinc cents cinquanta socis; el Centre Obrer, la fundació del qual també datava de l'any 1887, tenia son local al carrer de Santa Margarida, cinc-cents noranta-quatre socis, i en Joan Granés per president; el Casino de l'Aliança, amb local a la Plaça Nova, fundat l'any 1882, essent president en Jaume Reixach i comptant amb tres cents sis socis.

Tenia també aleshores cinc cafès: el d'Orient, el de les Delícies, el d'El Siglo, el Cafè Nou i el d'en Tòfol.

Tenia Caixa d'estalvis i tres germandats de socors mutus en cas de malaltia o impossibilitat.

Una sala de ball i la del teatre, que quan no servia per ball servia per teatre.

En el ram de policia o seguretat hi havia la guàrdia civil —amb un caporal i sis individus— si bé més tard tingué un primer tinent. Al port de Calella hi havia punt de carrabiners —un caporal i sis subordinats— i la vila tenia tres serenos, nunci o pregoner i agutzil.”

Extracte tret de: Torroella i Plaja M. (1929), *Història de Palafrugell i la seva comarca*, Igualada, p. 166-168.

(S'ha mantingut el lèxic de l'època)

*Comerços al carrer
de Cavallers, possiblement
a finals del segle XIX.*

Josep Esquilrol. AMP, col. Ramir Medir

Ramir Bruguera: la Guerra Civil i l'exili

Una de les històries personals truncades per la Guerra Civil i l'exili és la que s'explica a continuació. Ramir Bruguera va tenir un paper actiu durant la Guerra Civil al bàndol republicà. L'any 1938 va fugir a França i posteriorment va combatre contra els alemanys en l'exercit francès. Fet presoner pels nazis, va aconseguir fugir i en acabar la II Guerra Mundial es va establir a Perpinyà.

“Ramir Bruguera Borràs (...) té noranta anys. Ebenista de professió, va néixer circumstancialment a Reims (França) de pares palafrugellencs dedicats al suro, que tornaren a la vila quan ell tenia tres anys.

Popular i actiu, participà en la vida social i cultural del Palafrugell dels anys trenta, especialment a través del Centre fraternal. Ell, juntament amb Rafael Regualta, confeccionaren la catalogació de la biblioteca de l'entitat i s'ocuparen de l'adquisició de llibres. Aquest registre encara avui existeix. Malauradament, la majoria de llibres varen desaparèixer en una foguera al mig de la plaça Nova en produir-se la victòria dels insurrectes. Una mena d'auto de fe.

Es va significar políticament en el bàndol republicà i, en esclatar el conflicte, el 18 de juliol de 1936, formà part del Comitè Popular Antifeixista que es constituí d'immediat. L'alcalde, Martí Jordi Frigola, el designà com a encarregat del combustible en incautar-se de l'únic punt de proveïment de benzina que hi havia a

AMF, col Ramir Bruguera

Palafrugell, l'anomenat assortidor d'en Llambí, a la plaça Nova.

Recorda com, en els dies següents, el Comitè es va apoderar de tots els vehicles de Palafrugell mitjançant registres dels garatges i cotxeres. Els cotxes foren aplegats a la plaça Nova. Com que no hi havia cap camió gros, la majoria dels turismes varen ser bescanviats a Barcelona. Arribaren a un acord amb els dirigents de la UGT. Una caravana de 20 o 25 cotxes de la vila anà fins la Ciutat Comtal i tornaren amb un camió que era conduït per Enric Masmartí, un xofer de la Sarfa que era de Corçà.

Bruguera també parla de les dificultats de proveïments de l'època. La benzina s'anava a buscar als dipòsits de Celrà i calia fer-ho amb la cartera plena de bitllets i homes armats per evitar que el transport fos incautat al pas per qualsevol de les poblacions del camí.

Quan, pels avatars de la Guerra Civil, les coses anaren malament per als “rojos”, es va exiliar a França. La seva condició de ciutadà d'aquell país, en haver-hi nascut, li facilita l'establiment a Perpinyà. Marxà l'endemà de Nadal de 1938. En els mesos següents, el seu domicili a l'Impasse d'Alger

4, prop de l'estació ferroviària, seria conegut com el consolat de Palafrugell.

Conserva més de 200 peces de correspondència d'internats en els camps de concentració que els francesos establiren a les platges del Rosselló per aplegar els que fugien de la debacle (...).

Aquesta activitat queda interrompuda quan, pel setembre de 1939 va ser mobilitzat per l'exercit francès que havia declarat la guerra a Alemanya.

Va ser fet presoner i internat a Châlon sur Saône, en una illa situada al bell mig del riu, que feia de frontera entre la zona ocupada pels nazis i la França de Vichy.

Amb greu risc de la vida, aconseguí escapar. La nit abans, els guàrdies havien mort a trets dos fugitius. Tornà a casa seva a Perpinyà on va romandre fins que, a través de la resistència francesa, s'assabentà que els alemanys el buscaven. La resta de la guerra europea la va passar a Belcaire, un poblet agrícola del departament de l'Aude, on va fer d'espardenyer, fotògraf i tot el que va convenir.

En acabar el conflicte tornà a Perpinyà on va dedicar a la seva professió de fuster. En els anys següents participà activament en l'establiment a França o en el retorn a Espanya de bon nombre d'exiliats, als quals, com a ciutadà francès, proporcionà avals o mitjans per travessar la frontera.

Ell mateix no va poder fer-ho fins a mitjans dels anys seixanta. (...).”

Extracte tret de la *Revista de Palafrugell*, número 59, setembre de 1998, p. 32-33, “Conversa amb Ramir Bruguera. Carta dels camps de concentració del Sud de França”

La segona meitat del segle XX: el nou dorado

La situació d'atonía i aïllament d'Espanya durant la postguerra només es va trencar a partir de finals dels anys cinquanta. I un dels signes més evidents d'aquesta recuperació del dinamisme econòmic i l'obertura va ser l'inici i la consolidació d'Espanya i, en particular, de la Costa Brava com un dels grans referents turístics mundials. El turisme i tota l'activitat que generà, especialment en la resta de serveis i la construcció, va prendre el relleu a la indústria del suro com a principal activitat econòmica no només a Palafrugell sinó també a gran part del territori costaner català. Van ser els anys de les migracions més massives des de les àrees rurals cap a les ciutats i les zones amb una major demanda de mà d'obra. Palafrugell es va convertir en un lloc de destinació per a la població que abandonava el camp des dels municipis més pròxims, dintre del mateix Empordà, i de població que va venir des de més lluny, en aquest cas i bàsicament de certes localitats andaluses. La modernització de l'agricultura espanyola i el desenvolupament industrial i turístic són al darrere dels canvis en la composició de l'ocupació de la població i també dels moviments migratoris d'aquells anys.

Els anys de la paràlisi: la postguerra i l'autarquia econòmica

La postguerra espanyola, la dècada dels anys quaranta i cinquanta, va significar un moment d'aturada en molts aspectes, entre ells els volums i els fluxos de mobilitat i de migració de la societat.

Ja durant les primeres dècades del segle XX es començava a apreciar una migració interna, dintre d'Espanya, que comportava una certa redistribució de la població com a resultat de la migració des de les àrees rurals cap als principals centres urbans i industrials del país. Les profundes diferències territorials i la concentració de capital, indústria i creació de llocs de treball en unes àrees

Casanovas AMP, col. Ramir Medir

La plaça Nova l'any 1945, sis anys després del triomf de les tropes franquistes. A la dreta de la imatge un grup de militars hissen la bandera espanyola.

AMP

AMP

1. 20 Enero 52	1. 17 Enero 52	1. 11 Enero 52	1. 5 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
2. 22 Enero 52	2. 19 Enero 52	2. 13 Enero 52	2. 7 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
3. 24 Enero 52	3. 21 Enero 52	3. 15 Enero 52	3. 9 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
4. 26 Enero 52	4. 23 Enero 52	4. 17 Enero 52	4. 11 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
5. 28 Enero 52	5. 25 Enero 52	5. 19 Enero 52	5. 13 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
6. 30 Enero 52	6. 27 Enero 52	6. 21 Enero 52	6. 15 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
7. 31 Enero 52	7. 28 Enero 52	7. 22 Enero 52	7. 16 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
8. 1 Enero 53	8. 29 Enero 52	8. 23 Enero 52	8. 17 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
9. 3 Enero 53	9. 31 Enero 52	9. 25 Enero 52	9. 19 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
10. 5 Enero 53	10. 3 Enero 53	10. 27 Enero 52	10. 21 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
11. 7 Enero 53	11. 5 Enero 53	11. 29 Enero 52	11. 23 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
12. 9 Enero 53	12. 7 Enero 53	12. 31 Enero 52	12. 25 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
13. 11 Enero 53	13. 9 Enero 53	13. 3 Enero 53	13. 27 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
14. 13 Enero 53	14. 11 Enero 53	14. 5 Enero 53	14. 29 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
15. 15 Enero 53	15. 13 Enero 53	15. 7 Enero 53	15. 31 Enero 52
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
16. 17 Enero 53	16. 15 Enero 53	16. 9 Enero 53	16. 3 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
17. 19 Enero 53	17. 17 Enero 53	17. 11 Enero 53	17. 5 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
18. 21 Enero 53	18. 19 Enero 53	18. 13 Enero 53	18. 7 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
19. 23 Enero 53	19. 21 Enero 53	19. 15 Enero 53	19. 9 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
20. 25 Enero 53	20. 23 Enero 53	20. 17 Enero 53	20. 11 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
21. 27 Enero 53	21. 25 Enero 53	21. 19 Enero 53	21. 13 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
22. 29 Enero 53	22. 27 Enero 53	22. 21 Enero 53	22. 15 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
23. 31 Enero 53	23. 29 Enero 53	23. 23 Enero 53	23. 17 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
24. 1 Febrero 54	24. 31 Enero 53	24. 25 Enero 53	24. 19 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
25. 3 Enero 54	25. 30 Enero 53	25. 24 Enero 53	25. 18 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
26. 5 Enero 54	26. 3 Enero 54	26. 26 Enero 53	26. 20 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
27. 7 Enero 54	27. 5 Enero 54	27. 28 Enero 53	27. 22 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
28. 9 Enero 54	28. 7 Enero 54	28. 30 Enero 53	28. 24 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
29. 11 Enero 54	29. 9 Enero 54	29. 3 Enero 54	29. 26 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
30. 13 Enero 54	30. 11 Enero 54	30. 5 Enero 54	30. 28 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
31. 15 Enero 54	31. 13 Enero 54	31. 7 Enero 54	31. 30 Enero 53
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
32. 17 Enero 54	32. 15 Enero 54	32. 9 Enero 54	32. 3 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
33. 19 Enero 54	33. 17 Enero 54	33. 11 Enero 54	33. 5 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
34. 21 Enero 54	34. 19 Enero 54	34. 13 Enero 54	34. 7 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
35. 23 Enero 54	35. 21 Enero 54	35. 15 Enero 54	35. 9 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
36. 25 Enero 54	36. 23 Enero 54	36. 17 Enero 54	36. 11 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
37. 27 Enero 54	37. 25 Enero 54	37. 19 Enero 54	37. 13 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
38. 29 Enero 54	38. 27 Enero 54	38. 21 Enero 54	38. 15 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
39. 31 Enero 54	39. 29 Enero 54	39. 23 Enero 54	39. 17 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
40. 1 Febrero 55	40. 30 Enero 54	40. 24 Enero 54	40. 18 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
41. 3 Febrero 55	41. 31 Enero 54	41. 25 Enero 54	41. 19 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
42. 5 Febrero 55	42. 3 Enero 55	42. 26 Enero 54	42. 20 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
43. 7 Febrero 55	43. 5 Enero 55	43. 28 Enero 54	43. 22 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
44. 9 Febrero 55	44. 7 Enero 55	44. 30 Enero 54	44. 24 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
45. 11 Febrero 55	45. 9 Enero 55	45. 3 Enero 55	45. 26 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
46. 13 Febrero 55	46. 11 Enero 55	46. 5 Enero 55	46. 28 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
47. 15 Febrero 55	47. 13 Enero 55	47. 7 Enero 55	47. 30 Enero 54
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
48. 17 Febrero 55	48. 15 Enero 55	48. 9 Enero 55	48. 3 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
49. 19 Febrero 55	49. 17 Enero 55	49. 11 Enero 55	49. 5 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
50. 21 Febrero 55	50. 19 Enero 55	50. 13 Enero 55	50. 7 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
51. 23 Febrero 55	51. 21 Enero 55	51. 15 Enero 55	51. 9 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
52. 25 Febrero 55	52. 23 Enero 55	52. 17 Enero 55	52. 11 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
53. 27 Febrero 55	53. 25 Enero 55	53. 19 Enero 55	53. 13 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
54. 29 Febrero 55	54. 27 Enero 55	54. 21 Enero 55	54. 15 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
55. 31 Febrero 55	55. 29 Enero 55	55. 23 Enero 55	55. 17 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
56. 1 Marzo 56	56. 30 Enero 55	56. 24 Enero 55	56. 18 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
57. 3 Marzo 56	57. 31 Enero 55	57. 25 Enero 55	57. 19 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
58. 5 Marzo 56	58. 3 Enero 56	58. 26 Enero 55	58. 20 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
59. 7 Marzo 56	59. 5 Enero 56	59. 28 Enero 55	59. 22 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
60. 9 Marzo 56	60. 7 Enero 56	60. 30 Enero 55	60. 24 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
61. 11 Marzo 56	61. 9 Enero 56	61. 3 Enero 56	61. 26 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
62. 13 Marzo 56	62. 11 Enero 56	62. 5 Enero 56	62. 28 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
63. 15 Marzo 56	63. 13 Enero 56	63. 7 Enero 56	63. 30 Enero 55
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
64. 17 Marzo 56	64. 15 Enero 56	64. 9 Enero 56	64. 3 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
65. 19 Marzo 56	65. 17 Enero 56	65. 11 Enero 56	65. 5 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
66. 21 Marzo 56	66. 19 Enero 56	66. 13 Enero 56	66. 7 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
67. 23 Marzo 56	67. 21 Enero 56	67. 15 Enero 56	67. 9 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
68. 25 Marzo 56	68. 23 Enero 56	68. 17 Enero 56	68. 11 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
69. 27 Marzo 56	69. 25 Enero 56	69. 19 Enero 56	69. 13 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
70. 29 Marzo 56	70. 27 Enero 56	70. 21 Enero 56	70. 15 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
71. 31 Marzo 56	71. 29 Enero 56	71. 23 Enero 56	71. 17 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
72. 1 Abril 57	72. 30 Enero 56	72. 24 Enero 56	72. 18 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
73. 3 Abril 57	73. 31 Enero 56	73. 25 Enero 56	73. 19 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
74. 5 Abril 57	74. 3 Enero 57	74. 26 Enero 56	74. 20 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
75. 7 Abril 57	75. 5 Enero 57	75. 28 Enero 56	75. 22 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
76. 9 Abril 57	76. 7 Enero 57	76. 30 Enero 56	76. 24 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
77. 11 Abril 57	77. 9 Enero 57	77. 3 Enero 57	77. 26 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
78. 13 Abril 57	78. 11 Enero 57	78. 5 Enero 57	78. 28 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
79. 15 Abril 57	79. 13 Enero 57	79. 7 Enero 57	79. 30 Enero 56
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
80. 17 Abril 57	80. 15 Enero 57	80. 9 Enero 57	80. 3 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
81. 19 Abril 57	81. 17 Enero 57	81. 11 Enero 57	81. 5 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
82. 21 Abril 57	82. 19 Enero 57	82. 13 Enero 57	82. 7 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
83. 23 Abril 57	83. 21 Enero 57	83. 15 Enero 57	83. 9 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
84. 25 Abril 57	84. 23 Enero 57	84. 17 Enero 57	84. 11 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
85. 27 Abril 57	85. 25 Enero 57	85. 19 Enero 57	85. 13 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
86. 29 Abril 57	86. 27 Enero 57	86. 21 Enero 57	86. 15 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
87. 31 Abril 57	87. 29 Enero 57	87. 23 Enero 57	87. 17 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
88. 1 Mayo 58	88. 30 Enero 57	88. 24 Enero 57	88. 18 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
89. 3 Mayo 58	89. 31 Enero 57	89. 25 Enero 57	89. 19 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
90. 5 Mayo 58	90. 3 Enero 58	90. 26 Enero 57	90. 20 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
91. 7 Mayo 58	91. 5 Enero 58	91. 28 Enero 57	91. 22 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
92. 9 Mayo 58	92. 7 Enero 58	92. 30 Enero 57	92. 24 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
93. 11 Mayo 58	93. 9 Enero 58	93. 3 Enero 58	93. 26 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
94. 13 Mayo 58	94. 11 Enero 58	94. 5 Enero 58	94. 28 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
95. 15 Mayo 58	95. 13 Enero 58	95. 7 Enero 58	95. 30 Enero 57
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN
96. 17 Mayo 58	96. 15 Enero 58	96. 9 Enero 58	96. 3 Enero 58
GE	GE	GE	GE
PAN	PAN	PAN	PAN

**Rogad a Dios por el alma
de la sabrosa patata,
que falleció en España en el año 1936**

Su desconsolado esposo D. Bacalao (ausente), hermanos D. Pan (de riguroso luto), D. Aceite (en el extranjero), D. Garbanzo (desaparecido, hermana Dª Luz (enferma de cuidado), Dª Alubia y Dª Lenteja (religiosas de clausura), hermanas políticas Dª Harina (separada de su esposo) y Dª Carne (que del disgusto quedó congelada en la Argentina), sobrinos D. Azúcar y D. Jabón (desterrados del país), comunican a sus demás parientes y amigos tan terrible pérdida, rogando se sirvan asistir a los funerales que para el eterno descanso de su alma, se celebrarán Dios mediante, en el Salón de la Fiscalía Superior de Tasas (Madrid).

El Excmo. Sr. Comisario de Abastecimientos y Transportes se ha dignado conceder 500 días (prorrogables) en la forma acostumbrada.

Nota– Para dar mayor esplendor al acto, concurrirán las altas Jerarquías del Movimiento Sindical con sus Aigas .

RESPONSO

Padre nuestro que estás en el Pardo y que te llamas Franco, santificado sea tu nombre si nos das el pan blanco, venga a nos el aceite que se están llevando, hágase tu voluntad y no la de Abastos que nos están matando.

penúria i pobresa que patia una gran part de la població. Aquest procés, que es podria anomenar de 'reruralització', també és possible detectar-lo en certa mesura al Baix Empordà. Els municipis més petits i rurals de la comarca van aturar el procés de despoblació durant la dècada dels anys quaranta.

**El boom demogràfic:
el creixement de la població
en la dècada dels seixanta**

La dècada dels anys cinquanta va marcar l'inici d'un procés de progressiva obertura diplomàtica i econòmica del règim franquista que va desembocar en el

El pan nuestro de cada día, dánoslo hoy de quinientos gramos y perdona nuestras deudas que cada día van aumentando, como nosotros perdonamos a los que nos están robando, y no nos dejes caer en la desesperación, mas líbranos de tanto ladrón. Amén

PLÁTICA

El pobre y el rico son dos personas bien distintas.

El Militar lucha por los dos.

El contribuyente paga por los tres.

El trabajador produce por los cuatro.

El enchufado come por los cinco.

El estraperlista explota a los seis.

El abogado defiende a los siete.

El confesor absuelve a los ocho.

El farmacéutico envenena a los nueve.

El médico mata a los diez.

El sepulturero entierra a los once, y el Seguro de Enfermedad (obligatorio) se lleva el dinero de los doce.

E.M.V

Transcripció d'un text manuscrit dels anys quaranta.

Col·lecció Enric Marquès, dipositat a l'Arxiu Municipal de Palafrugell.

*Malgrat les penúries
no es va perdre
el sentit de l'humor
i la ironia.*

Una imatge arquetípica de tota una època: el bisbe (en aquest cas, Narcís Jubany) amb les autoritats civils i militars. Inauguració del col·legi Prats de la Carrera, dependent del bisbat, l'any 1966.

Pla d'Estabilització Econòmica de 1959, com a peça fonamental dels canvis que es van succeir en les dècades posteriors. El progressiu establiment de relacions diplomàtiques i la incorporació d'Espanya als principals fòrums econòmics mundials com el FMI o la OCDE, juntament amb l'arribada de tota una nova generació d'economistes que van ocupar llocs de poder dins de l'estructura governamental, van sentar les bases d'aquests canvis i la necessitat cada vegada més consolidada d'un nou model de desenvolupament econòmic, caracteritzat per l'obertura econòmica i la integració en el sistema mundial.

Però les transformacions d'ordre estrictament econòmic van anar acompanyades per tot un seguit de canvis laborals i socials. Un dels sectors econòmics que va experimentar una reconversió més accentuada va ser l'agricultura. La crisi de l'agricultura

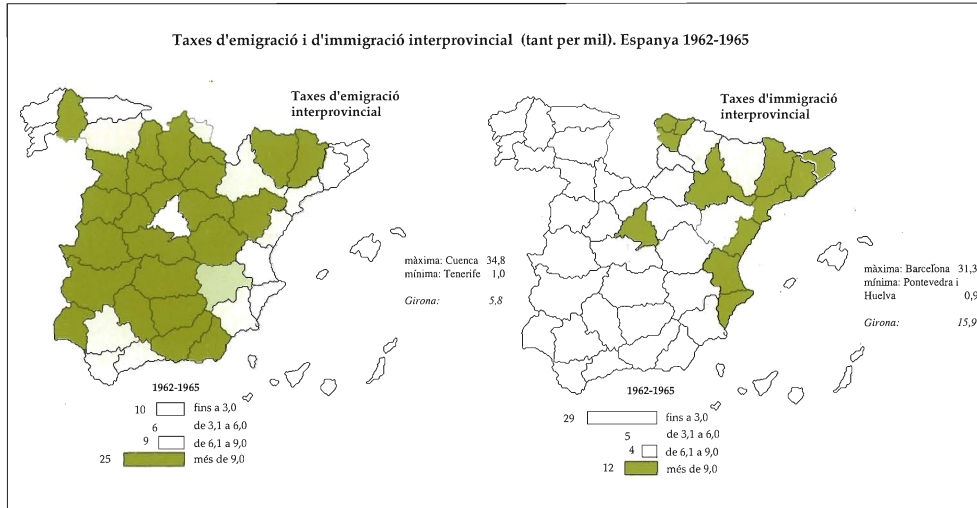
tradicional i la ràpida mecanització del camp espanyol a partir dels anys cinquanta està al darrere de l'abandonament de l'agricultura i, en general, de les àrees rurals. La població camperola va buscar ocupació en els altres sectors econòmics en expansió: la indústria i la construcció, per una banda, però especialment els serveis, que es van convertir en els veritables motors en la creació d'ocupació durant aquells anys. En molts d'aquests casos el canvi d'ocupació i l'abandonament de l'agricultura van anar acompanyats de la migració.

Aquests van ser els anys que han quedat en la memòria col·lectiva com el període de les migracions internes massives. Ara bé, no només la migració interna, dintre d'Espanya, va assolir un nivell elevat. L'emigració cap a altres països europeus es va incrementar, en

AMP, col·l. Maria Fernández

Treballadors i treballadores del suro de la Fàbrica Bisbe (al Carrer de Pi i Margall), als anys cinquanta.

Els mapes mostren la intensitat de l'emigració i de la immigració de les províncies espanyoles entre 1962 i 1965, un període de forts moviments migratoris interns. Es podria dir que un mapa és el negatiu de l'altre. Es delimiten clarament quines eren les províncies que experimentaven una taxa d'emigració i una taxa d'immigració més elevada. El càlcul de les taxes permet la comparació entre àrees amb volums de població molt diferents i a diferència dels nombres absoluts mostra una imatge més fidedigna dels nivells d'emigració i d'immigració de cada província.

especial des de 1960, responent a les mateixes causes que en el cas de la migració interna.

Catalunya va ser un dels territoris que es van convertir en destinació d'una part important d'aquesta migració. Els altres territoris que es van convertir en destinació prioritària van ser el País Valencià, Madrid i el País Basc i, en un segon terme, tot el quadrant nord-oriental de la península. La resta del territori espanyol era l'origen d'aquest èxode migratori. Els màxims nivells d'emigració es van donar en pràcticament totes les províncies de la meseta, Extremadura, Andalusia —especialment les províncies de l'Andalusia oriental— Lugo i les províncies aragoneses de Terol i Osca. Com es pot comprovar en els mapes que es presenten, Girona se situava entre les primeres províncies en rebuda d'immigrants i des d'aquells anys és una de les poques de tot Espanya que ha mantingut una capacitat d'atracció d'immigrants superior a l'emigració, la

qual cosa ha repercutit en una situació de saldo migratori constantment positiu durant quaranta anys, amb fluctuacions derivades de la conjuntura econòmica.

La particularitat del Baix Empordà —com així mateix el cas específic de Palafrugell— va venir determinada no pel creixement industrial sinó per l'embranchada que va experimentar el turisme de masses. Hoteleria, restauració, comerç, transport i tot el seguit de serveis que es mouen al voltant del turisme, així

Una imatge de l'eclosió turística dels anys seixanta a la costa, en aquest cas Llafranc. Para-sols, turistes i el vaixell Sirena, que feia una ruta turística al llarg de la Costa Brava.

AMP, col. Francesc Alsina

La plaça Nova als anys seixanta amb cotxes d'època –els famosos tiburón i els sis-cents, quan encara conservava l'aire d'una plaça tradicional de poble. El seu aspecte va canviar durant els anys 1989-1990, quan es va fer la remodelació que li ha donat la forma actual.

Puigbau, AMP, col. Narcís Girbau

La taula permet apreciar l'elevat ritme de creixement de la població en tots dos àmbits. Així mateix, l'increment demogràfic superior de Palafrugell sobre la resta de la comarca va fer que el seu pes dintre del conjunt de la població del Baix Empordà augmentés fins arribar a un màxim del 18%, és a dir, un de cada cinc habitants aproximadament del Baix Empordà vivien a Palafrugell l'any 1975.

com la construcció, es consolidaren com els sectors més expansius, en unes àrees que presentaven una estructura industrial de petites dimensions. A Palafrugell la consolidació del turisme va suposar el progressiu arraconament a un pla secundari de la indústria surera, veritable motor de l'economia local durant els últims dos-cents anys.

En tan sols deu anys, entre 1950 i 1960, Palafrugell recuperà prop de 1.500 habitants i passà a superar el nivell de

població que tenia a l'any 1910, el màxim registrat fins aquell moment durant tot el segle XX. Segons el cens de 1960, Palafrugell comptava amb 9.134 habitants i consolidava la seva posició com a segon municipi de la comarca. A partir d'aquest moment el creixement de la població va ser constant i força elevat. De 1960 a 1970 el creixement va ser de 3.119 habitants. I l'any 1975 la població palafrugellenca ja se situava a prop dels catorze mil habitants, la qual cosa

Evolució de la població de Palafrugell i del Baix Empordà entre 1950 i 1975

				Creixement de la població		
	Palafrugell	Baix Empordà	Percentatge de la població de Palafrugell sobre la comarca		Palafrugell	Baix Empordà
1950	7.698	52.103	14,8			
1960	9.134	58.999	15,5	1950-1960	1.436	6.896
1970	12.253	71.161	17,2	1960-1970	3.119	12.162
1975	13.817	77.093	17,9	1970-1975	1.564	5.932

INE, censos i padrons de població

Evolució del poblament a la comarca del Baix Empordà

La comparació entre els diferents mapes exemplifica l'impacte que el desenvolupament de les noves activitats turístiques van tenir sobre la comarca i les diferents evolucions que des de llavors es van produir entre els municipis del Baix Empordà. Si durant el període 1900 a 1950 no hi ha una clara divisió entre la franja costanera i els municipis interiors pel que fa al creixement de la població, aquesta divisió es perfila clarament durant els anys que van de 1950 a 1975, amb alguna excepció, com és el cas d'alguns dels municipis més importants de l'interior de la comarca: la Bisbal d'Empordà, Bellcaire d'Empordà, Corçà, Ullà i Verges.

Aquesta diferenciació espacial ve acompanyada per una polarització en els creixements/decreixements dels municipis. Així, si durant la primera meitat del segle, les taxes de creixement no arribaven a l'1% tant en sentit positiu com negatiu —excepció feta, i significativa, de Begur—, durant els vint-i-cinc anys posteriors un gran nombre de municipis se situen en taxes superiors, tant positives com negatives. La distància entre el màxim i el mínim municipal s'amplia de manera espectacular.

La taxa màxima de creixement de la població baixempordanesa es produeix en el decenni 1960-1970, 1,89%, i es manté en un nivell alt durant el següent quinquenni —des de 1970 a 1975—, 1,61%, constituint els dos màxims d'aquest segle. Ara bé, tan important com el creixement experimentat per la població, fruit d'un saldo migratori —diferència entre immigració i emigració— i un creixement natural —diferència entre naixements i defuncions— força positius, són les transformacions experimentades en la localització de la població a la comarca.

La concentració de població en els nuclis urbans i els municipis més grans no era un procés nou si prenem com a referència Espanya i Catalunya. Durant tot el segle XX, el procés de concentració de població en els municipis més grans i el consegüent despoblament d'àmplies àrees rurals ha sigut una constant amb certs altibaixos. Si baixem cap a àrees més petites, trobem situacions heterogènies producte de les seves particularitats socials i econòmiques. És el cas del Baix Empordà que, com hem vist, va patir uns anys de decreixement dels seus municipis més grans en detriment dels més petits i agraris com a conseqüència de la crisi de la indústria del suro.

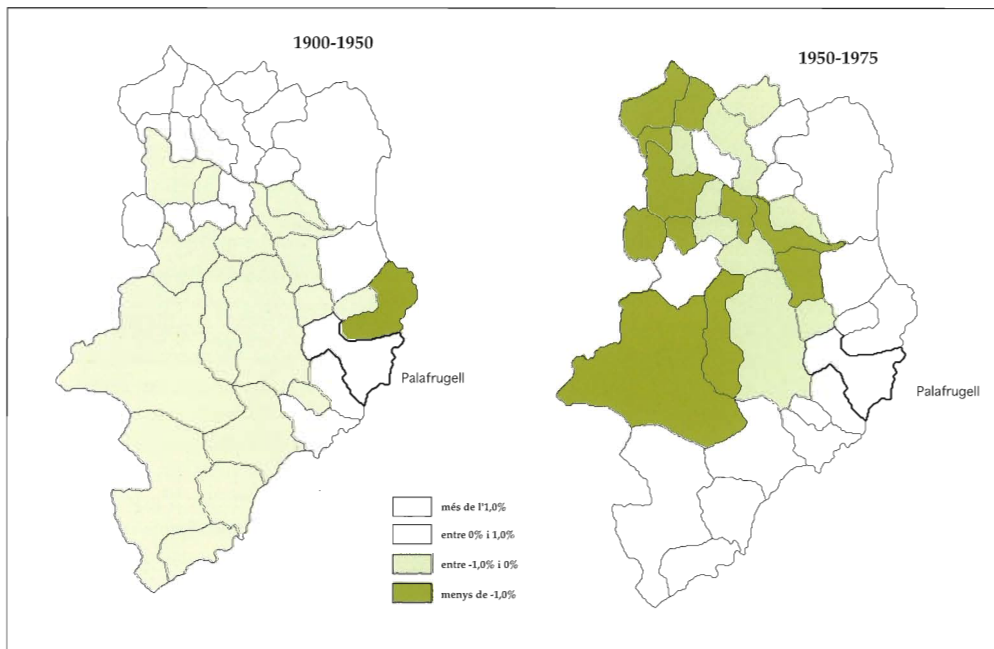
Tanmateix, durant els anys seixanta i setanta la comarca es torna a incorporar a la tendència general de Catalunya i Espanya vers la concentració de la població. Les fortes taxes de creixement es localitzen exclusivament en els municipis costaners, que reben l'impacte positiu i directe de l'accelerat creixement provocat pel turisme, els serveis i el sector de la construcció. L'interior de la comarca (amb l'excepció remarcable de la Bisbal i els municipis de la seva rodalia), mentrestant, cau en una situació de pèrdua progressiva de població. Les taxes són i seran fins avui dia constantment negatives.

Durant els vint-i-cinc anys d'aquest període, 1950-1975, els municipis costaners van créixer a un ritme força elevat (2,15%), molt similar a l'experimentat pel conjunt de Catalunya (2,26%). El màxim es va donar durant la dècada dels seixanta amb un 2,50%. La Bisbal i la seva rodalia també van sumar-se a aquest creixement, encara que amb taxes més modestes (1,02%). Els municipis de l'interior entren en una fase plenament recessiva, ja des de la dècada dels cinquanta, —0,89%, encara que un fet destacat és que no serà durant aquesta i la dècada corresponent als anys seixanta quan es registrin les taxes més negatives. El quinquenni 1970-1975 inicia un període de màxim decreixement de la població, amb un 1,53%, que s'estendrà durant el quinquenni següent, on encara aquestes pèrdues van ser més elevades.

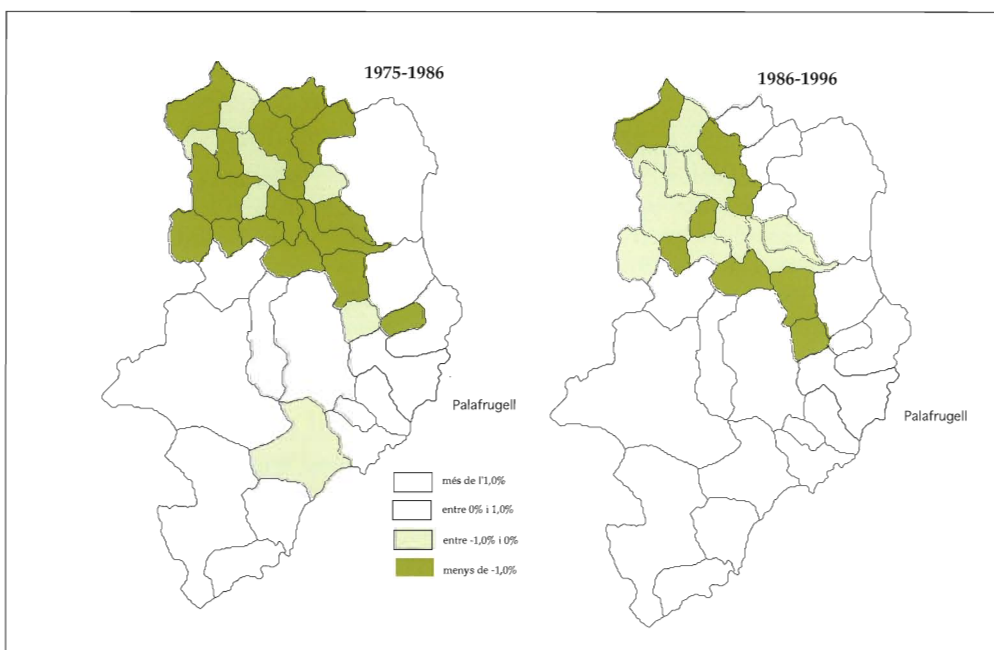
significava que en tan sols vint-i-cinc anys, entre 1950 i 1975, la població s'havia multiplicat per dos. La immigració i un repunt dels nivells de natalitat —s'ha de tenir en compte que són els anys del baby boom espanyol— van incidir en aquesta evolució tan positiva de la població.

Palafrugell assoleix el seu màxim nivell de creixement del segle XX en la dècada compresa entre els anys 1960 i 1970, amb una taxa molt elevada, aproximadament del 3,0%, que se situa força propera al nivell de la que enregistrava el conjunt de Catalunya, i molt per sobre de les taxes corresponents a la resta de la

Els quatre mapes dels municipis del Baix Empordà mostren l'evolució de la població durant el segle XX. Entre 1900 i 1950 les taxes de creixement i decreixement es troben al voltant de l'1 per mil positiu o negatiu, però sense valors extrems si s'exceptua el cas de Begur. No hi ha tampoc una clara distinció entre municipis costaners i interiors. El mapa següent, corresponent al període que va des de 1950 a 1975, ja mostra aquesta major polarització entre d'una banda els municipis, i de l'altra el que és més important, ja es delimiten clarament els municipis costaners respecte als municipis interiors, tret d'alguns casos, com són la Bisbal d'Empordà o Verges. Palafrugell se situa juntament amb la resta de municipis costaners a la banda alta de creixement. Aquesta situació es mantindrà des de 1975, si bé durant l'últim període, 1986-1996, hi ha una reducció significativa del nombre de municipis amb taxes de decreixement fortament negatius. Les pèrdues de població, en general, tendeixen cap a una major moderació. Així mateix, aquests dos últims mapes mostren la dualitat de creixements i decreixements a la comarca. L'interior del Baix Empordà, tret de la Bisbal d'Empordà i els municipis de la seva rodalia, conformen una àrea clara de decreixement poblacional.

INE, censos i patrons de població

INE, censos i patrons de població

Canvis en la composició professional laboral de Palafrugell (volums i especialització) entre 1950 i 1975

L'agricultura, segons les dades del cens de 1950, encara conservava en aquelles dates un paper important dintre de l'estructura econòmica de la localitat. Prop d'una quarta part de la població ocupada treballava en aquesta activitat a principis de la dècada dels cinquanta. L'altre sector destacat el constituïa la indústria que donava ocupació a un 42% de la població treballadora a Palafrugell. Mentre, la construcció tenia una presència molt discreta. I els serveis, malgrat la seva importància ja en aquells anys, encara no havien assolit el pes que guanyaran en el futur.

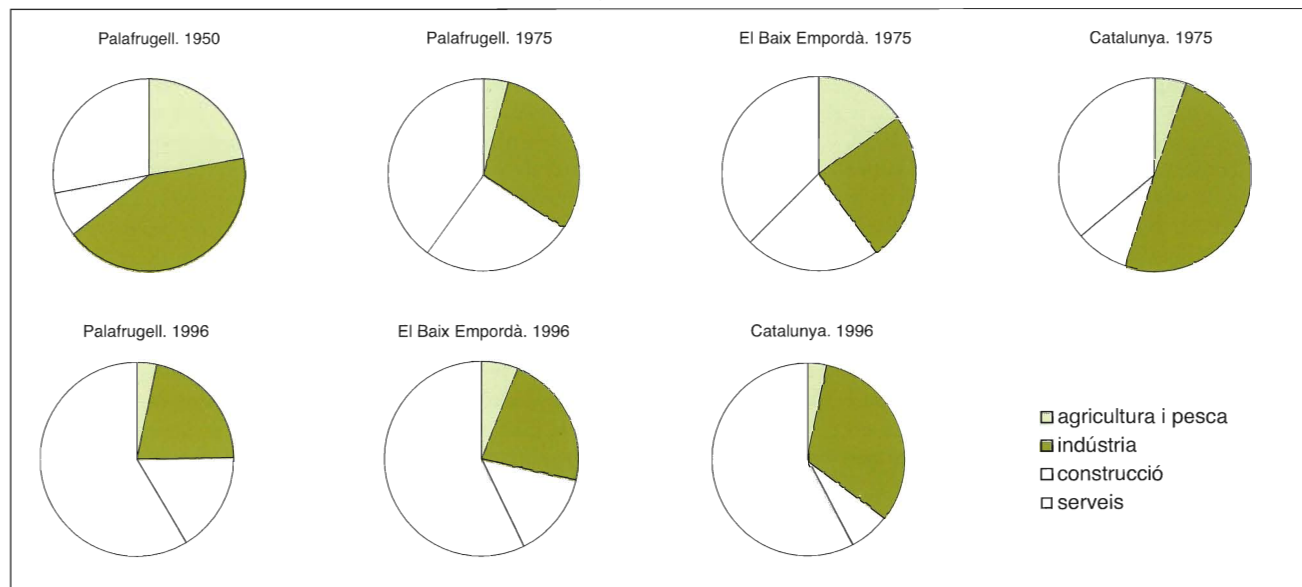
El Padró de 1975 és la primera estadística que permet obtenir una fotografia de l'estructura ocupacional després del moment al·gíid de creixement econòmic i d'arribada massiva de població dels anys seixanta. Un primer element destacable és el baixísim nivell de població ocupada en l'agricultura, ja en una data com 1975 i especialment en referència al context comarcal. Però també en comparació amb Catalunya. Aquesta dada mostra la importància que els serveis i la construcció van guanyar en les últimes dècades com a sectors d'activitat predominants.

Les transformacions econòmiques i laborals de les dues dècades posteriors a 1950 han situat les activitats agràries en una posició de quasi marginalitat dintre del teixit econòmic palafrugellenc. L'ocupació en els serveis i, especialment, en la construcció caracteritzaven el municipi en aquells anys. La proporció de població ocupada en els serveis es manté en la proporció de la mitjana catalana. La construcció de les infraestructures hoteleres i les infraestructures bàsiques per a una població en ràpid creixement així com el desenvolupament de les segones residències van situar aquest

sector com l'eix sobre el qual pivotava i encara pivota una part molt important de l'ocupació de la població. Prop d'un 26% de la població ocupada a Palafrugell l'any 1975 ho feia en el sector de la construcció, enfront del 10% corresponent al conjunt de Catalunya. El dinamisme d'aquest sector el va convertir en una de les principals vies d'inserció de població forana que va arribar a la comarca en els anys precedents. L'altre sector que va tenir una importància tradicional dintre de Palafrugell va ser la indústria del suro. L'any 1975 encara donava feina a un 19,3% de la població ocupada. Altre tipus d'indústries amb una important implantació a la comarca, ocupaven una posició secundària dintre del teixit econòmic.

Des de 1975, el fet més destacat pel que fa a l'evolució de l'estructura econòmica de Palafrugell correspon a la pèrdua constant de pes de la indústria com a generadora d'ocupació, un procés que ja es remunta a fets anteriors. El problema en l'actualitat és el canvi que s'ha efectuat en les classificacions de la població ocupada segons la branca d'activitat. La indústria, en aquest cas, pràcticament no es desglossa i apareix com un sol grup sota l'epígraf d'indústria manufacturera. Aquesta caiguda mostra un fort paral·lelisme amb la que ha experimentat el conjunt de Catalunya. Així mateix, l'any 1996 l'ocupació agrícola arriba a un percentatge de mínims, tan sols un 3,2% de la població ocupada declarava com a activitat principal l'agricultura. L'únic sector que incrementa el seu pes tant en termes absoluts com relatius és el dels serveis, que ja el 1996 donava feina al 59% de la població ocupada. Els serveis d'hoteleria i restauració en aquest cas representaven un 13%. Aquesta evolució segueix els trets generals del context català i europeu, on els serveis augmenten cada cop més la seva participació quant a la producció de riquesa i a la creació d'ocupació.

La distribució de la població ocupada de Palafrugell entre 1950 i 1996

AMP, Cens de població de 1950; Padró de població de 1975; IEC, Padró de població de 1996

La distribució de la població ocupada de Palafrugell entre 1950 i 1996 permet apreciar els canvis en l'estructura econòmica del municipi. El creixement del sector serveis i de la construcció és patent, en front del retrocés que ja venia experimentant l'agricultura, al qual es va sumar la indústria, que durant les dècades anteriors i fins aleshores havia sigut el motor econòmic de Palafrugell. L'any 1996 prop del 60% de la població ocupada palafrugellenca treballava en el sector dels serveis i prop d'un 20%, a la construcció. La resta, l'altre 20%, es distribuïa entre la indústria i l'agricultura, la qual tenia ja una presència marginal dintre de l'estructura laboral del municipi.

comarca i del conjunt de Girona que, tot i així, van ser força positives en aquells anys.

Aquest increment de la població va tenir el seu paral·lelisme en un increment molt acusat de la població ocupada al municipi. Si a l'any 1950 s'estimava que hi havia un total de 3.700 ocupats, aproximadament, l'any 1975 ja eren prop dels 5.000, la qual cosa representa un augment pròxim al 35%. Però el canvi no tan sols destaca pel volum de població que s'incorpora al mercat laboral, tot un seguit de transformacions en relació amb l'ocupació de la població van tenir lloc en aquests anys. El retrocés de l'agricultura i, en menor mesura, de la indústria —en aquest cas bàsicament la indústria del suro— va ser patent enfront d'altres activitats econòmiques.

La implantació del turisme de masses

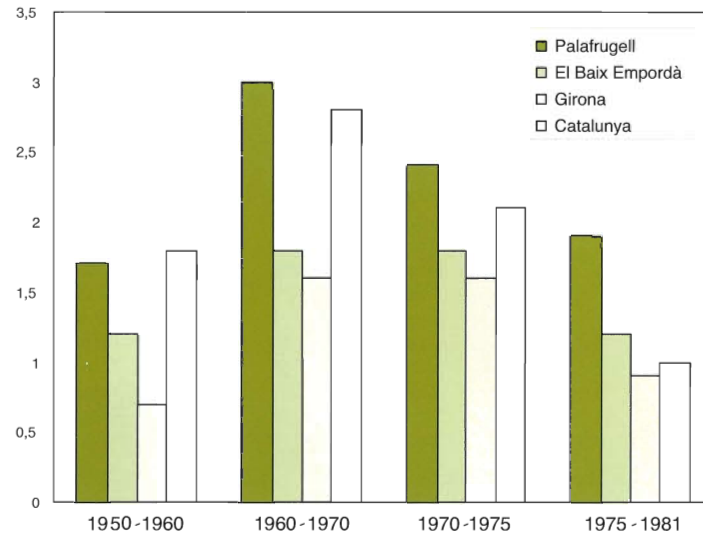
va tenir un efecte fortament dinamitzador sobre l'economia local, com a tota la Costa Brava. Les activitats agràries i la indústria, molt especialitzada en el cas de Palafrugell, cediren la seva preeminència davant l'empenta dels serveis turístics i totes les activitats que hi estaven vinculades. Entre aquestes va tenir i continua tenint una gran importància la construcció. El desenvolupament de les infraestructures turístiques juntament amb la construcció d'un gran parc de segones residències van actuar com a dinamitzadors de la construcció. Aquests van ser els anys de la construcció de gran part d'aquests parcs de segones residències, d'hotels i restaurants i, també, encara que posteriorment, del desenvolupament de nous barris de la ciutat,

destinats prioritàriament a acollir la població que arribava.

Palafrugell, com gran part d'altres poblacions de la Costa Brava, mostra el fort impacte que el turisme va tenir sobre la seva estructura econòmica. La creació d'ocupació a Palafrugell es feia en un context de creixement generalitzat de la demanda de mà d'obra per part del conjunt de municipis de la Costa Brava. El recurs a la població autòctona no va ser suficient per arribar a cobrir els llocs de treball que es creaven. Davant d'aquestes mancances els empresaris van optar per cercar noves estratègies de captació de treballadors que van passar sovint pel contacte directe amb nombroses poblacions del sud d'Espanya a les quals s'enviaven autocars per recollir directament els treballadors.

Si bé en un principi els fluxos es podien preveure com estacionals a causa de la limitació de la temporada turística durant un període molt concret, la possibilitat de simultanejar diferents ocupacions, en especial amb la construcció, va produir un fenomen d'assentament progressiu de la població. Assentament que es va consolidar amb el procés de reagrupament familiar. Malgrat això, no són els serveis —comerç, transport o altre personal dels serveis que inclou la branca de l'hoteleria i la restauració— les activitats a les quals es dirigeix aquesta població nouvinguda, sinó que va tenir un pes més fort la construcció. Normalment, la combinació de feines en un territori tan dinàmic i amb una clara especialització turística era freqüent. La construcció es convertia en el sector que proporcionava ocupació als homes durant gran part de l'any.

Evolució de la taxa de creixement 1950-1981

La migració: Palafrugell com a lloc de destinació prioritària en els anys seixanta

De 1950 a 1975 són els anys dels fluxos migratoris més massius de la població espanyola durant el segle XX. Les oportunitats de feina que oferien les noves activitats econòmiques incidien en aquesta arribada de població. De manera aproximada es pot fer una estimació del nombre de persones que van arribar a la localitat en aquells anys i que van marxar. Són unes dades aproximatives ja que només recullen aquelles persones que es donaven d'alta o de baixa en el padró municipal de Palafrugell. Però de manera global es pot destacar com la immigració va ser tots els anys superior a l'emigració i aquest fet va produir la consolidació d'uns saldos migratoris constantment positius.

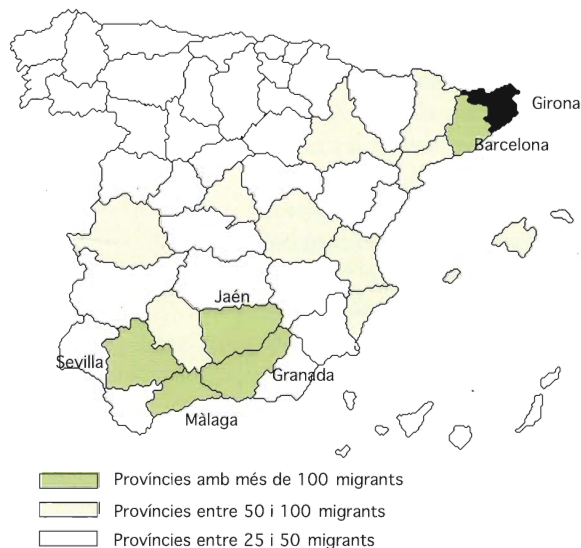
El creixement és generalitzat en els quatre àmbits considerats i, a més, amb nivells força elevats. En el cas de Palafrugell, la taxa de creixement se situa per sobre del conjunt de la comarca i a uns nivells similars a la que tenia Catalunya en aquells anys.

**Província d'origen i de destinació
de les altes residencials de Palafrugell entre 1966-1975**

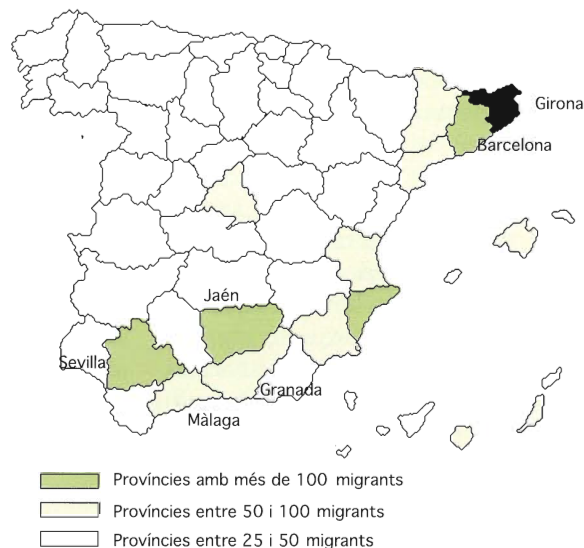
	Proce dència	Desti nació		Proce dència	Desti nació		Proce dència	Desti nació
Àlaba	6	4	Corunya, la	6	0	Pontevedra	1	8
Alacant	43	48	Girona	2.252	1.427	Rioja, la	0	2
Albacete	16	10	Granada	179	67	Salamanca	22	8
Almeria	11	6	Guadalajara	2	2	Saragossa	35	20
Astúries	2	10	Guipúscoa	3	3	Segòvia	5	3
Àvila	0	0	Huelva	10	10	Sevilla	122	104
Badajoz	14	12	Jaen	250	105	Sòria	0	0
Balears, Illes	30	28	Lleó	4	6	Tarragona	42	40
Barcelona	721	334	Lugo	1	0	Tenerife	11	21
Biscaia	3	8	Lleida	55	27	Terol	5	0
Burgos	2	7	Madrid	51	39	Toledo	5	2
Càceres	8	8	Màlaga	176	69	València	32	39
Cadís	14	6	Múrcia	11	10	Valladolid	13	10
Cantàbria	0	0	Navarra	0	1	Zamora	4	0
Castelló	15	16	Orense	0	0	n.s/n.c	257	163
Ciudad Real	10	11	Osca	13	13	estranger	250	--
Conca	47	2	Palència	0	2			
Còrdova	60	13	Palmes, Les	19	45			

En els mapes es presenta, d'una manera més visual respecte a les dades de la taula, les principals províncies d'origen i destinació de les altes i baixes que es van produir a Palafrugell durant el període 1966 a 1975, i que consten a l'Arxiu Municipal de Palafrugell. Hi ha una clara coincidència entre àrees de procedència i de destinació dels migrants. El sud d'Espanya es constitueix com el punt de partida o d'arribada dels principals intercanvis migratoris de Palafrugell. Però així mateix també es delimita la resta de províncies catalanes —tret de Girona, per a la qual no s'han tingut en compte les dades— i algunes províncies llewantines com importants punts de procedència i destinació dels intercanvis migratoris de Palafrugell.

Províncies d'origen de les altes
de Palafrugell entre 1966-1975

Províncies de destinació de les baixes
de Palafrugell entre 1966-1975

Els orígens dels immigrants

Una part important de la immigració que va arribar en aquells anys provenia de fora de Catalunya. L'origen van ser bàsicament determinades poblacions andaluses amb les quals Palafrugell va anar construint uns lligams i un corrent continu de mobilitat en ambdós sentits, d'anada i tornada, unes veritables xarxes migratòries. Així, Palafrugell es constitueix en localitat de referència per a la

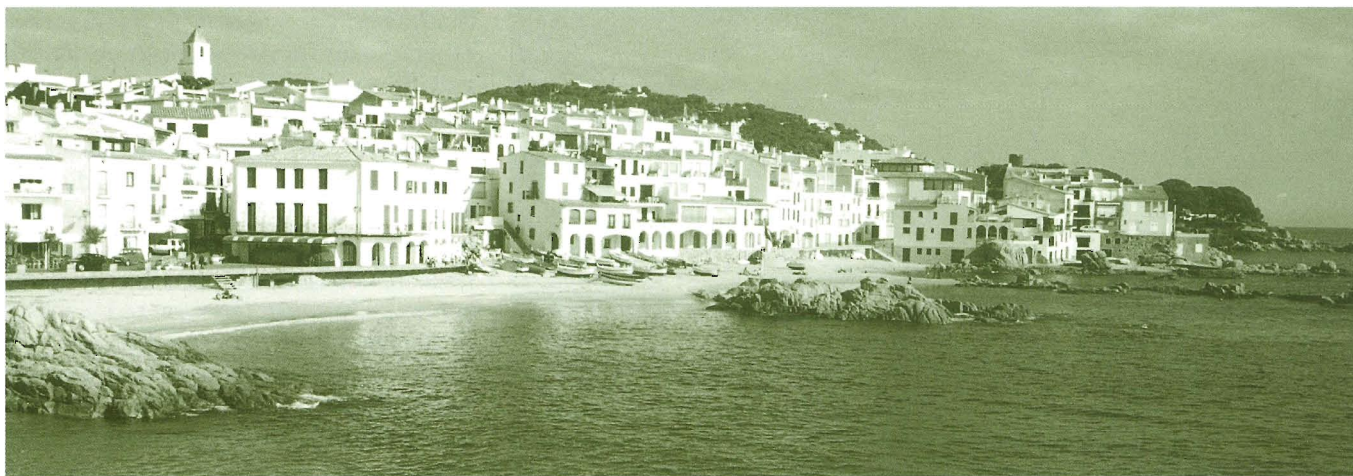
població que procedeix de Campillos (Màlaga) i Pozo Alcón (Jaén), per citar només dues de les localitats més importants. Tanmateix, es poden detectar unes àrees territorials més extenses que els municipis abans citats, amb una sèrie de trets físics i humans comuns. En el cas de Palafrugell la preeminència de gent procedent de Campillos i Pozo Alcón no ha d'amagar els vincles amb tot un conglomerat de poblacions de les seves rodalies, com són

Aquestes dues fotografies permeten comparar la Calella de principis del segle XX i la Calella de l'any 2001.

A més de la continuació de les voltes que es pot apreciar a la segona fotografia, el contrast entre la densitat d'edificacions és patent. L'església ha quedat en l'actualitat pràcticament amagada per les noves edificacions. Això no obstant, els canvis han sigut més respectuosos i l'alteració del paisatge menys traumàtica que en altres casos.

Jaume Ferrer, AMP, fons Ferrer

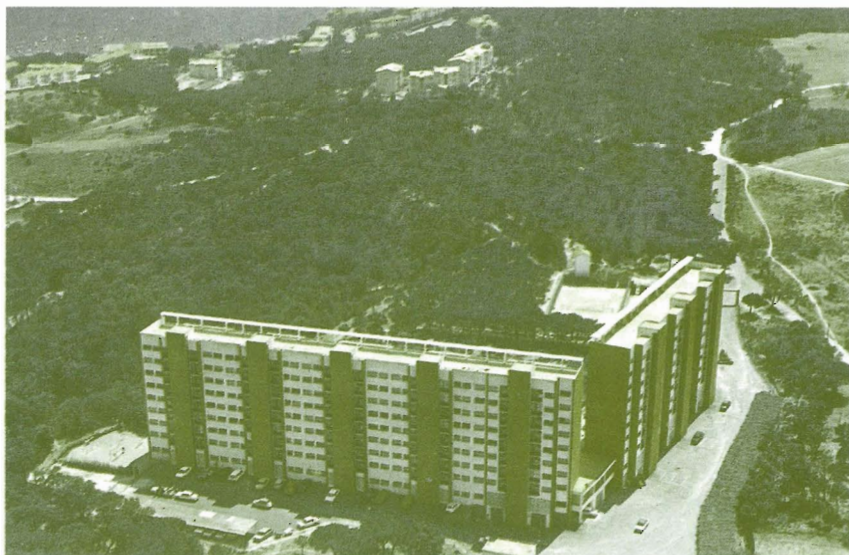

Lluís Mamià, AMP

A. Campaná - J. Puig-Ferrán. AMP, col. Josep Cofan

J. Font. AMP, col. Raquel Gifre

El creixement del turisme va comportar molts beneficis econòmics i laborals a tota la Costa Brava, però també va ocasionar una important alteració del paisatge, que ha continuat fins als nostres dies. La construcció d'edificacions ha alterat profundament, i en molts casos ha destruït, el valor paisatgístic de moltes zones costaneres. Els apartaments de la Colina del Sol, prop de Calella, van ser construïts a finals dels anys seixanta.

les comarques d'Antequera i Campillos, pel que fa a la població malaguenya, i de les comarques del Sud de la Sierra de Cazorla, pel que fa a Pozo Alcón, amb els quals els intercanvis de població van ser intensos.

Això no obstant, una mirada més detallada a la llista de poblacions de partida i de destinació mostra l'àmplia diversitat quant als pobles, ciutats i províncies de referència. Jaén, Màlaga, Granada i Sevilla van ser les principals províncies origen de la immigració que va arribar en aquells anys a Palafrugell. La preeminència de població procedent d'Andalusia és patent. Mentre que des d'altres comunitats, que també experimentaven en aquells anys una important emigració, els volums d'immigrants van ser molt més discrets.

Ara bé, la xarxa de desplaçaments era més complexa i heterogènia, composta també per fluxos que tenien el seu origen en àrees més pròximes geogràficament o culturalment. Es pot observar la importància que ja en aquella època tenien els desplaçaments de menor distància, procedents de la mateixa província de Girona i, en especial, des dels mateixos municipis de la comarca. Prop de la meitat del total de persones que es van enregistrar en el padró municipal durant aquells anys provenien d'altres municipis de Girona. Això no obstant, el fet de ser uns desplaçaments pròxims i d'unes persones amb uns mateixos trets culturals i lingüístics feia que ni la societat receptora ni els mateixos protagonistes d'aquests desplaçaments es consideressin com a migrants.

Per altra part, els canvis en l'estructura econòmica i laboral incidien en el

AMF, fons Ajuntament de Palafrugell

Visita de les autoritats municipals a les obres de les "cases barates", una de les primeres actuacions de l'Estat a Palafrugell en matèria d'habitatge. Eren cases de renda limitada promogudes per l'Estat a través de l'Obra Sindical del Hogar, organisme dependent del Sindicato Vertical, construïdes als carrers propers a la plaça de Catalunya i la plaça de Joan XXIII. Es varen fer dos grups, el primer dels quals es va donar als propietaris l'any 1961 (75 cases) i el segon l'any 1964 (70 cases).

reforçament de les tendències, ja històriques a la comarca, cap a la concentració en els municipis més grans i, en general, en tota la franja costanera. S'ha de tenir en compte, a més, que l'arribada d'un contingent destacat de persones procedents d'altres contrades de Catalunya, però en especial de la resta d'Espanya i, en menor mesura, de l'estranger, també contribuïa a elevar el volum de la migració, en especial, dintre del Baix Empordà. La seva condició de nouvinguts, de població que es trobava en un procés incipient d'inserció social i laboral en la comarca en cerca de feina i habitatge els feia un col·lectiu predis-

posat al desplaçament. Les persones que durant aquests anys havien efectuat un moviment migratori que suposava un desplaçament tan llarg no només en termes físics sinó també socials i culturals estaven predisposades a continuar movent-se. El fet d'ésser una població, en principi, poc assentada en una localitat concreta, que es movia per les oportunitats de feina i que segurament no tenia un habitatge en propietat la feia estar especialment predisposada a nous canvis de lloc de residència. Efectuat aquell moviment migratori, sovint el primer, que suposava un canvi radical en el seu espai de vida i que comportava tants

Obres de construcció a la Sauleda a finals dels anys seixanta. La Cooperativa de Viviendas San Martín va construir aquests blocs, que consten de planta baixa i quatre pisos. La Sauleda va acollir majoritàriament gent immigrada procedent del sud d'Espanya.

L'aparició del turisme de masses i la immigració

“(…) en el procés de creixement demogràfic impulsat pel turisme, el component immigratori és molt important. També important serà la immigració temporal de mà d'obra per a cobrir gran part dels llocs de treball en activitats estacionals lligades al cicle turístic (seran, generalment, els que requereixen menys qualificació, si bé hi haurà també una importació notable de quadres, de procedència geogràfica molt variada, amb predomini de Barcelona). Es tracta de treballadors originaris, principalment, de regions rurals deprimides —Castella, Aragó, Andalusia, Extremadura... Aquesta importació de mà d'obra serà fonamental per a controlar el creixement

dels salaris en el sector, els quals, almenys pel que fa concretament a l'hoteleria, experimenten durant el període 1963-75 un empitjorament relatiu considerable (...), fet que seria decisiu per a explicar la desaparició progressiva de l'alternança que una part de la població activa resident permanentment en els municipis de la costa o contrades veïnes feia del treball en determinats sectors (especialment, el de la construcció) amb el treball en el sector turístic”.

Extracte tret de Joan Cals (1982), *La Costa Brava i el turisme. Estudis sobre la política turística, el territori i l'hoteleria*, Barcelona, Kapel.

trencaments amb allò que era conegut, la resta de desplaçaments s'anaven succeint, segurament, de manera més fàcil.

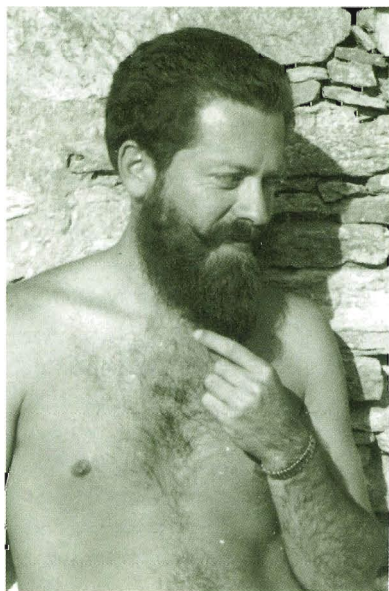
La immigració en aquells anys al conjunt de Catalunya i a certes localitats és un fet àmpliament reconegut i estudiat. Ara bé, l'emigració des de Catalunya o des dels seus pobles i ciutats ha quedat molt més amagada. És cert que el volum absolut és menor si es compara amb la immigració, però aquest fet no pot justificar l'oblit d'una part de la mobilitat que, per una altra banda, es va constituir en l'eix dels estudis que es faran a partir dels anys vuitanta, molts d'ells vinculats amb el tema del *retorn*.

La composició per àrees de destinació de l'emigració mostra certes semblances amb la corresponent a la immigració. Els

desplaçaments cap a la resta d'Espanya —sense tenir en compte Catalunya— són destacables. El retorn ja està present i es pot apuntar, encara que de manera indirecta, a partir de la constatació que hi ha bastant coincidència entre les principals localitats i províncies que són lloc d'origen i de destinació dels fluxos migratoris. De nou són les províncies andaluses les que varen acaparar una part important del volum total de població que marxà de Palafrugell en aquells anys. Si bé, com en el cas de la immigració, la principal destinació de la població palafrugellenca van ser els municipis més pròxims, ja sigui dintre de la comarca del Baix Empordà o del conjunt de comarques gironines, ja sigui cap a altres municipis catalans i, en especial, Barcelona.

Rodolfo Candelaria

Rodolfo Candelaria, pintor, nascut l'any 1932, va arribar l'any 1957 a Palafrugell, quan tenia 25 anys. Venia d'Anglaterra, concretament d'Oxford, on havia estudiat art, encara que havia nascut a El Paso (Estats Units). Prèviament havia anat a la Guerra de Corea i havia estudiat a Mèxic. Primer va viure a Calella de Palafrugell, ara viu al Camp d'en Prats. Va descobrir per casualitat la Costa Brava, i en especial, Calella de Palafrugell, a partir d'unes primeres visites a amics. En aquell moment la Costa Brava era un centre de destinació d'artistes. Instal·lat prop de quaranta anys a Calella, va voltar per altres països i va ser espectador i alhora crític amb el procés de transformació de la costa, amb el boom turístic i la construcció massiva d'edificacions.

Entrevista feta el 23 de setembre de 2000 a casa seva

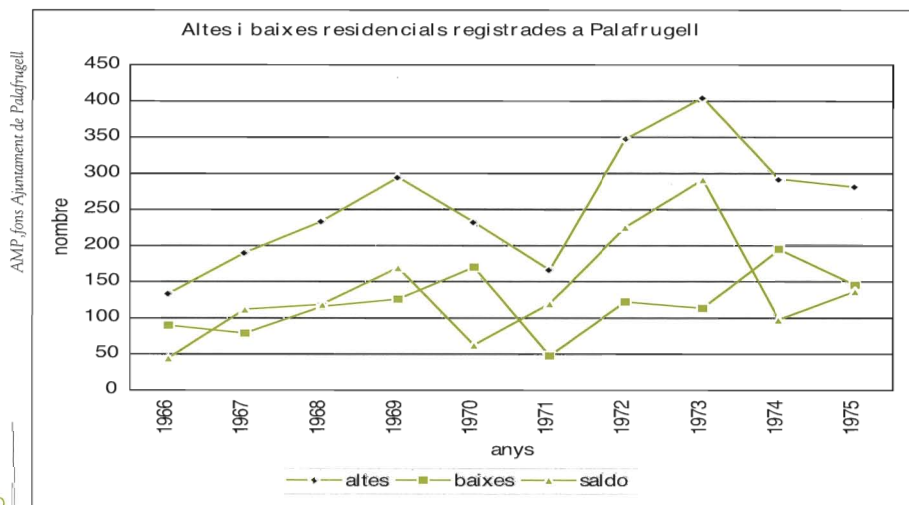
(*Per què vas venir a Palafrugell?*) Havia arribat aquí per casualitat, per uns amics que havien estat a la costa, més aviat per la part de Sant Feliu, però hi havia un noi que feia ceràmica, Enric Segur, que estava casat amb la filla d'un pescador d'Aiguablava, i aquest bon amic em troba una casa a Begur i passo el primer estiu a Begur, després baixava a Palafrugell i visitava les costes molt ràpidament, en aquell temps no estava segur si em quedaria aquí o què passaria. Arriba l'hivern, feia tramuntana, massa fred, marxo, no sabia on anar i uns que estaven treballant en el que ara és Caps de Sal, de Màlaga, em diuen "vés allà a Màlaga, que fa sol...". I me'n vaig anar a passar l'hivern i vaig recórrer una mica més Andalusia, em va agradar molt, però em va faltar una cosa que és molt curiosa. Sempre diuen que el català és una mica tancat, potser sí, però jo havia trobat una amistat amb la gent de Begur que era com família meva. Després d'un sol estiu, que vaig passar aquí, la gent ja m'estava donant les adreces i el telèfon - només n'hi havia un en tot el poble - per si em passava alguna cosa. Després d'estar a Andalusia, vaig pensar: "he d'anar cap allà" i vaig anar a la Bisbal, on vivia Segur, i em va buscar un altre lloc, em va portar a Calella. Arribo a Calella un dia d'hivern, penso que era desembre, un poble mort a l'hivern, però allí vaig començar la meua vida més directa amb Palafrugell (...). He estat a Calella moltíssims anys, quaranta anys. He trobat el pescador encantador, molt tancat, però quan s'obre, s'obre de cor, i em vaig trobar tan a gust amb aquesta gent i amb aquest poble que vaig decidir: m'hi quedo. I em quedo a Calella, fins a l'any, no me'n recordo, que van començar a fer unes construccions horribles a Calella i vaig decidir que ja s'havia acabat lo bonic de la

costa i marxo a França, a Aix-en Provence. (...) Però enyores alguna cosa, no sabia el que era, però era el mar, i enyoro això i altres coses. Vaig decidir anar a Nord-amèrica a visitar la meua família i a veure què passava. Després de voltar una mica per Amèrica, per Nova York i San Francisco, Mèxic, Texas, torno a Calella en els anys 64, 65. I després de la tornada veig que estaven construint moltes coses per aquí, ja començava el boom turístic, però encara era molt bonic el litoral. (...) Amb el pas del temps vas coneixent més coses aquí a Palafrugell quan pujava a dibuixar, a pintar al mercat. I el que era molt bonic era pintar les pageses, n'hi havia moltes en aquell temps. Seia allà a dibuixar els pagesos, a dibuixar el mercat, el conjunt. Sempre he estat enamorat del cos humà i el moviment del mercat és molt bonic. (...) Cada vegada que veia que estaven fent coses més modernes, m'enfadava i marxava a França, a Itàlia, on fos, però sempre tornava aquí. I em vaig casar amb una noia alemanya (...) I vam fer-nos una casa a Calella on vaig viure trenta anys. Ara he venut la casa i he vingut a Palafrugell per qüestions de salut i ara visc aquí. Palafrugell sempre ha sigut el nucli d'aquestes platges. Sempre he passat per Palafrugell i aquí tinc molts amics (...). (*El teu descobriment de Calella va ser per amics?*) No eren catalans, eren pintors anglesos i americans, en aquella època hi havia molts de pintors que venien aquí, a la costa. El més conegut és Ron Kitaj. Aquesta gent sempre anava a Sant Feliu, que era més ciutat en aquella època, era la capital de la costa. Molts també anaven a Mallorca. Lo bonic és que vaig trobar un país de gent relativament senzilla però al mateix temps molt alerta i molt oberta, sempre penso en això. (*Quines van ser les teves primeres impressions?*) Vaig trobar una gent que parlava diferent, que tenia una cultura

diferent. Estic parlant de la gent de poble. Els vaig trobar molt cultes, que és estrany quan penses en pobles. És que tenien una educació de senyors, no diré que tots, però sí la major part, que no he trobat mai més. (...). Després d'un estiu en un poble, que la gent ja t'agafa com a part del poble i no podia enraonar en català, d'una manera o altra vaig entrar en la vida d'ells. Mai, mai he trobat aquesta acollida en cap altra part del món. (...) Una cortesia natural, sempre l'he trobat aquí amb la gent. Potser és per això que m'he quedat aquí, perquè m'he enamorat de la gent. (*I com ha evolucionat tot això?*) Primerament, el turisme ha fet més mal que bé, s'han fet les coses sense rumiar i s'han fet les coses massa ràpid. Les estructures que han fet aquí, els edificis... s'ha fet quasi tots sense gust. S'han construït algunes coses bones, algunes cases individuals. El boom turístic ha fet gàbies, més que cases, sense gust i mal construïdes. L'altra part, la influència de molts diners. Els que eren amics han tingut enveges, això ha fet molt de mal en tot el litoral. Famílies que no es parlen entre elles, coses tontes, absurdes. Les conseqüències d'uns diners massa fàcils. (...). (*Què vas trobar a faltar*

quan vas arribar?) Jo venia d'un ambient molt diferent. Vaig arribar en el moment de la dictadura. És la primera cosa que xocava molt, ara que ningú ja se'n recorda, però passant la frontera començava la policia, un senyor que et demanava els documents: "què estaves fent en el tren? per què anaves a tal lloc? si tenies permís per anar allà", bestieses així. Després, la falta de llibertat de les persones. Molt oberts, però sempre vigilant la parella, la guàrdia civil. (...) La por de la parella, la por del franquisme. (...). Això és la diferència del principi d'estar aquí. La falta de llibertat en què ara ja no hi pensem. Escoltava la Pirenaica, estaven donant notícies que serien normals, però com que eren de fora eren comunistes, els dolents. (...) No sé com dir-ho, estaven "tapiats" del que estava passant en el món real. I això fa poc temps. (...) (*Vas tenir molts problemes per integrar-te en el poble?*) Jo penso que he tingut la sort d'arribar a un poble, Calella, quan era hivern. A l'hivern la gent té més temps per parlar, vigilar, a veure què fas. Si hi hagués arribat a l'estiu possiblement seria diferent, perquè a l'estiu hi ha tanta gent! L'hivern és quan tens temps de donar voltes pel poble i parlar amb

la gent. I veuen que no ets un turista qualsevol, tots són turistes d'una manera o altra, però un turista que s'hi queda i té interès pel que passa en el poble... Penso que això ha sigut una de les coses que m'ha fet la vida més còmoda, més fàcil. També sóc una persona que m'agrada parlar, amb tothom, i no tinc por si parlo bé o no (...). En realitat Calella era un refugi del món. Era més tranquil, podia viure amb menys diners, perquè no en tenia en aquella època, no podia vendre quadres perquè no hi havia mercat, aquí. L'únic mercat de les meves pintures era Barcelona. Però podies viure sense problemes. (*Tornaries a Nord-amèrica?*) (...) No trobo una vida a Nord-amèrica. Tinc molts amics pintors, escriptors i tinc la família. El que passa amb la família és que la vas deixant a part. Els pares són morts. Tinc un germà i una germana, mantenim una correspondència i prou. La gent que jo havia conegut ja tots són grans. Ja no tinc una connexió amb les noves generacions. (...). La gent de la meua quinta, que havia estudiat a Nord-amèrica, ja no tenim res a dir-nos. Ells han fet la seva vida a Amèrica, jo he fet la meua vida a Europa. No tenim res en comú (...).

Les altes –immigració– i baixes –emigració– padronals de Palafrugell en els anys de màxims fluxos migratoris amb les localitats del sud d'Espanya permet comprovar l'elevada immigració que rebia Palafrugell, en front d'una més moderada sortida de població cap a altres municipis, molts d'ells també al sud d'Espanya. El retorn de migrants ja hi era present, així com l'emigració a les principals ciutats del país: Barcelona i Girona. Malgrat això, l'àmplia diferència entre immigració i emigració donava lloc a uns saldos migratoris clarament positius.

Enric Bruguera. AMP

Enric Bruguera. AMP

Palafrugell va dedicar un carrer a Campillos l'any 1979 i un a Pozo Alcón l'any 1984. D'igual manera a ambdues poblacions andaluses és possible trobar carrers amb el nom de Palafrugell.

Enric Bruguera. AMP

Enric Bruguera. AMP

Campillos i Pozo Alcón com a origen principal de la immigració

Un dels fets més significatius de la immigració d'aquells anys va ser l'arribada de població a Palafrugell des de tot un seguit de poblacions concretes. Com s'ha exposat anteriorment, la immigració en aquells anys va ser protagonitzada de manera majoritària per persones procedents d'Andalusia. Però dintre del conjunt de població procedent d'Andalusia que va arribar en aquells anys, destaca per la seva

importància la procedents dels municipis de Campillos i Pozo Alcón i, en segon terme, procedent dels municipis situats al seu voltant. Encara que el primer es troba en la província de Màlaga i el segon en la província de Jaén, tots dos s'articulen en una mateixa àrea geogràfica, les denominades altiplanícies Bètiques interiors.

Aquesta ha sigut tradicionalment una àrea poc poblada fins la segona meitat del segle XIX i primera del XX. Però l'expansió del cultiu dels cereals, en antigues zones de forest, i la introducció de la remolatxa sucrera va

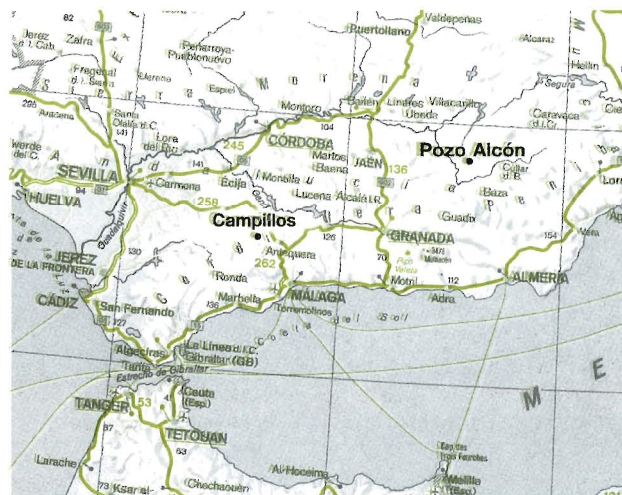
Pozo Alcón i Campillos als anys seixanta segons el Diccionario Geográfico de España

A continuació s'ha transcrit la descripció que el *Diccionario Geográfico de España*, publicat per Ediciones del Movimiento l'any 1960, va donar d'ambdós municipis. Com es pot observar, l'activitat econòmica principal en aquells anys era l'agricultura, amb algunes petites indústries relacionades amb el procés de transformació de la producció agrària, ramadera o minera. En tots dos municipis ja s'esmenta l'existència d'una emigració important cap a les principals ciutats del nord de la península. Per últim, i com a curiositat, és convenient destacar l'existència d'un apartat destinat a destacar les millores que s'han realitzat en el poble des de 1940.

Campillos— Municipio y villa de Málaga, cabeza del Partido Judicial de su nombre, a 86,5Km de la costa, 461 metros de altura. Extensión, 150,68 km², 37° 02' 55" Norte y 1° 10' 35" Oeste.

RELIEVE: El terreno es llano, con algunas ondulaciones. Destacan los cerros de Enmedio, Silleta y Calvario, y las lomas del Caballo y Ceretilla- **CLIMA:** Se producen lluvias de octubre a mayo y nevadas en febrero. El viento dominante es el este; trae las lluvias el oeste.- **LAS AGUAS:** Bañan el territorio los arroyos de Rincón y Oyeros. El agua para beber procede de manantiales; hay conducción a las casas. Se hallan en el municipio cuatro lagunas- **VEGETACIÓN:** Hay pastos en invierno- **FAUNA:** Zorros, conejos y perdices.

AGRICULTURA: Las tierras cultivadas son muy profundas: su propiedad está poco repartida y no hay colonos ni aparceros. Las parcelas son de forma poligonal y están abiertas. Hay 50 Hectáreas de terreno de regadío, que se riegan con agua de pozos de elevada mediante motores. Se destinan 10 Hectáreas a patatas, 10 a remolacha azucarera, 10 a maíz, 10 a trigo y 10 a forrajes. Un labrador medio cultiva 1,50 hectáreas de esta clase de terreno y el precio de una hectárea es de 35.000 ptas. La extensión de terreno de secano dedicada a acada cultivo es la siguiente: Trigo, 3.285 Hectáreas; cebada, 1.150; avena, 189; habas, 30; garbanzos, 498, y veza, 50. Los índices de producción por Hectárea son: Trigo, 11 Qm; cebada, 14; avena, 14; habas, 5; garbanzos, 2 y veza, 3,5. Estas tierras se siembran todos los años con los mismos productos. Las labores agrícolas se realizan con arados arrastrados por ganado mular; hay bastantes tractores. El precio de una hectárea de terreno no regada es de

Campillos (Màlaga) i Pozo Alcón (Jaén) se situen en les anomenades Altiplanícies Bètiques, que s'estenen per gran part de Màlaga, Granada i Jaén, fins a Almería.

20.000 ptas. El viñedo ocupa 140 hectáreas; una hectárea produce 23 Qm. de fruto al año. Hay 4.400 hectáreas de terreno dedicada a olivar; una hectárea produce 12 Qm. de aceituna. Se destinan a prado 500 hectáreas; se aprovecha a diente y se le da un corte al año- **GANADERÍA:** 514 cabezas de ganado mular, 137 de caballar, 45 de vacuno, 14 de asnal, 2.810 de cerda, 1.500 de lanar, 600 de cabrío, 11.000 gallinas, 2.000 conejos y 300 colmenas. Hay cuatro granjas avícolas. **CANTERAS Y MINAS:** Canteras de yeso y piedra, no se explotan. **INDUSTRIA:** Dos fábricas de harinas, dos de ladrillos, dos de losas, seis de aceite, una de orujo, una de curtidos, ocho carpinterías, tres molinos, siete tahonas y varias industrias menores. **COMERCIO:** 65 establecimientos en los que se expenden artículos de diversa índole, nueva bares, 15 tabernas, una sucursal bancaria, tres correspondencias, etc. Ferias del 15 al 18 de agosto y mercado los mismos días- **COMUNICACIONES:** Carretera a la capital, Sevilla, Córdoba y Granada. Servicio de coches de línea con Sierra de Yeguas. Estación de ferrocarril en la línea Madrid-Algeciras. Cinco camiones, 17 automóviles, 15 motocicletas, 335 carros y 850 bicicletas. Administración de Correos, central telefónica y más de 300 aparatos de radio.

Campillos i Pozo Alcón van ser dues de les localitats andaluses que es van constituir des dels anys cinquanta en les principals emissores de població cap a Palafrugell. Una plaça de Campillos i una fotografia de la família Royan al bar de la Viejecita, també a Campillos, corresponen a aquesta època. A baix, una vista aèria de Pozo Alcón.

POBLACIÓ: 8.251 habitants. Se registra emigración a las ciudades del norte. Por profesiones se distribuye en 654 labradores, 184 comerciantes, 134 industriales, 25 ganaderos, 65 funcionarios y 1.600 jornaleros.- **EL PUEBLO:** Está formado por 1.050 edificaciones destinadas a vivienda y 69 a otros usos, en compacto, y 80 a vivienda, en diseminado. Existe arbolado en las calles y varios parques. Hay red parcial de alcantarillado- **LA CASA TÍPICA:** Construída de piedra, tiene la fachada enjalbegada y el tejado con regular inclinación. Consta de dos plantas. Las cuadras y los pajares se hallan en las casas. La cocina es de campana y en ella se quema leña de olivo y carbón. Los suelos son de piedra y losetas. **HISTORIA:** En el archivo municipal se conservan documentos del siglo XV- **COSTUMBRES:** Fiestas en honor de San Benito, el 21 de marzo. - **DEPORTES:** Fútbol -**ESPECTÁCULOS:** Varios cines y casinos -**MEJORAS OBSERVADAS DESDE 1940:** Obras de pavimentación y urbanización, construcción de abrevaderos, edificios públicos, creación de jardines, etc. - **ALOJAMIENTOS:** Tres fondas y dos mesones. - **ENSEÑANZA:** Siete escuelas de niños, siete de niñas y un colegio de enseñanza privada. -**SANIDAD:** Cuatro médicos, dos comadronas, veterinario y dos farmacias. **ASISTENCIA RELIGIOSA:** Un párroco. Comunidad de MM de San Vicente.

Pozo Alcón— Municipio y villa de Jaén, Partido Judicial de Cazorla, a 86,5Km de la costa y 59 de la capital de provincia. Estación de ferrocarril más próxima, Baza a 41 km, 877 metros de altura. Extensión, 137,87 km², 37º 42' 19" Norte y 0º 45' 10" Este.

RELIEVE: El terreno se extiende sobre la parte meridional de la sierra del Pozo, y el límite con la provincia de Granada, punto en el que llega hasta el valle del río Guadiana Menor. Al norte es montañoso, llebando a sobrepasar los 2000 metros en el pico Cabañas, que domina una extensa zona de altura de menor importancia, como el cerro del Enjambre, picón del Molinillo, picón de Hernández, tranco del Loco, collado del

Arte, cerro Gallego, puntal del Gato, cerro del Sabinal y cerro Lanchas. Desde esta altura el terreno se hace progresivamente llano, pero en los dos extremos del territorio, el oriental y occidental, se abran los tajos por los que corren los ríos Guadiana Menor y Guadalentín. En la zona llana citada, apenas rota por algunas ondulaciones, la altura es de unos 850 metros.- LAS AGUAS: Bañan el territorio los ríos Guadina Menor y Guadalentín; el primero, desde el sur y hasta aproximadamente la parte central del territorio, forma su límite occidental; recibe la rambla del Jaque, el barrio de Cuesta Blanca, la rambla de Chíllar (con el barrio del Chamorro y el arroyo de Rambla Honda) y el barranco Talanqueras; todos estos son temporales. Al noroeste corre el río Turrilla, también tributario del Guadiana Menor; recoge las aguas del arroyo Morante, permanente. Al este el río Guadalentín excava su cauce en un tajo de hasta 250 metros. Vierten en él los arroyos de Guazalamanco, de la Venta, del Vidrio, de la Alcantarilla y de la Osa. Por la parte central del territorio corre el barranco

Ajuntamiento de Pozo Alcón

*A Campillos i a Pozo Alcón
és possible trobar carrers
amb el nom de Palafrugell.
A l'esquerra, el carrer
Palafrugell a Pozo Alcón
i a la pàgina següent
a Campillos.*

de Majada Honda; antes de que sus aguas desaparezcan absorbidas por el terreno son recogidas por la acequia de Ararta. Hay además las acequias del Cortijo y de la Hoya del Almendro, y los canales del Norte y del Centro, que recogen aguas del río Guadalentín.- VEGETACIÓN: 9 hectáreas de terreno poblados de árboles de ribera, 351 de atochar, 5.465 de pastos, 189 de monte bajo, 88 de encinar, 127 de pinar y 675 de terrenos yermos. Pertenecen al estado, al municipio y a particulares.- FAUNA: Lobos, zorros, jabalíes, cabras hispánicas, liebres, conejos y perdices.

AGRICULTURA: Las tierras cultivadas son pedregosas: su propiedad está repartida. Las parcelas, cuya extensión media es de una hectárea son de forma alargada y están abiertas. Hay 1.625 hectáreas de terreno de regadío, que se riegan con el agua del río Guadalentín. Se destinan 857 hectáreas a olivar, 709 a cereales y otros terrenos a maíz, patatas y hortalizas. El precio de una hectárea de esta clase de terreno es de 75.000 pesetas. En secano se destinan 237 hectáreas a olivar, 4005 a

Ayuntamiento de Campillos

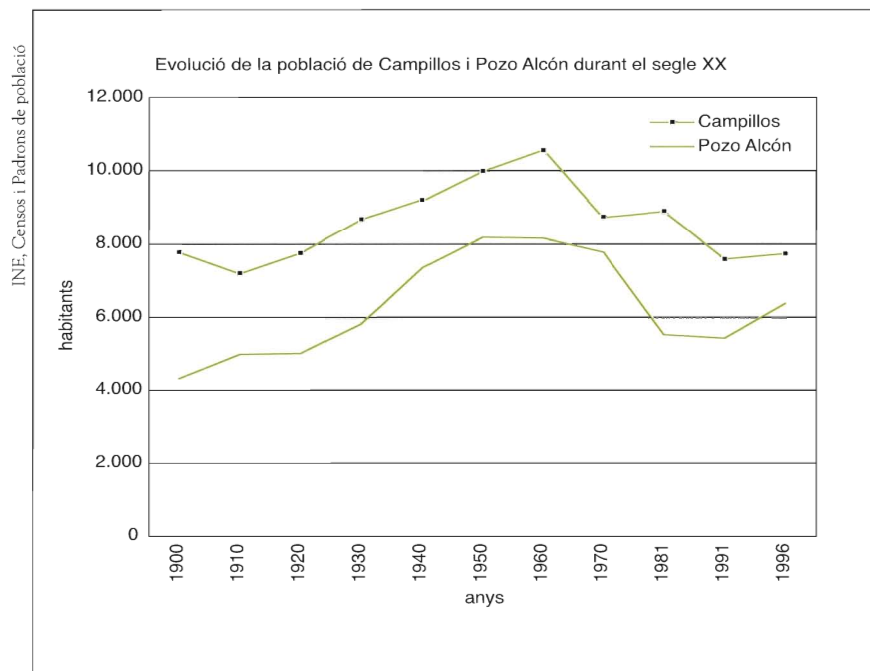

Ayuntamiento de Campillos

cereales y 46 a viñedo. Los índices de producción por hectárea son: olivar, 10 Qm., y viñedo, 11. El precio de una hectárea no regada es de 20.000 pesetas -GANADERÍA: 700 cabezas de ganado mular, 42 de caballar, 29 de vacuno, 595 de asnal, 2.200 de cerda, 2.800 de lanar, 530 de cabrío, 7.000 gallinas, 3.000 conejos y 50 colmenas. Hay una granja avícola.- PESCA: Truchas y cachos. CANTERAS Y MINAS: Canteras de yeso y yacimientos de hierro y cobre. INDUSTRIA: 10 fábricas de aceite, dos de harina, dos de gaseosas y hielo, dos de yeso, cinco herrerías, siete carpinterías, siete molinos de harina y cinco tahonas. - COMERCIO: 18 tiendas de comestibles, siete de tejidos, cinco zapaterías, cuatro carnicerías, dos talabarterías, una frutería, cinco ferreterías, cuatro tiendas de muebles, 10 paqueterías, tres abacerías, cuatro bares, etc. Se celebran ferias del 5 al 8 de septiembre, y mercado todos los lunes- COMUNICACIONES: Carretera de Villacarrillo a Huércal Overa y otra a Cieza por Cañavaca. Servicio de coches de línea con Baza. Siete camiones, ocho

automóviles, 38 motocicletas, 19 carros, y 363 bicicletas. Cartería y central telefónica .

POBLACIÓN: 8.324 habitantes, corresponden a la capital del municipio 6.309. La población aumenta a pesar de la emigración hacia Cataluña. EL PUEBLO: Está formado por 1.339 edificaciones destinadas a vivienda, 10 a otros usos y una cueva, en compacto. Las calles están pavimentadas y existe red de alcantarillado. HISTORIA: En el archivo municipal se conservan documentos del siglo XVII- COSTUMBRES: Fiestas del 3 al 8 de septiembre. Se bailan las danzas típicas. - DEPORTES: Fútbol -ESPECTÁCULOS: Dos cines -MEJORAS OBSERVADAS DESDE 1940: Construcción de 14 escuelas, 10 viviendas, un campo de deportes, seis fuentes, dos abrevaderos, un cuartel para la Guardia civil, etc. Obras de pavimentación y urbanización e instalación del teléfono - ALOJAMIENTOS: Dos fondas y un mesón. - ENSEÑANZA: 19 escuelas. -SANIDAD: Dos médicos, dos farmacias, tres veterinarios y comadrona. ASISTENCIA RELIGIOSA: Dos párrocos."

L'increment de població que venien registrant Campillos i Pozo Alcón durant la primera meitat del segle XX, producte de la introducció de millores en l'agricultura i, molt especialment, de l'increment derivat del procés de la transició demogràfica, va quedar truncat a partir dels anys cinquanta. L'emigració es va convertir en l'únic recurs per a una població agrària sense alternatives d'ocupació.

suposar un canvi econòmic important en el medi rural d'aquestes comarques en un sentit positiu i, per tant, un creixement de la població. L'evolució de la població mostra un increment significatiu fins als anys cinquanta i seixanta. Però a partir de la segona meitat del segle XX s'inicia un procés de fort retrocés demogràfic, produït bàsicament per l'emigració.

L'estructura econòmica de les poblacions d'aquesta zona estava basada en l'agricultura. Una agricultura tradicional que a mitjans de segle va iniciar el procés de modernització en àmplies àrees d'Espanya. La mecanització del procés agrari i l'enfonsament de la petita i mitjana explotació van originar uns forts excedents de mà d'obra en unes zones que no tenien pràcticament altres

activitats econòmiques alternatives rellevants que poguessin absorbir la mà d'obra agrària que perdia la seva ocupació. Aquest procés de modernització de l'agricultura juntament amb l'atracció que tenien les zones amb creixement industrial i turístic van produir aquesta emigració i conseqüentment de caiguda de la població.

Les primeres zones a patir l'impacte d'aquesta emigració massiva van ser les comarques de la Sierra de Segura y Cazorla, Guadix, Baza, Huéscar i Los Montes. En concret, la comarca de Cazorla y Segura, on se situa el poble de Pozo Alcón, era una zona de tradició emigratòria, però amb caràcter temporer, cap a territoris pròxims. No va ser fins després de la Guerra Civil que a aquesta emigració s'hi va sumar una altra amb un caràcter més permanent, cap a Madrid, Catalunya i altres països europeus. Va ser un retrocés que va afectar especialment els municipis més muntanyencs, a causa dels processos de repoblació forestal i la construcció de nous pantans que van limitar l'espai agrícola.

A les comarques d'Alhama i Antequera —on es localitza Campillos— el procés emigratori va ser molt més moderat en les primeres dècades del segle XX, per intensificar-se fortament durant els anys seixanta i setanta. Es tracta d'un territori molt més dedicat a la producció agrària que en el cas de Pozo Alcón, però caracteritzat per una distribució molt desigualtat de la propietat de la terra, amb un nombre molt important de petites propietats. L'origen del qual es troba ja en el procés de repartiment de la terra durant el període de la reconquesta.

Les característiques dels migrants

La població que va arribar en aquells anys a Palafrugell va ser una població jove, que es desplaçava amb tota la família i que trobava ocupació en el sector industrial o de la construcció, fonamentalment en les feines menys qualificades. Aquesta podria ser una descripció sintètica i, per tant, no té en compte la totalitat de la població que va arribar en aquells anys a Palafrugell.

El percentatge de persones que consten com a “dependents” enfront dels “caps de família” era elevat: al voltant del 65%-35%, respectivament. Això no obstant, és possible que no surtin a la llum els desplaçaments previs fets per una persona sola, de tempteig, de primeres estades plantejades de manera temporal, sense propòsit de fer un assentament més o menys definitiu. Aquests primers desplaçaments eren efectuats majoritàriament per homes. Una vegada es donava una certa consolidació en una sèrie de temes bàsics com són l'allotjament i la feina, es procedia al reagrupament familiar amb el trasllat de la resta del grup familiar i la consegüent alta en el municipi de residència. Per tant, un nombre d'impossible quantificació de desplaçaments estacionals i/o temporals ha quedat fora dels sistemes de registre del padró.

Una característica interessant és l'edat. Aquesta mostra un perfil bastant proper al que podria denominar-se com el *model de la migració per edat*. És a dir, una concentració dels moviments migratoris en edats joves que coincideix, en les societats del sud d'Europa, amb l'edat de matrimoni, és a dir, amb el moment

Origen i destinació dels fluxos de població (altes i baixes residencials) a i des de Palafrugell. Percentatge. 1966-1970

PROCEDÈNCIA-ALTES	
	Palafrugell
Baix Empordà	40,7
rodalia*	24,3
resta Girona	10,5
Regió Metropolitana de Barcelona	4,4
resta de Catalunya	2,6
resta d'Espanya	37,8
estranger	3,3
n.c.**	0,8
Total	100,0
Base	1.051
DESTINACIÓ- BAIXES	
	Palafrugell
Baix Empordà	30,7
rodalia*	15,5
resta Girona	15,6
Regió Metropolitana de Barcelona	16,3
resta de Catalunya	4,3
resta d'Espanya	29,5
estranger	1,6
n.c.	1,9
Total	100,0
Base	576

* rodalia: es considera en aquest subapartat els municipis geogràficament més pròxims i amb una vinculació més intensa,

Begur, Mont-ras, Regencós i Torrent.

** n.c.: no hi consta o no s'ha pogut identificar la població d'origen o de destinació

Regió Metropolitana de Barcelona: Alt Penedès, Baix Llobregat, Barcelonès, Garraf, Maresme, Vallès Occidental i Vallès Oriental

Les dades de procedència i destinació dels migrants en el segon quinquenni dels anys 60 ens permeten observar la importància en termes relatius que la immigració i l'emigració des d'altres municipis d'Espanya tenia en aquells anys. És interessant apuntar que els intercanvis de població amb la resta de Catalunya i, en especial, amb els municipis i comarques més pròxims, també eren notables i constitueixen una part substancial de la migració que va experimentar Palafrugell en aquells anys.

Mercat al carrer de Pi i Margall i al carrer dels Valls, on es pot apreciar la porta d'entrada a l'antic Ajuntament de Palafrugell.

AMP, col. Francesc Alsius

AMP, col. Francesc Alsius

La figura mostra la distribució per edats de la població que es va donar d'alta a Palafrugell entre els anys 1966 i 1970 segons el municipi de procedència: des de la resta del Baix Empordà, la resta de Catalunya o d'Espanya. Destaca la joventut de la població que va arribar aquells anys a Palafrugell, amb màxims que se situen entre els 15 i els 30 anys.

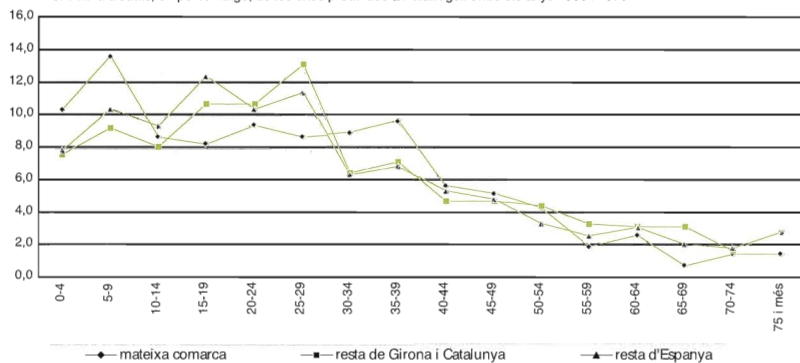
d'emancipació familiar i formació d'una nova família. Encara que també hi ha altres elements que també tenen un paper fonamental en aquestes edats com són l'inici d'estudis superiors, la recerca de feina i el fet de patir una certa inestabilitat

residencial. També es pot observar un important nivell de mobilitat pel que fa als infants com a conseqüència de l'efecte d'arrossegament de les famílies.

Els màxims percentatges d'immigrants en els anys seixanta, per a aquells que van venir d'altres contrades fora de la comarca del Baix Empordà, es va donar entre els 15 i els 35 anys. I destaca, en el cas de la població que va arribar des d'altres municipis no catalans, la seva joventut. Més d'un 12% del total d'immigrants se situaven entre els 15 i els 19 anys. En aquest sentit, s'ha de tenir en compte la cerca de feina primerenca en aquells anys. No tan sols l'edat mínima legal per treballar era menor que l'actual, sinó que el percentatge de població que continuava cursant estudis superiors i que, per tant, ajornava la seva entrada en el mercat laboral era significativament inferior.

AMP, fons Ajuntament de Palafrugell

Estructura d'edats, en percentatge, de les altes produïdes a Palafrugell entre els anys 1966 i 1970

Francesc Gil

Francesc Gil va arribar a Palafrugell l'any 1957 quan tenia 17 anys. Va néixer a Estepona (Màlaga). Es va traslladar a Palafrugell on tenia família per ajudar econòmicament els seus pares que vivien a Màlaga. La seva història migratòria és un exemple de la migració que va arribar els anys seixanta procedent d'altres punts d'Espanya a Palafrugell.

Entrevista feta el 23 de setembre de 2000 al local de l'Associació de Veïns de la Sauleda

Jo treballava a Estepona d'aprenent i, és clar, en aquella època els pares no tenien feina i jo tenia aquí un oncle que no tenia fills i va pensar que vinguéssim i ajudéssim els pares perquè allà cobrava molt poc, 20 *peles* a la setmana, i aquí cobrava 170 *peles*. Ja podia enviar alguna cosa cap allà. Jo quan em vaig casar ja cobrava 300 *peles* a la setmana. Jo el que volia és que els meus pares tinguessin una vida més digna. Però és que en aquella època allà no hi havia feina. T'avisaven per anar a treballar al camp. Però això eren un dia o dos. Des que vaig sortir d'allà, vaig fer el servei militar a Figueres i no m'he mogut per res. No hi havia feina allà, quan van passar 4 o 5 anys la costa també va evolucionar. Va ser quan va arribar el turisme. Ara potser estan més bé allà que aquí. Però ja tens aquí la vida. Em vaig casar, vaig tenir els fills i ja és molt difícil tornar. Però en aquell moment va ser pels pares. (*Quina impressió va tenir de Palafrugell quan va arribar?*) El poble en si ha canviat bastant. Jo pensava que estaria aquí poc temps i que enyoraria allò i me n'aniria. Els meus pares també pensaven que m'enyoraria i que hi tornaria. I després de dos anys van venir els meus pares també i tres germans. Tots cap aquí. No hi ha ni punt de comparació de com era el poble en aquells anys. Va ser el principi del turisme, potser va

començar al 50 o al 53. Aquí només hi havia fàbriques de suro, quasi tot el poble treballava en les fàbriques de suro. Després la construcció. Ja es començava a edificar al mar. Però el poble en si era més maco. El que més vaig enyorar quan vaig arribar aquí és parlar castellà, és clar si jo hagués treballat de manobre seria molt diferent perquè de manobre tothom parlava castellà, però vaig anar a treballar en un taller. I a més, el propietari era catalanista a més no poder. T'explicava la feina i feia 2 dies que eres aquí. I fotien el camp. (...) I jo no entenien res. Això va ser al principi, però després ja no. Jo he estat en 3 llocs, en 34 anys. Allà on he treballat normalment tots eren catalans. El cas meu és molt diferent perquè, és clar, tenia un ofici. (...) En la vivenda sí que vaig tenir problemes. Havia de tenir padrins per trobar alguna cosa, perquè no és com ara. Per llogar i per comprar abans aquí si no tenies algú que et recolzés –mira, aquest és un bon noi– no trobaves res. No trobaves perquè no n'hi havia. La gent vivia en barraques, en barraques petites. Això va començar a canviar quan van començar a construir pisos com la Sauleda o com el Camp d'en Prats. Això ja va ser cap als setanta i pico. Els primers que varen construir va ser els pisos del carrer Barcelona. Quan van construir tot això, la Sauleda... ja era cap al 77,78... (...) (*Com ha canviat el poble?*) Ara ha evolucionat molt, el poble en si ha canviat molt, però compte amb tot el que s'ha fet arran

de mar, Calella, Llafranc, Tamariu... Si això que s'ha fet a mar s'hagués fet aquí, com a Palamós, tot hauria quedat en el poble. Ha evolucionat més la part de la costa, tot i que el poble també ha canviat molt. Ara la immigració és diferent. (...) Abans quan trobaves una feina, si et portaves bé, al cap d'una setmana et feien fix. Ara no. I penso, ara que vingui una baixada forta de feina... tota aquesta gent amb un pis, i amb un cotxe, què passarà? Jo em refereixo als marroquins. Van comprant pisos de 5 o 6 milions. Ara es treballa molt, però una baixada de feina vindrà. Hi ha obres pertot arreu. Ara no trobes ni un paleta, ni un fuster, és impossible. (*Ha volgut tomar alguna vegada?*) No, no. Jo la vida l'he feta aquí. Vaig arribar amb disset anys i ara tinc 60 anys. Més ben dit, fa 3 anys vaig estar un mes allà, a la costa, i ja no és el mateix, ja no t'hi fas a aquella vida. La vida és molt diferent. A les 3 o a les 4 de la nit trobaves gent pel carrer. Aquesta vida no m'agrada. Jo surto de treballar i cap a casa. Però allà és cada dia, sortir cada nit. Allà surten de treballar i el primer que fan és anar al bar i aquí no, aquí no ho podries fer. Potser la vida és més barata allí, però la Costa del Sol tampoc no és barata. Disfruten més, aquí és treballar i dormir. Ara ha canviat la mentalitat. Abans quan arribaven 3 amb maletes, ja deien guaita, guaita que ha arribat un barco. Ara quan veuen colles de marroquins amb maletes, ja no diuen res. Anys endarrere, parlo de si es casava un andalus amb una catalana, també hi havia aquests comentaris. Ara es casa un marroquí amb una catalana i ningú diu res. Ha canviat tot. Ha canviat la mentalitat. Jo quan vaig arribar Palafrugell era molt poble. Al principi del turisme molta gent de Barcelona venia aquí i la gent també feia comentaris, aquests xoriços de Barcelona. Però el turisme de Barcelona ha donat molta vida, s'ha de reconèixer. Ha donat feina, molta feina.

Maria Noguera

Maria Noguera, nascuda a Mieres (la Garrotxa), llevadora, en l'actualitat jubilada. Va arribar els anys seixanta al poble, quan tenia 27 anys, procedent de Cassà de la Selva. Ella mateixa era una forània a Palafrugell, però dóna testimoni de les condicions de vida de la població que en aquells anys arribava de forma massiva al poble, principalment procedent del sud d'Espanya. La seva feina de llevadora la feia estar en contacte amb les condicions de vida de la població en aquell moment. Entrar a les seves cases, conèixer-les...

Entrevista feta el 23 de setembre de 2000 a casa seva

(*Per què va venir a Palafrugell?*) Vaig venir a Palafrugell perquè els metges d'aquí tenien molta aflluència de gent del sud d'Espanya. Hi havia molts parts i hi havia molt poques llevadores. Només n'hi havia dues i em varen demanar si volia venir i jo, en aquell

moment, no tenia cap intenció de canviar de Cassà i vaig dir que no. Llavors, varen insistir, varen venir i llavors vaig venir a Palafrugell. Vaig canviar, però els hi va costar 2 o 3 respostes que no. No coneixia de Palafrugell absolutament res, perquè tot i estar a prop de Cassà de la Selva, només havia estat una nit a veure un espectacle a Els Ametllers (...) (*Quan va arribar, quina impressió va tenir del poble?*) (...) Resulta que aquí a Palafrugell em va introduir el doctor Bagué, i jo vaig trobar una quantitat de gent molt culta, una gent molt agradable. Hi havia una classe de gent amb qui jo em vaig saber integrar molt bé, perquè jo venia de Cassà de la Selva. A Cassà la gent tenia també molta cultura (...). A Palafrugell vaig entrar-hi bé, em vaig acomodar. (*Com recorda que era el poble en aquell moment?*) M'agradava més el poble d'aquell moment que no pas ara, això per endavant, m'hi vaig sentir molt bé, vaig anar agafant la feina de mica en mica, vaig tenir molt bons clients, em vaig introduir molt bé a Palafrugell. Jo m'hi sentia i em sento molt bé. L'única cosa que trobo és que la qualitat de la gent de llavors i la qualitat de la gent d'ara, sentint-ho molt, ha canviat per baix. Abans la gent era diferent. Abans van venir tota aquesta gent del sud, la majoria eren molt respectuosos, era gent molt senzilla però molt respectuosa. Jo vaig atendre bastant gent que francament era una gent estupenda. Ara, hi havia una part de gent que també venia sense coneixements, que no sé d'on venien. I és clar, jo com a llevadora vaig assistir en barraques, perquè aquesta gent quan venia aquí es posaven allà on podien. Perquè les barraques d'horta d'aquell temps no són com les d'ara, que la gent s'ha arreglat per fer un dinar o un sopar, en aquell temps eren barraques. Jo vaig fer un part una vegada, plovent, al principi de ser aquí, al

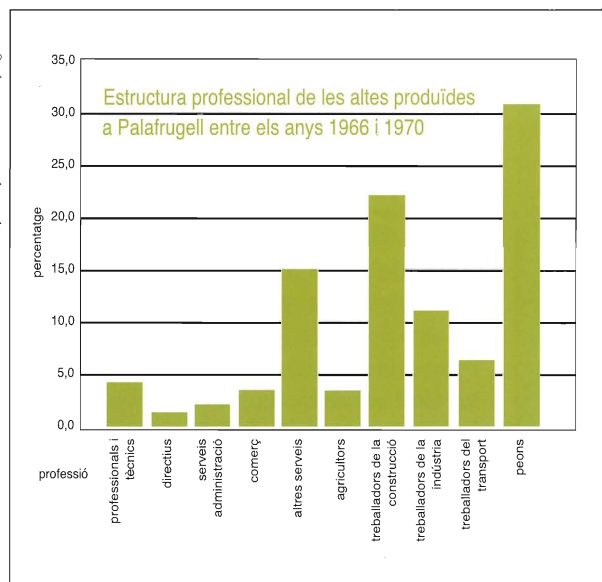
mig d'un camp en una barraqueta, que em vaig quedar amb unes sabates enfangades, vaig trobar aquella senyora amb el crio sobre el llit. S'havia d'obrir i tancar la porta de costat perquè hi havia el llit d'aquesta senyora, amb un fred que pelava. Cada vegada que necessitaven una galleda d'aigua havien d'anar al mig del camp per buscar l'aigua. Eren unes condicions molt precàries. (*En aquells anys què li agradava del poble i què trobava a faltar?*) Jo trobar a faltar, no vaig trobar a faltar res. Jo a Cassà m'hi havia integrat molt bé, era una gent molt agradable. A Palafrugell potser em va costar integrar-me una miqueta més, perquè el caràcter de la gent de Cassà amb el caràcter de la gent de Palafrugell és molt diferent. (...) A mi com la feina m'ha agradat tant i feia de llevadora i d'infermera, estava tan absorbida per la feina que no sé com dir-ho, vaig integrar-me bé. (...) Hi havia dies que ni et posaves al llit, hi havia dies que t'hi posaves dues hores. Els naixements els feien a casa. Jo, com que em trobava amb aquelles males condicions, ho vaig dir als metges i em van trobar una habitació a l'hospital, en aquell moment era un hospital com tots els hospitals de poble. Hi havia habitacions netes i *adecentades* perquè era un hospital regentat per monges, però no era un hospital com la gent té el concepte del que és un hospital. Era com una casa de salut. (...) Si els atenem a l'hospital almenys els atendrem en una habitació neta, en condicions i si jo necessito un cotxe, perquè en aquell temps no existia l'ambulància, era qüestió d'agafar un taxi i anar a Girona. (...) Va costar fer anar la gent a l'hospital perquè aquesta gent que venia de fora, els costava molt marxar de casa. Ells havien de tenir el crio a casa. Llavors de mica en mica vaig poder aconseguir que comencessin a anar a

l'hospital i que ho trobessin bé. Les germanes els tractaven molt i molt bé. I llavors de mica en mica va quedar que a l'hospital tothom hi anava (...) (Com ha canviat Palafrugell?) Jo aquí m'hi sento molt bé, l'única cosa és que a principi de ser aquí a Palafrugell, o sigui la meitat dels 40 anys que porto, la vida a Palafrugell era diferent a la vida d'ara. Ha canviat molt a l'arribar tota aquesta gent de fora, vull dir, de fora de Catalunya. (...)Hi havia cases on vivien 3 famílies i cases que eren una barraca de res i n'hi vivien 5. No sé com s'apanyaven, jo anava

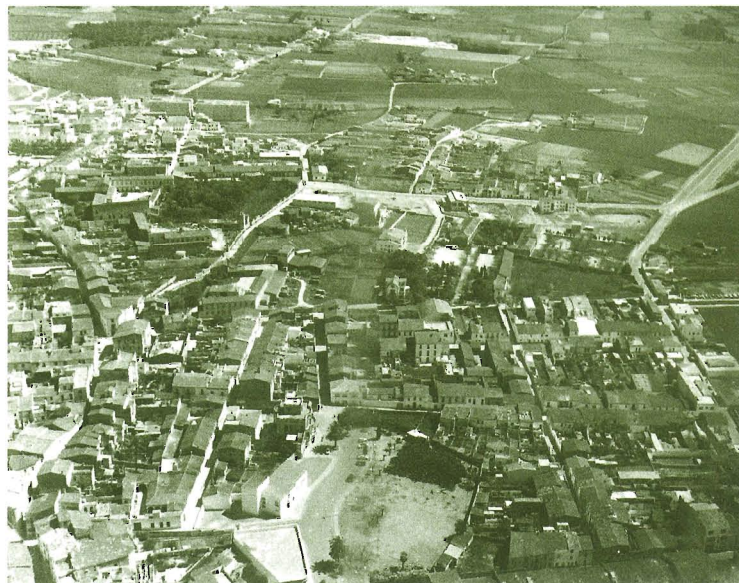
a assistir i ho he vist. De mica en mica ja en aquell temps a Palafrugell hi havia bastanta feina i llavors hi va haver una època de construcció que va ser molt bona aquí a Palafrugell. Va començar a venir un i aquí lligaven els gossos amb llonganissa i, és clar, aquesta gent va anar *vinguent*; uns ho deien a uns altres i llavors molta d'aquesta gent no s'ha volgut integrar en la llengua. I llavors han nascut els fills i tampoc s'integren en la llengua. I això ha fet que ara hi hagi una situació en què molta gent no parli català, molta. I ara ens vénen els marroquins. Urbanísticament ha crescut

molt, però malament perquè s'han fet unes urbanitzacions i sobretot una quantitat de pisos que són massa. Palafrugell en comptes de guanyar ha perdut. (S'ha plantejat tornar alguna vegada al seu lloc d'origen?) No, perquè la meua vida és aquí, quaranta i pico d'anys, vaig arribar amb 27 anys i m'he jubilat fa 2 anys i em vaig fer la casa. No sé com dir-ho, adquireixes unes arrels, i a més, al poble no em considero forastera. El poble m'ha interessat i me n'he preocupat, en *varios* sentits. Jo no m'he proposat de marxar. He fet tota la vida pràcticament aquí.

AMP, fons Ajuntament de Palafrugell

El nombre de peons és força majoritari, seguit pels treballadors de la construcció i els treballadors de la resta de serveis. Aquest relativament baix nivell professional de la població que va rebre Palafrugell durant els anys seixanta i setanta començarà a experimentar canvis a partir dels anys vuitanta, amb l'increment de població ocupada en feines d'elevada qualificació professional i laboral.

AMP, fons Ajuntament de Palafrugell

Vista aèria de Palafrugell l'any 1968. En primer terme, a la dreta de la imatge, es pot apreciar Can Bech, actual seu de l'Ajuntament de Palafrugell.

Als fons ja apareixen uns primers blocs d'habitatges, però encara podem apreciar els camps que envoltaven Palafrugell.

AMP, col. Miquel Amir

A baix, sardanes a Sant Sebastià, l'any 1956

Festa Major de 1918 i Festes de Primavera de 1971. Mig segle separen les dues fotografies, mig segle d'importants canvis socials i, entre ells, la figura i la presència de la dona a la societat.

Josep Granés. AMP, fons Granés

AMP, col. Carolina Passarrius

No obstant això, durant els anys seixanta i setanta es produeix un fenomen característic. Encara que manté els trets bàsics del model de mobilitat per edat, al qual ja s'ha fet referència anteriorment, es va produir una menor concentració de la mobilitat en els grups d'edat dels joves i els joves adults. El fort trasbalsament de les estructures socials, laborals i econòmiques va tenir un efecte ampli sobre el conjunt de la societat i sobre els seus desplaçaments. La capacitat, podríem dir, "selectiva" de la mobilitat per edat cau i els nivells de mobilitat elevats s'estenen de manera molt més homogènia entre tots els grups d'edat, amb un major pes de la població dependent (fills i avis, especialment).

L'altra característica fa referència a la professió de les persones que es desplacen. Una gran part de la població que va arribar en aquells anys va trobar ocupació en les feines relacionades amb la indústria, però sobretot en els serveis i

AMP, fons Ajuntament de Palafrugell

AMP, fons Ajuntament de Palafrugell

molt especialment en la construcció. Moltes vegades com a mà d'obra poc qualificada o peons. El fet que moltes vegades es consignés simplement com a "peó" l'ocupació de les persones, sense especificar el sector d'activitat, aconsella tractar aquesta dada de manera separada i diferenciada a les altres categories.

Aquest és el grup majoritari, seguit pels treballadors de la construcció, de les persones que es donaven d'alta a Palafrugell. Molts d'ells eren peons de la construcció, la qual cosa indicaria el fort pes que, tal com ja s'ha explicat abans, tenia la construcció en el teixit econòmic de la població i la seva funció de porta d'entrada per a la població novvinguda al municipi. En segon lloc, se situen els altres serveis, on s'inclou l'hoteleria i la restauració, i els treballadors de la indústria. La resta de categories professionals són molt poc destacables. Especialment aquelles de major qualifi-

AMP, fons Ajuntament de Palafrugell

Plaça del Mil·lenari, l'actual entrada al poble des de la Bisbal i Girona; carrer de la Garriga i Pou d'en Bonet, enllaç entre el carrer de Begur i el carrer de Torres Jonama.

En aquestes fotografies es poden apreciar els carrers sense asfaltar i el pobre manteniment de l'estructura viària a principis dels anys seixanta

La naturalesa canviant de la població palafrugellenca

El resultat de l'arribada i de la marxa de població a Palafrugell ha contribuït a incrementar notablement l'heterogeneïtat de la població que hi resideix. La naturalesa de la població ens informa del lloc de naixement de les persones. Per tant, és una variable íntimament lligada a la migració. La naturalesa de la població és una de les variables clàssiques que es recullen en els censos i padrons de població. Tanmateix, la informació fins a dates molt recents no s'ha facilitat mai per al municipi. Això va portar a fer un buidatge d'alguns censos anteriors per poder conèixer l'evolució.

El buidatge del cens de 1910, que ja s'ha comentat anteriorment, va permetre comprovar l'homogeneïtat, pel que fa a la naturalesa de la població, dels residents a Palafrugell. El nombre de persones nascudes fora del municipi era petita. La major part eren nascuts a la mateixa població o als municipis propers de la comarca: un 80% aproximadament del total de la població havia nascut a Palafrugell o en un altre municipi de la mateixa comarca. La presència de població forània, en el sentit de nascuda fora de Palafrugell i, encara més, fora de Catalunya, era certament escassa –al voltant d'un 2%– si bé començaven a aparèixer uns petits nuclis de població nascuda en municipis de les regions pròximes a Catalunya: Aragó i País Valencià, principalment.

El cens següent, el corresponent a l'any 1950, sí que mostra l'existència d'una dinàmica nova. Encara que en una fase inicial, ja es detecten els primers nuclis del que posteriorment, al llarg de tota la dècada dels anys cinquanta i seixanta, va constituir una migració més massiva. El predomini correspon, seguint les pautes dels censos i padrons anteriors, a la població nascuda a la mateixa localitat: un 60% del total de la població resident. Si agafem una àrea territorial més àmplia, però pròxima no tan sols en termes físics sinó també històrics i culturals, com és el cas de la comarca del Baix Empordà, s'obté que al voltant del 77% de la població resident a la Bisbal l'any 1950 havia nascut a la comarca. Aquesta xifra dona idea de la importància de l'assentament i de la permanència de la població en els llocs d'origen en aquells anys. També hi ha una presència significativa, encara que modesta, de persones nascudes a les províncies de Girona (aprox. 9%) i Barcelona (3%). En total la

població nascuda a Catalunya arriba a representar un percentatge considerable de la població total, prop del 91%.

La presència de població nascuda en altres contrades és escassa, però, com ja s'ha indicat anteriorment, es comença a apreciar la constitució d'uns primers nuclis de població procedent de certs municipis i comarques fora de Catalunya. Aquesta constitució és relativament primerenca i sobta en una societat i una economia que encara patia una situació de crisi. Algunes províncies andaluses es van convertir en l'origen d'aquesta població. A l'any 1950, un 3% de la població resident a Palafrugell havia nascut en un municipi andalús, majoritàriament de les províncies de l'Andalusia Oriental: Almeria, Granada, Jaén i Màlaga. La importància d'aquests primers nuclis de població immigrada rau en la seva actuació com a grup pioner i en la constitució progressiva d'una xarxa migratòria que es va anar teixint en els anys successius i que va permetre establir canals de comunicació entre els immigrants i la seva societat d'origen, canals de suport en la recerca d'habitatge i de feina i va permetre, d'aquesta manera, el sorgiment d'un canal migratori d'anada i de retorn que vehiculava la migració. Fora de la població nascuda a Andalusia, només es pot destacar la població nascuda a Múrcia, quasi un 1% del total, i en un pla més secundari, la població nascuda a Aragó, Castella la Nova i el País Valencià, tots tres amb un 0,7% de la població total respectivament. Per últim, el nombre de persones nascudes a l'estranger –la qual cosa no implica que tinguessin una nacionalitat distinta a l'espanyola– ja era relativament elevat, suposava un percentatge de la població –1,5%– superior al que representà l'any 1975.

Aquesta homogeneïtat pel que fa a la naturalesa de la població es va trencar en els anys successius. L'important flux d'immigració que va tenir Palafrugell com a lloc de destinació va fer canviar en gran mesura l'origen de la població resident al municipi. El padró de 1975 és una bona mostra d'aquest canvi. La presència de població nascuda a Andalusia que es començava a insinuar vint anys endarrere ja s'ha fet molt destacable. Prop del 23% de la població resident a Palafrugell en aquelles dates havia nascut en aquestes províncies. Destaca així mateix la polarització de la població nascuda en aquesta comunitat. La presència de nascuts en altres contrades, fora de Catalunya, és baixa. Només en el cas de

Múrcia i l'anomenada llavors Castella la Vella comptaven amb uns percentatges significatius. Encara més anecdòtica és la presència de persones nascudes a l'estranger. La situació contrària es troba pel que fa a la població nascuda a la província de Girona i la resta de comarques catalanes. El seu pes dintre de l'estructura d'origens de la població cau de manera significativa. De totes maneres, l'any 1975 prop del 70% de tota la població havia nascut a Catalunya, després d'un període amb una immigració que va tenir un caràcter massiu.

La ralentització de la immigració des dels anys setanta juntament amb una major emigració des de Palafrugell a altres contrades, a vegades com a retorn a les poblacions d'origen marca una tendència cap a l'apropament, molt lleuger encara, a la distribució d'origens de la població que hi havia l'any 1950. Aquesta evolució és similar a la que ha experimentat el conjunt de Catalunya. L'increment de les persones nascudes a Catalunya torna a augmentar lleugerament en nombres absoluts, però no en

termes relatius. La menor aportació d'immigrants procedents de la resta de l'Estat fa que el pes de la població nascuda a la resta d'Espanya vegi disminuït el seu pes en un context de creixement de la població. Així, encara que en nombres absoluts els habitatges nascuts a Andalusia disminueixen de forma progressiva entre el 1975 i el 2001, la reducció en termes relatius és palpable, es passa d'un 23% de la població a un 15%. Dos són els grups que creixen de manera més apreciable en els últims anys, per una part, la població nascuda a Barcelona i, per altra part i d'una manera encara més destacada, la població nascuda a l'estranger. L'any 1996 prop del 6% de la població havia nascut en un altre país i les últimes estimacions facilitades pel registre padronal del mateix Ajuntament de Palafrugell situen aquesta proporció ja en el 13%, a causa bàsicament del gran creixement de població nascuda al Marroc, que actualment acapara prop del 70% de la població nascuda en altres països.

Evolució de la naturalesa de la població a Palafrugell

	1950	1975	1991	1996	2001		1950	1975	1991	1996	2001
Total	7.717	13.818	17.417	17.303	19.264	Total	100	100	100	100	100
Total Catalunya	7.020	9.372	11.856	11.963	12.585	Total Catalunya	91,0	67,8	68,1	69,1	65,3
Barcelona	264	464	990	1.137	1.627	Barcelona	3,4	3,4	5,7	6,6	8,4
Girona	6.682	8.760	10.702	10.658	10.786	Girona	86,6	63,4	61,4	61,6	56,0
Lleida	19	74	94	94	104	Lleida	0,2	0,5	0,5	0,5	0,5
Tarragona	55	74	70	74	68	Tarragona	0,7	0,5	0,4	0,4	0,4
Reste de l'estat	581	4.303	4.662	4.341	4.183	Reste de l'estat	7,5	31,1	26,8	25,1	21,7
Andalusia	234	3.154	3.247	3.031	2.850	Andalusia	3,0	22,8	18,6	17,5	14,8
Aragó	54	103	110	100	91	Aragó	0,7	0,7	0,6	0,6	0,5
Asturies	5	10	23	25	27	Asturies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Illes Balears	21	20	30	34	40	Illes Balears	0,3	0,1	0,2	0,2	0,2
Illes Canàries	4	5	20	14	19	Illes Canàries	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1
Castella la Nova	57	330	418	382	366	Castella la Nova	0,7	2,4	2,4	2,2	1,9
Castella la Vella	14	44	202	175	193	Castella la Vella	0,2	0,3	1,2	1,0	1,0
Lleó	19	123	52	66	64	Lleó	0,2	0,9	0,3	0,4	0,3
Extremadura	14	124	212	199	197	Extremadura	0,2	0,9	1,2	1,2	1,0
Galícia	17	10	68	60	71	Galícia	0,2	0,1	0,4	0,3	0,4
Múrcia	72	247	91	84	79	Múrcia	0,9	1,8	0,5	0,5	0,4
Navarra	7	10	28	24	27	Navarra	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
País Valencià	55	118	101	91	87	País Valencià	0,7	0,9	0,6	0,5	0,5
País Basc	1	0	24	25	33	País Basc	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2
Ceuta i Melilla	7	5	21	19	21	Ceuta i Melilla	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1
Estranger	116	143	899	999	2.496	Estranger	1,5	1,0	5,2	5,8	13,0

Les altes i baixes residencials i l'estudi de la migració en àrees petites

El Baix Empordà, com gran part de Catalunya, ha sigut durant aquest segle terra de pas i d'assentament per a un gran nombre de persones vingudes d'altres contrades de Catalunya, de la resta d'Espanya i, cada vegada més, de l'estranger. Són uns desplaçaments força estudiats des d'una perspectiva general, per exemple, agafant la totalitat del país, però molt més desconeguts pel que fa al seu impacte i la seva importància local.

Gran part d'aquesta desconexió ve motivada per la falta d'informació. Si els problemes per obtenir-ne sobre la mobilitat i la migració de les persones són grans, encara ho és més per unitats tan petites com els municipis. Així, només des d'una data tan recent com la dècada dels vuitanta se'n pot disposar d'una mica. I només des de 1988, amb un cert desglossament en una sèrie d'aspectes tals com el sexe, l'edat o l'origen i la destinació d'aquestes persones. Per tant, quina informació és possible trobar per a períodes anteriors?

El problema és que tota la informació publicada abans de finals dels anys vuitanta baixa fins al nivell provincial i, com a molt, fins al nivell dels municipis més grans del país, cas de Barcelona. Ara bé, això no vol dir que no es disposi de les dades per municipis. Un exemple és el cas de Palafrugell que ha conservat certa informació sobre les anades i vingudes de població al seu terme municipal. Són els documents d'alta –entrada– i baixa –sortida– residencial que les persones han d'omplir cada vegada que es traslladen d'una localitat a una altra per constar en els respectius padrons de població.

Aquest és un registre de tipus administratiu problemàtic, que tot i les seves limitacions, permet treure a la llum un pedaç de la història local recent, i en un aspecte tan important per a nombroses poblacions catalanes com ha sigut la migració en aquesta última meitat del segle. Una de les principals limitacions d'aquest registre és la seva data d'inici. Encara que es poden trobar altes i baixes residencials abans, no va ser fins a principi de la dècada dels seixanta quan es va estendre al conjunt de municipis i l'Instituto Nacional de Estadística en va fer una explotació exhaustiva i pormenoritzada.

L'altra limitació prové del grau, divers, de conservació d'aquesta informació en cada municipi. Normalment són els més grans els que han conservat, amb més o menys buits, els documents d'altes i baixes residencials.

Malgrat les limitacions, hi ha tota una informació interessant i que fins ara ha sigut poc explotada. En part, per l'esforç que representa haver de buidar les dades contingudes en aquests documents. En part, perquè per la seva condició de passat recent, l'accés es troba a vegades limitat.

Les variables que es consignen en cada document d'alta i de baixa padronal són: sexe, edat, estat civil, municipi d'origen o destinació i, encara que no sempre però sí de manera força generalitzada, lloc de naixement, professió i motiu pel qual s'ha efectuat el canvi de residència. Així mateix, el fet de registrar-se el parentesc entre cadascun dels individus permet tenir una aproximació a la composició familiar dels grups que es desplacen. En especial, es pot observar el major o menor predomini de moviments individuals o en famílies i la seva composició.

cació educativa i professional, com són les de professionals, tècnics i directius.

Però si s'analitza per separat la composició de les categories professionals segons procedència es pot constatar que els immigrants procedents d'altres municipis d'Espanya, fora de Catalunya, són els que mostren una major proporció de peonatge, mentre que la població procedent de la resta de Catalunya mostra un perfil professional més heterogeni, amb una major concentració de

població ocupada en els segments professionals més qualificats. Aquest serà un canvi fonamental en la immigració que arribarà a Palafrugell a partir dels anys vuitanta. A l'arribada continuada de peons, treballadors de la construcció i treballadors de l'hoteleria se situarà l'arribada d'aquests grups professionals d'elevada qualificació, procedents tant de la resta de Catalunya, i especialment de Barcelona, com en menor mesura procedents d'altres països europeus.

La població palafrugellenca en les últimes dècades: evolució i característiques

La crisi econòmica dels anys setanta va significar un moment de paràlisi i ralentització en el creixement de la població i en els moviments migratoris. Les grans migracions massives de les dècades precedents desapareixen. Passats els moments més crítics, Palafrugell entra en una nova dinàmica de creixement derivada en aquest cas de la immigració procedent, per una banda, de la resta de Catalunya i, per altra banda, des d'altres països. Tot això, en un context de clar envelliment de la població derivat no tan sols de l'èxit en la lluita contra les malalties i la mort sinó també, i de manera molt destacada, pel baix nivell de fecunditat que assoleix la població, en consonància amb el que succeeix a la resta d'Espanya i Catalunya.

La població en les últimes dècades 1975-2000

La meitat de la dècada dels setanta marca l'inici d'un nou període. Els canvis se succeeixen amb rapidesa a partir de la crisi econòmica que esclata a mitjans dels anys setanta en tots els països europeus. La crisi del petroli, però de manera més general la crisi del model capitalista fins aleshores vigent, produeix un deteriorament en el creixement econòmic, que es tradueix d'immediat en la destrucció d'ocupació i l'increment de l'atur. Encara que aquesta crisi va tenir el seu màxim

impacte en el primer quinquenni dels anys vuitanta, ja començava a insinuar-se a les acaballes del decenni anterior. A Espanya la situació es va veure agreujada per les febleses de l'estructura econòmica, l'escassa competitivitat de la indústria i les dificultats per assumir els nous canvis i reptes d'un capitalisme cada cop més globalitzat. I, a més, la crisi econòmica va esclatar coincidint amb el procés de transició política, que es va iniciar amb la mort de Franco.

Pel que fa a la població, el seu volum i la seva distribució sobre el territori, s'experimentaren grans canvis. Les taxes de creixement durant el quinquenni 1981-

La destrucció del paisatge va continuar durant els anys setanta. Llafranc l'any 1967 i l'any 1973.

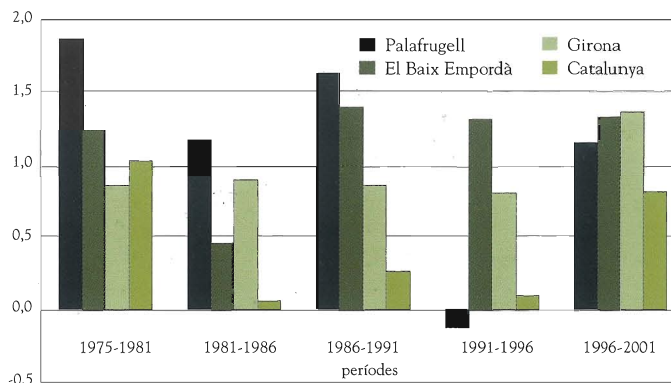
1986 van caure de manera significativa en el conjunt de Catalunya. Catalunya passà d'una situació d'explosió demogràfica causada per l'arribada d'immigrants i l'elevada natalitat de la dècada dels 60 i 70 a una situació que es podria definir de creixement zero. Gran part d'aquesta caiguda era conseqüència de la disminució de la immigració des de la resta d'Espanya i un augment paral·lel de l'emigració, com a conseqüència en part del retorn d'una part de la població que havia immigrat amb anterioritat. Això va produir una certa compensació entre les entrades i sortides. El saldo migratori de Catalunya vorejava el zero o era lleugerament negatiu i només va ser el creixement natural —la diferència entre naixements i defuncions— el que va permetre mantenir, en gran mesura, una evolució lleugerament positiva de la població.

En el cas de Palafrugell també es produeix una moderació del seu ritme de creixement. Es passà d'una taxa de creixement de la població superior al 2% en la dècada dels seixanta i principis dels setanta, a una taxa molt més moderada, al voltant de l'1% i el 2%. De totes maneres és destacable que en el marc de recessió econòmica i aturada del creixement demogràfic del conjunt de Catalunya, Palafrugell i tot el conjunt del Baix Empordà van mantenir una evolució positiva i el creixement de la població va ser significatiu. Les últimes dades corresponents al cens de 2001 mostren que Palafrugell ha assolit el màxim de població de tota la seva història, 18.322, consolidant-se juntament amb Sant Feliu de Guíxols com els dos municipis més importants de la comarca. Tanmateix no és aquest any quan Palafrugell assoleix el

màxim percentatge de població sobre el total del Baix Empordà. L'any 1991 Palafrugell va arribar al seu màxim pes dintre del conjunt de la població baixempordanesa. Prop del 20% del total de població resident al Baix Empordà residia en aquesta localitat. És un percentatge, però, que començarà a deteriorar-se a partir d'aquell any. El quinquenni entre 1991 i 1996 va representar una aturada en el creixement demogràfic i un petit retrocés en l'evolució de la població. Si a això se suma l'elevat creixement de molts municipis costaners del Baix Empordà en aquelles dates tenim com a resultat aquest deteriorament en el percentatge de la població que resideix a Palafrugell. Les últimes dades mostren que el creixement de la població torna a recuperar-se, segurament en aquest cas a causa de l'increment de la immigració internacional.

En els últims anys s'assisteix a una caiguda generalitzada dels nivells de fecunditat de la població catalana. La disminució del nombre de naixements és constant des dels anys setanta, amb un increment paral·lel del nombre de defuncions. En aquest cas, no és producte d'un deteriorament de les condicions de vida o sanitàries de la població, sinó fruit del mateix procés d'envelliment de la població palafrugellenca en les últimes dècades. D'aquesta manera, en els últims anys s'ha arribat a una situació de pràctica equiparació entre el nombre de naixements i el de defuncions, la qual cosa produeix un creixement natural pràcticament zero i, en alguns casos, lleugerament negatiu. És en aquest marc de creixement natural zero, que el creixement de la població s'explica exclusivament per l'aportació migratòria. No obstant això, les últimes dades disponi-

Evolució de la taxa de creixement 1975-2001

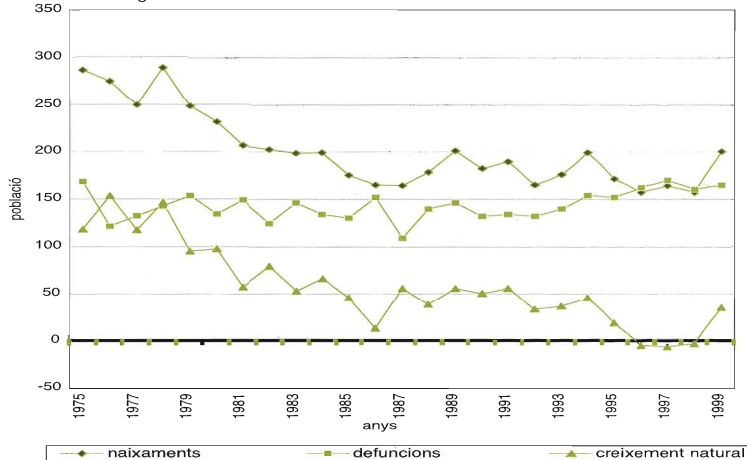

INE i IEC, censos i padrons de població

La taxa de Palafrugell es desaccelera i en l'últim quinquenni passa a ser negativa per primera vegada des de la Guerra Civil. És un retrocés mínim que pot deure's també a un problema de la mateixa font estadística.

El descens de la natalitat queda prou clar en aquesta figura. De manera paral·lela, el procés d'envelliment de la població provoca un augment anual de les defuncions. Descens dels naixements i augment de les morts que provoquen aquesta igualació dels nivells i, per tant, redueixen en l'actualitat el creixement natural de la població de Palafrugell a un nivell zero. Això no obstant, en els últims anys s'assisteix a un moderat i encara vacil·lant repunt de la natalitat.

Evolució dels naixements, les defuncions i el creixement natural de Palafrugell entre 1975 i 1999

IEC, dades del moviment natural de la població

Evolució de la població de Palafrugell i del Baix Empordà entre 1975 i 2001

	Palafrugell	Baix Empordà	Percentatge de Palafrugell sobre la comarca
1975	13.817	77.093	17,9
1981	15.156	81.990	18,5
1986	16.064	83.911	19,1
1991	17.417	89.930	19,4
1996	17.303	95.986	18,0
2001	18.322	102.566	17,9

**Creixement de
la població**

	Palafrugell	Baix Empordà
1970-1975	1.564	5.932
1975-1981	1.339	4.897
1981-1986	908	1.921
1986-1991	1.353	6.019
1991-1996	-114	6.056
1996-2001	1.019	6.580

La comarca en conjunt ha continuat mantenint un ritme de creixement de la població elevat, no així Palafrugell, que ha moderat el seu creixement, especialment en els últims anys. Aquest fenomen s'ha produït de manera paral·lela en els principals municipis del Baix Empordà, en detriment dels municipis costaners mitjans.

bles mostren un nou repunt en els nivells de natalitat de la població palafrugellenca en paral·lel amb el conjunt de la població catalana. L'arribada de les generacions nascudes en el *baby boom* dels anys seixanta i setanta a l'edat de formació de parelles i llars expliquen en gran mesura aquest creixement.

Els canvis en la dinàmica migratòria**L'augment de la immigració des de Barcelona**

Tal com indiquen molt gràficament Cabré, Moreno i Pujadas (1985) hi va haver una "reconversió territorial" en els anys setanta i vuitanta, utilitzant un terme tan habitual en aquells temps. La crisi econòmica va anar acompanyada d'una disminució considerable dels nivells de mobilitat i migració de la població. L'elevació de les taxes d'atur fins a nivells en aquells moments inimaginables no va suposar un al·licient a la mobilitat. En part perquè la situació de crisi econòmica i social era generalitzada a tot el país. Els grans fluxos migratoris que havien caracteritzat aquella etapa excepcional dels anys seixanta i setanta van desaparèixer i van deixar pas a un sistema migratori molt més difús espacialment, d'anades i vingudes en tots els sentits i entre totes les àrees geogràfiques, sense una descompensació forta com la que es va produir en les dècades precedents.

Origen i destinació de la migració de Palafrugell durant el període entre els anys 1988 i 1999

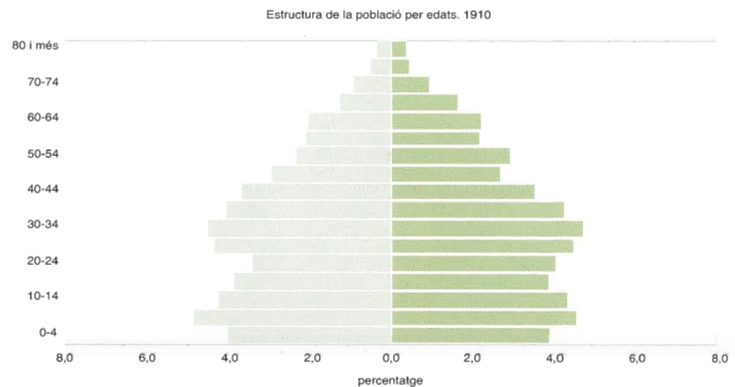
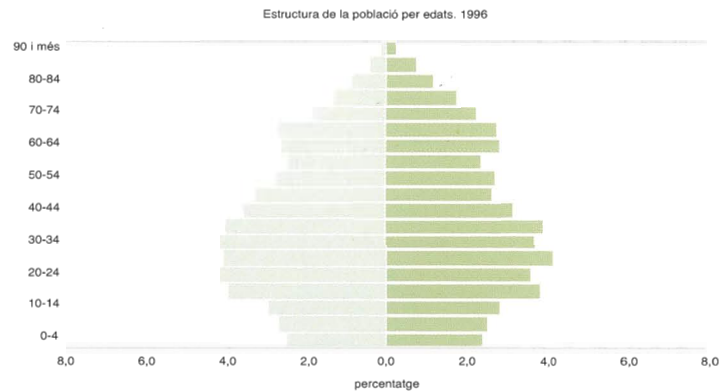
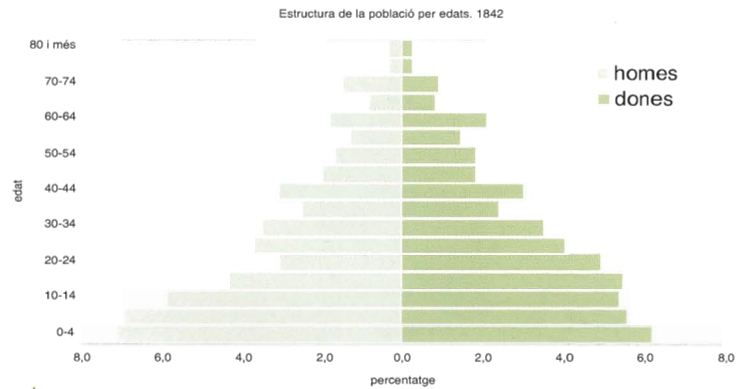
immigració	De la mateixa comarca	De la resta de la província	De la resta de Catalunya	De la resta d'Espanya	Total
	1.605	487	1.384	1.006	4.482
	35,8	10,9	30,9	22,4	100,0
emigració	A la mateixa comarca	A la resta de la província	A la resta de Catalunya	A la resta d'Espanya	Total
	2.038	601	831	921	4.391
	46,4	13,7	18,9	21,0	100,0

Només migració interior dintre d'Espanya, no s'inclou la migració amb altres països

En el cas de Palafrugell, des dels anys vuitanta, també s'observa aquest anivellament de la immigració i de l'emigració. El resultat és que els saldos migratoris positius o negatius no són tan elevats com en dècades anteriors. Des de 1988 només es compta amb la migració interior, sense els immigrants procedents de l'estranger, per tant la figura només mostra l'evolució dels intercanvis de Palafrugell amb la resta de Catalunya i Espanya. L'evolució és positiva tots els anys, excepte a principis dels anys noranta en un moment de crisi econòmica intensa però molt puntual, que va incidir en un replegament de les principals activitats econòmiques de Palafrugell, en especial de la construcció.

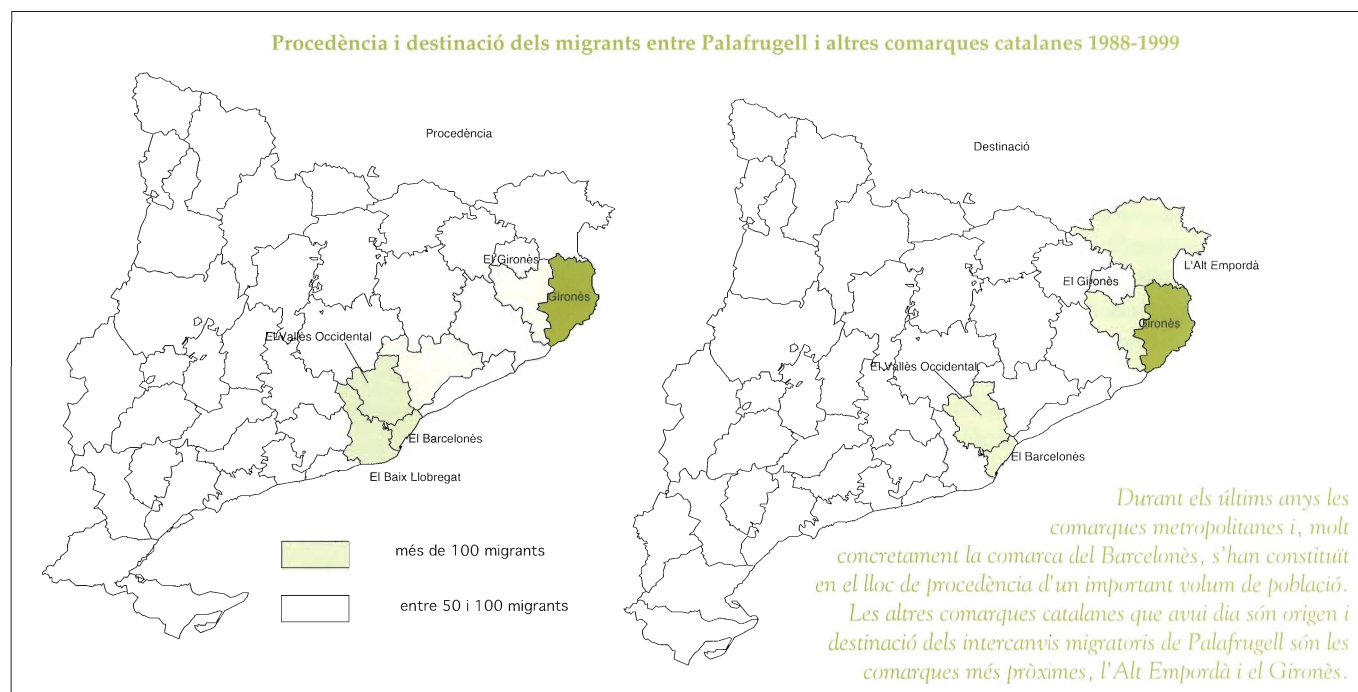
Dintre del sistema migratori de Palafrugell, la immigració procedent de la resta d'Espanya perd molta força. Les arribades de població des d'aquestes contrades, que venien representant prop del 40% del total de la població que s'instal·lava a Palafrugell en la dècada dels seixanta, cau en percentatge a més de la meitat i durant els últims anys tan sols va representar el 23% del total d'altres padronals que es van registrar entre 1988 i 1999. Encara que durant aquests anys s'ha mantingut l'origen geogràfic dels immigrants. Quasi un 40% del total d'immigrants arribats des d'altres municipis d'Espanya (exclosa Catalunya) provenien d'Andalusia, però els volums són baixos en

Evolució de l'estructura d'edats de la població de Palafrugell

Evolució de l'estructura per edats de la població de Palafrugell entre els anys 1842, 1910 i 1996.

La forma de la piràmide de 1842 es va truncant progressivament per la base i esdevé més uniforme, amb un menor pes dels grups d'infants i joves i un augment del nombre de persones amb més de 65 anys.

IEC, atles i baixes padronals

Imatge del centre de Palafrugell l'any 2000, des del campanar de l'església, abans de l'inici de les obres de remodelació de Can Mario. Es pot apreciar encara la caserna de la Guàrdia Civil i l'aparcament provisional.

Paco Dalmau

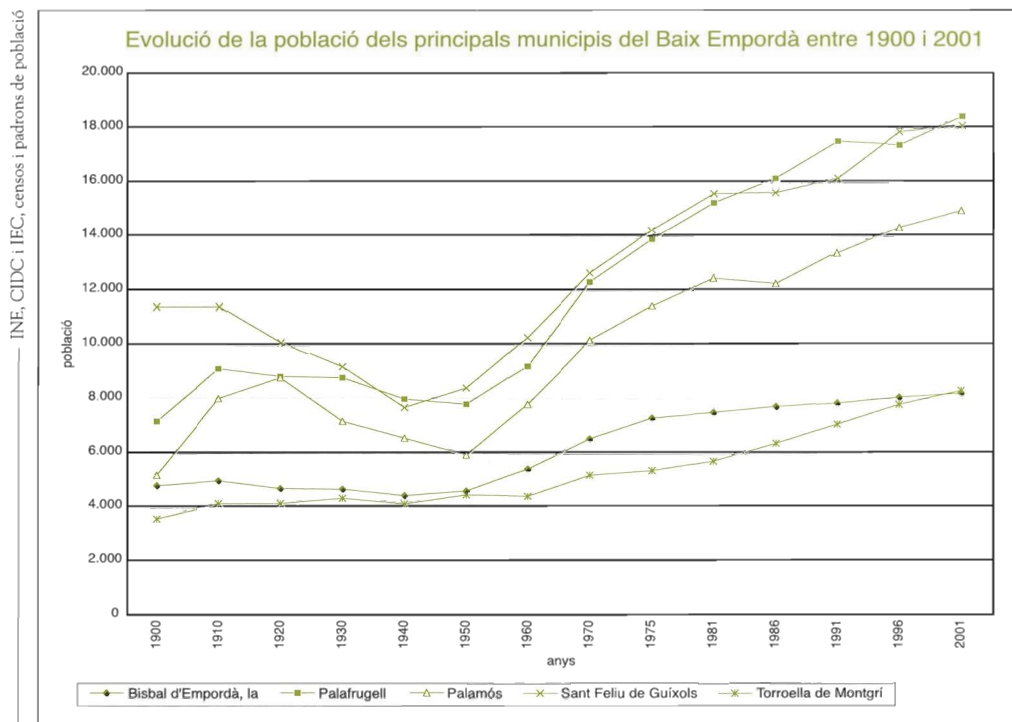
Procedència i destinació dels migrants entre Palafrugell i altres comarques catalanes entre 1988 i 1999

	immigració	emigració	diferència
Alt Camp	5	4	1
Alt Empordà	85	105	-20
Alt Penedès	4	7	-3
Alt Urgell	6	3	3
Alta Ribagorça	1	3	-2
Anoia	2	4	-2
Bages	27	13	14
Baix Camp	8	18	-10
Baix Ebre	5	1	4
Baix Llobregat	110	76	34
Baix Penedès	1	2	-1
Barcelonès	810	294	516
Berguedà	9	7	2
Cerdanya	16	5	11
Conca de Barberà	1	2	-1
Garraf	2	4	-12
Garrigues	5	2	3
Garrotxa	18	31	-13
Gironès	325	281	44
Maresme	70	87	-17
Montsià	0	2	-2
Noguera	2	3	-1
Osona	23	16	7
Pallars Jussà	0	0	0
Pallars Sobirà	0	0	0
Pla d'Urgell	1	0	1
Pla de l'Estany	17	33	-16
Priorat	1	0	1
Ribera d'Ebre	0	4	-4
Ripollès	18	13	5
Segarra	0	3	-3
Segrià	29	15	14
Selva	71	90	-19
Solsonès	2	0	2
Tarragonès	13	13	0
Terra Alta	1	10	-9
Urgell	0	3	-3
Val d'Aran	2	3	-1
Vallès Occidental	130	104	26
Vallès Oriental	69	33	36
Total	1.404	1.304	100

IEC, altes i baixes padronals

Destaquen especialment el Barcelonès i el Gironès com les comarques amb les quals els intercanvis migratoris són més intensos, si no es té en compte la resta de municipis del Baix Empordà. Però en el cas del Barcelonès destaca l'elevada diferència de la immigració sobre l'emigració.

La figura mostra l'evolució de la població dels cinc municipis més grans del Baix Empordà. Palafrugell i Sant Feliu de Guíxols s'han consolidat durant tot el segle com els dos municipis amb més població, juntament amb Palamós. En un pla més secundari, producte d'un creixement de la població menys intens, se situen la Bisbal d'Empordà i Torroella de Montgrí.

relació amb els anys anteriors. Actualment la immigració i l'emigració amb la resta d'Espanya estan pràcticament igualades.

El sistema migratori va començar a estar progressivament dominat pels fluxos propers. En aquest sentit, els intercanvis de població amb la resta de municipis de la comarca del Baix Empordà i, en concret, amb els municipis de la seva rodalia s'han mantingut a nivells elevats i varen guanyar pes en l'estructura geogràfica de la immigració que rep en els últims anys Palafrugell. Però potser el canvi més sobtat i important és el que es va produir en relació amb la resta de municipis catalans. La província de Barcelona i, en concret, el municipi de Barcelona es va convertir en el principal origen de la població que

arriba en l'actualitat a Palafrugell, si exceptuem les comarques gironines. Des dels anys setanta el saldo és positiu fruit d'una immigració cada cop més superior a la quantitat de població que deixa Palafrugell per a traslladar-se a les comarques barcelonines. Així, entre 1988 i 1999 van marxar a la comarca del Barcelonès 294 habitants des de Palafrugell, però van arribar 810 habitants, una xifra que dobla clarament la de l'emigració.

La migració a Palafrugell a partir dels anys vuitanta experimenta una profunda recomposició no tan sols pel que fa a la procedència i la destinació de la gent sinó també a la incidència social i econòmica sobre la població. Aquest no només és un canvi quantitatiu, la

L'evolució de l'estructura per edats de la població palafrugellenca: l'envelliment de la població

Un dels aspectes sobre els quals actualment s'està produint un canvi més evident en termes demogràfics pel que fa al conjunt de la població catalana i, per extensió, espanyola, és l'acusat procés d'envelliment. Aquest no és només el resultat de la disminució dels nivells de mortalitat i conseqüentment d'un increment paral·lel de l'esperança de vida, sinó també del descens de la fecunditat, molt marcat en els últims anys.

La lluita contra la mort és un dels principals trets que ha marcat l'evolució demogràfica de la societat espanyola durant aquest segle XX. L'esperança de vida de la població espanyola ha passat dels aproximadament 35 anys a principis del segle XX a unes xifres que se situen pel que fa als homes en 75,7 anys i pel que fa a les dones en 82,6. És una de les esperances de vida més altes de tots els països del món.

Per altra banda, la fecunditat espanyola ha passat a experimentar un descens continu des de mitjans dels anys setanta. Actualment, l'anomenat índex sintètic de fecunditat —l'indicador més utilitzat per mesurar el nivell de fecunditat— està lleugerament per sobre d'un fill per dona. Un nivell molt per sota del que necessitaria una població per al seu reemplaçament natural, el qual asseguraria el manteniment del volum de la població en el futur. En el cas de les societats occidentals aquest nivell de reemplaçament s'estima en uns 2,1 fills per dona aproximadament. A més, aquests nivells de fecunditat situen en l'actualitat el cas d'Espanya —i també de Catalunya— amb el nivell de fecunditat més baix de tot el món, juntament amb un altre país mediterrani: Itàlia.

La combinació d'aquests elements, disminució de la mortalitat, increment de l'esperança de vida més la reducció de la fecunditat, són elements que es poden visualitzar perfectament

en l'evolució de l'estructura per edats de Palafrugell. A mitjans del segle passat, segons el recompte de població de 1842 dipositat a l'Arxiu Municipal de Palafrugell, la piràmide de població mostrava els trets típics d'una població molt jove, amb una elevada proporció de menors de 14 anys. En aquell any, prop del 38% del tota de la població palafrugellenca estava per sota d'aquesta barrera. La població per sobre dels 65 anys tan sols representava un 5%. Ara bé, els canvis més evidents s'han donat al llarg del segle XX quan la població catalana ha experimentat la transformació demogràfica més important de la seva història. Si l'any 1910, encara més d'una quarta part de la població tenia menys de quinze anys, actualment aquesta proporció se situa per sota del 16%. I, en aquest sentit, ja a l'any 1996 —últimes dades oficials de què es disposa— la població de més de 65 anys superava la població de menys de 15 anys. El marge és certament estret, però l'evolució de la piràmide suggereix una profundització de les diferències a causades per l'arribada de generacions cada vegada més nombroses a aquestes edats elevades i, per altra part, per raó d'un continuat descens o almenys estancament en el nombre de naixements, tal com es pot apreciar en l'estretament progressiu de la base de la piràmide. Aquest envelliment de la població palafrugellenca significa quasi multiplicar per tres la proporció de gent que tenia 65 anys o més l'any 1996 sobre la població de 1910.

De totes maneres, l'envelliment és convenient considerarlo com un procés positiu de la societat, ja que suposa una victòria en la lluita contra la malaltia i la mort i un indicador del nivell de benestar i d'accés a la salut que han arribat a assolir les poblacions dels països europeus. Així mateix, també comporta tota una sèrie de problemes i reptes per a una societat que ha d'acomodar els seus serveis sanitaris, formatius, laborals i d'assistència per donar resposta a les demandes d'un grup cada cop més nombrós de la població.

immigració procedent de la resta de Catalunya presenta uns trets distintius que la diferencien de la immigració procedent d'altres punts d'Espanya. El nivell de qualificació educatiu i professional és més elevat. En el cas de la immigració i de l'emigració amb altres punts de Catalunya —on tenen un pes destacat els municipis de Girona i de

Barcelona— la presència de professionals i tècnics i de treballadors en els serveis administratius és clarament superior respecte a la resta de procedències i destinacions.

Palafrugell, com molts altres municipis del Baix Empordà i de la resta de comarques costaneres catalanes, s'ha convertit en destinació per a una

Paco Dalmau

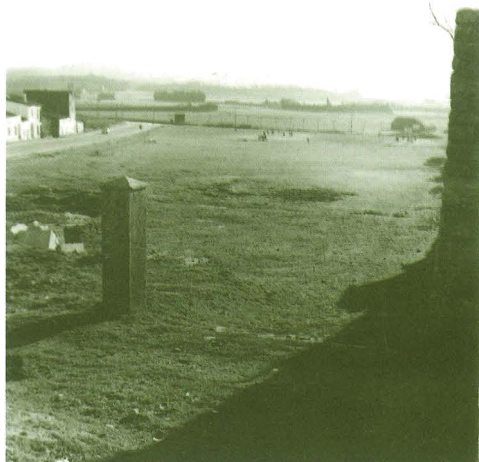
Activitats per a infants a plaça Nova dintre del programa de les Festes de Primavera 2002.

Lluís Maimí

*Tamarit a l'estiu:
turistes i barques.*

AMP, fons Ajuntament de Palafrugell

AMP, fons Ajuntament de Palafrugell

població que opta progressivament per marxar de les principals ciutats del país i instal·lar-se en municipis més petits i cada cop més allunyats de les grans concentracions urbanes. En aquest sentit, es comença a assistir a un trencament en les pautes ja històriques, en el cas de Catalunya, de concentració de la població en les ciutats. La difusió de la població sobre el territori, bàsicament deguda a l'emigració des de les àrees metropolitanes del país, dibuixa una nova situació i marca noves tendències en les pautes de poblament a Catalunya. La immigració procedent d'altres punts de Catalunya quasi és equivalent a la migració entre els municipis de la mateixa comarca. La recepció d'aquest col·lectiu de persones tan nombrós té com a resultat immediat l'assoliment d'un saldo migratori força positiu de Palafrugell amb la resta de Catalunya, fora de les comarques gironines amb les quals l'intercanvi de població mostra un signe negatiu. La immigració procedent de l'àrea

metropolitana de Barcelona juga un paper clau en aquest sentit.

El Baix Empordà s'ha convertit en les dues últimes dècades en una de les comarques que està experimentant un creixement més ràpid de la seva població dintre de Catalunya. La caiguda de la natalitat i la seva equiparació amb els nivells de mortalitat han incidit en un creixement natural força esquitat a Catalunya i a totes les comarques, moltes de les quals, especialment les més envellides i les que van tenir una pèrdua emigratòria més acusada, presenten en l'actualitat un creixement natural negatiu. Per tant, la dinàmica poblacional s'explica en l'actualitat bàsicament per la migració de la població. El Baix Empordà com el conjunt de comarques que voregen l'àrea metropolitana de Barcelona i que s'estenen al llarg de la costa catalana, des del camp de Tarragona fins a la frontera francesa, s'ha convertit en lloc de destinació privilegiat per a un volum important de població barcelonina. El saldo migratori del Baix

Carrer de Barris i Buixó, conegut popularment en aquest tram com la Baixada dels Forns, des de dues perspectives diferents. En l'actualitat a l'esquerra de la primera fotografia hi ha l'autovia i a la dreta el supermercat i els apartaments Super Stop, actualment Champion.

Paco Dalmau

Imatges actuals de festes i exhibicions en què s'intenta mostrar i transmetre a les noves generacions algunes de les activitats més característiques d'una època que desapareix: dones a Llofriu, el juny de 2001, en la primera festa de la Pela del Suro; un pescador (juny de 2002) fa cistelleria a Calella el juny de 2002, recipients per guardar el peix i ormeigs de pesca.

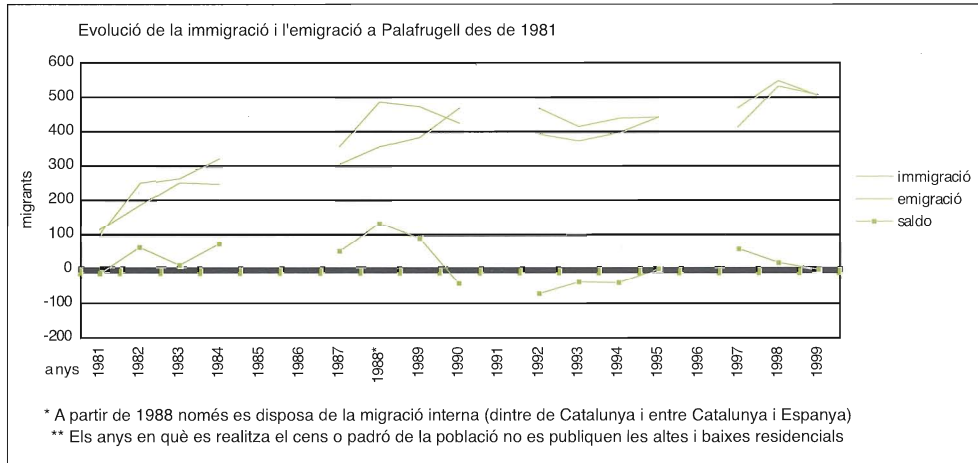
Empordà és positiu amb totes les comarques catalanes. Només amb el Montsià, la Segarra i la Terra Alta presenta un saldo negatiu, però amb uns volums insignificants.

La recepció de població procedeix de dos grups de comarques. Per una part, el Barcelonès —la comarca amb un major nombre d'immigrants i que representa actualment prop del 60% del total de població rebuda des de la resta de Catalunya, exclosa la mateixa comarca del Baix Empordà— i les comarques de la seva àrea metropolitana: el Baix Llobregat, el Maresme, el Vallès Occidental i el Vallès Oriental. Es tracta d'una migració voluminosa i que presenta un caire especial. En un nombre important de casos es tracta

d'una migració particular ja que respon bàsicament a un canvi de residència, però sense deixar el lloc de treball que es continua localitzant a Barcelona o als municipis de la seva rodalia. Es tractaria, per tant, més de mobilitat residencial que de migració pròpiament dita, si bé les diferències entre aquests dos conceptes són vagues i difoses. El preu de l'habitatge, la relació entre preu i qualitat de l'habitatge i les noves preferències residencials de la població explicarien en part aquesta immigració que rep en l'actualitat el Baix Empordà. L'altre grup de comarques amb un intercanvi important són les comarques que envolten el Baix Empordà: l'Alt Empordà, el Gironès i la Selva.

Paco Dalmau

No es disposa de la informació de les altes i baixes padronals a Palafrugell d'alguns anys, els que coincideixen amb les dates de realització del cens i del padró de població. Les dades mostren una important subestimació en aquests anys que aconsella no tenir-les en compte. Com es pot observar de manera general, tant la immigració com l'emigració tenen una tendència clara a augmentar, cosa que mostra el conjunt de la població catalana en l'actualitat. Els nivells de migració de la població augmenten i s'acosten als que presenten la resta de països de l'Europa Occidental. La immigració encara seria més elevada en aquesta figura si es pogués disposar de dades de la immigració anual procedent d'altres països.

La immigració estrangera. Procedència i incidència a Palafrugell

L'altre canvi important que es configura en els últims anys és la pèrdua d'entitat dels fluxos migratoris de llarg

abast. La immigració, però també l'emigració, cap a municipis de fora de Catalunya, sense arribar a desaparèixer totalment, perd entitat, encara que durant els períodes de revifalla econòmica hi ha hagut un increment de la

Homes a Can Frigola de Sant Climent de Peralta, on es va encendre una pila de llenya per fer carbó vegetal l'octubre de 2001 (en primer pla, una carbonera feta seguint la tradició local, i en segon terme a la dreta una carbonera preparada per un grup procedent de la regió sueca de Gävleborg).

Paco Dalmao

*Dues imatges del segle XXI:
exterior (a dalt)
i interior (a baix)
del Centre Fraternal*

immigració des de la resta d'Espanya. Els períodes de crisi, pel contrari, han suposat una ralentització de la immigració i un increment de l'emigració.

Però dintre d'aquesta migració de llarg recorregut ha agafat empena

l'arribada d'una població nova i que concentra en l'actualitat gran part de l'atenció social i dels mitjans de comunicació. El desenvolupament de la indústria del suro ja a finals del segle passat va produir una arribada petita però significa-

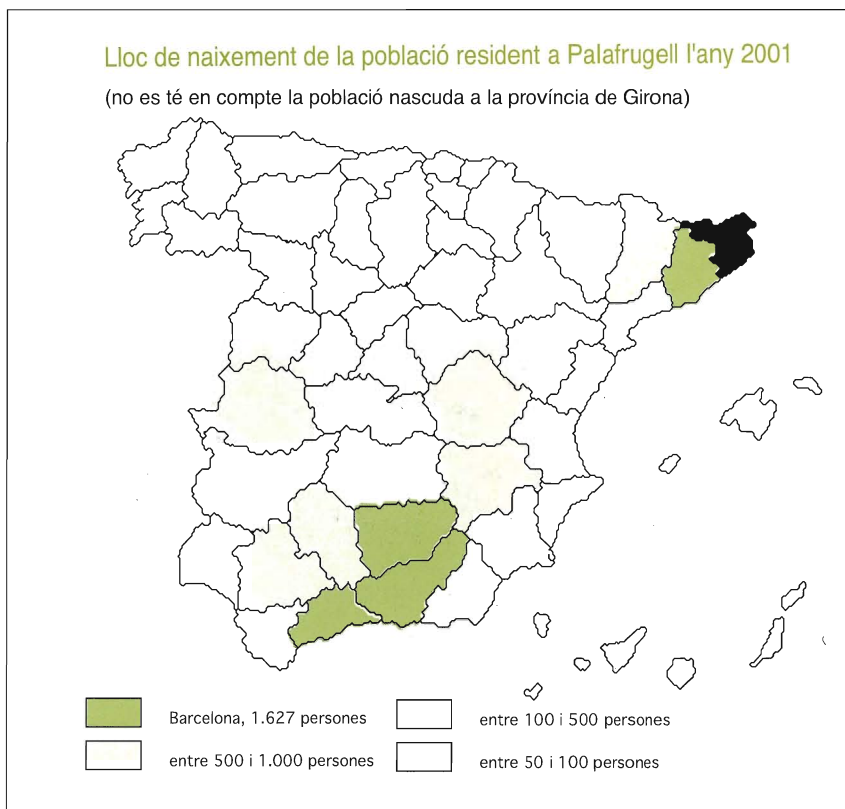

Paco Dalmao

tiva d'industrial i tècnics especialistes en aquest tipus d'activitats. França es va convertir en la procedència majoritària d'aquesta població que es va establir en els principals municipis costaners de la comarca.

Posteriorment, ja entrat el segle XX, la comarca del Baix Empordà es va convertir en lloc de destinació per a tot un conjunt de persones vinculades al món de l'art o simplement que s'establien a la comarca donat els seus atractius paisatgístics i el seu *modus* i qualitat de vida. El desenvolupament del turisme més massiu a partir de la dècada dels anys cinquanta va incidir també en el creixement d'aquesta població. La presència d'uropeus jubilats que hi han establert la seva residència a causa de les característiques climatològiques, paisatgístiques i la qualitat de vida de la comarca, a més d'un nivell de vida sensiblement més baix que en els seus països d'origen, ha comportat l'arribada i la creació de tota una sèrie de colònies estrangeres, que han tingut una incidència major en la franja costanera. Però no només es tracta d'una immigració de jubilats. El desenvolupament turístic i dels serveis ha comportat l'arribada d'uropeus que de manera autònoma, moltes vegades com a petits empresaris, o com a assalariats, han incidit en el mercat laboral de la comarca.

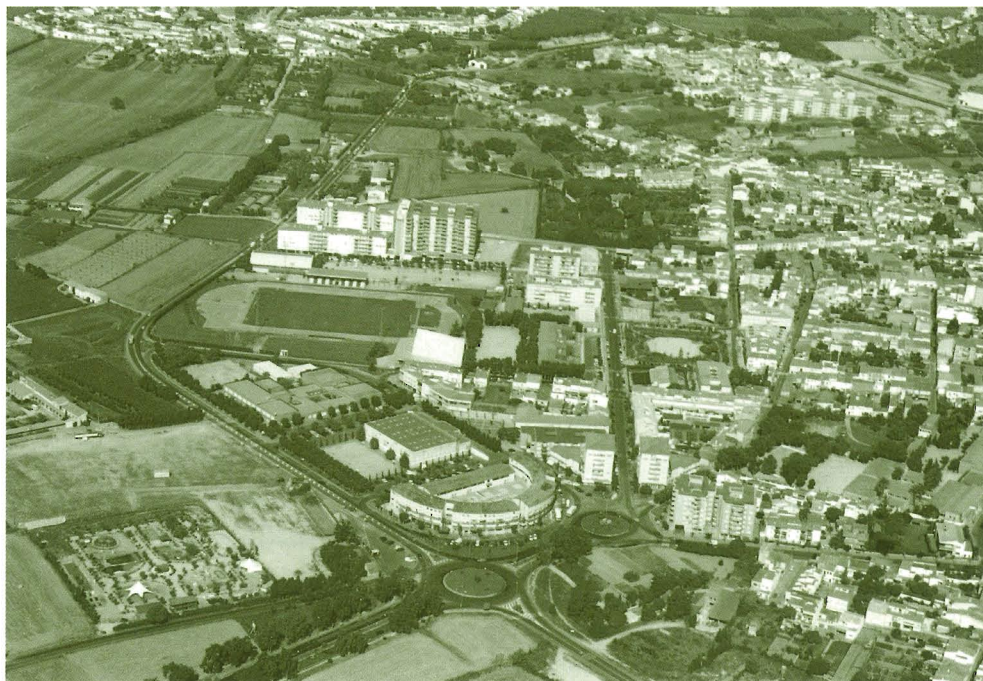
En l'actualitat s'ha produït, per una banda, un increment de la presència d'estrangers i, per altra banda, aquest increment s'ha vist acompanyat per una diversificació progressiva quant a la procedència, la nacionalitat, el nivell d'estudis i la qualificació laboral, d'aquesta immigració estrangera que

s'instal·la a la comarca. Aquest serà un canvi fonamental respecte a la immigració estrangera. Fins als anys vuitanta, els estrangers presents a Palafrugell com a tota la comarca del Baix Empordà eren de forma clarament majoritària europeus, amb un nivell socioeconòmic alt. Es tracta d'uns immigrants que sovint s'han definit com a *invisibles*, per raó de la seva poca visibilitat social en les nostres societats. El fet de trobar-se en una comarca tan turística, que rep un considerable flux d'estrangers europeus al llarg de tot l'any, accentua aquesta poca repercussió social.

El 2001 la fotografia de la població resident a Palafrugell nascuda fora de la província de Girona mostra aquesta distribució: el sud d'Espanya -Andalusia, Extremadura, Múrcia- i algunes províncies de la Meseta Sud de Castella compten amb el major nombre de població resident a Palafrugell en l'actualitat. A aquestes províncies s'hi ha d'afegir la població nascuda a la resta de Catalunya i, en especial, a la província de Barcelona, la qual constitueix avui dia el volum més important de població resident a Palafrugell i nascuda fora de les comarques gironines.

Imatge de la zona sud-est de Palafrugell a principis del segle XXI. Una de les noves àrees d'expansió de la ciutat i amb una intensa construcció d'habitatges.

Lluís Maimí. Ajuntament de Palafrugell

Des dels anys vuitanta la presència d'immigrants estrangers procedents d'altres nacionalitats ha posat de nou el tema de la migració i la seva repercussió damunt de l'escenari polític i és objecte de debat la seva incidència sobre la societat, la cultura i l'economia. Els termes del debat i els discursos, en aquest sentit, no s'allunyen gaire dels que s'han produït en altres moments del passat recent, especialment durant els anys seixanta amb l'arribada de població procedent d'altres punts d'Espanya; però el fet de ser estrangers i tenir tota una sèrie de problemes afegits, notablement els problemes de documentació i possible situació irregular en el país, complica i dificulta la seva inserció social i laboral.

El volum de població estrangera a Palafrugell, com al conjunt de la comarca del Baix Empordà, se situa en nivells elevats, clarament superiors a la mitjana catalana. Les dades del padró municipal d'habitants de 2001 indiquen que la població estrangera que resideix a Palafrugell representa un volum aproximat del 13%. Una dada que segurament està infravalorada ja que una part d'aquest col·lectiu no es troba enregistrat pels sistemes oficials de padrons i censos. Les estadístiques pateixen un grau més o menys elevat de subregistre d'aquesta població, que tot sovint recela dels organismes oficials i administratius. Tanmateix, la inscripció en el padró municipal és bàsica per regularitzar la situació a Espanya, poder

demostrar l'any d'arribada i tenir dret a gaudir de tota una sèrie de serveis bàsics, entre ells l'educació i la sanitat. Per tant, segurament el padró recull en els ùltims anys i recollirà de cara al futur d'una forma més precisa que altres fonts estadístiques aquesta presència de població estrangera.

El col·lectiu de nacionalitat marroquina és el més destacat entre la immigració que ha rebut Palafrugell en els ùltims anys. L'increment dels estrangers d'aquesta nacionalitat certament ha sigut espectacular en els ùltims anys. En

l'actualitat al voltant del 70% dels estrangers residents a Palafrugell són marroquins. La resta de nacionalitats estan poc representades, si s'exceptuen alguns països europeus i alguns països llatinoamericans.

Malgrat aquests increments tan espectaculars el pes de la població de nacionalitat espanyola continua sent majoritari dintre de l'estructura global de nacionalitats de la població. Segons les ùltimes dades disponibles, el 87% de la població resident a Palafrugell l'any 2001 tenia nacionalitat espanyola.

Montserrat Llovera

Montserrat Llovera, professora d'institut. Nascuda a Barcelona, va arribar a Palafrugell l'any 1981 amb 31 anys. Viu en l'actualitat en una casa del centre del poble. Sempre havia viscut i treballat a Barcelona i l'Hospitalet, fins que es va traslladar a la Costa Brava, primer a Begur, on va estar-se 2 anys, i després a Palafrugell. Va venir buscant un altre ritme de vida diferent al de la ciutat.

Entrevista feta el 23 de setembre de 2000 a casa seva

(*Per què vas marxar de Barcelona?*) Bé, sobretot vaig marxar buscant la tranquil·litat, per una part per fugir de l'agobio i la voràgine de Barcelona i per altra també perquè jo vivia a l'Hospitalet, entre el 73 i el 81 i tenia una vida molt intensa. Va ser quan va morir Franco, van ser uns anys molt intensos, primer amb l'antifranquisme, després amb la democràcia, les associacions de veïns, els partits... Jo volia reposar una mica de tot això i mira, vaig decidir, me'n vaig de Barcelona i faig un tipus de vida diferent. Aleshores el meu home treballava a la FP Pedraforca i jo a l'Institut Torres i Bages de l'Hospitalet i vàrem buscar un poble que tingués Institut i FP. Jo ja havia estat un curs a l'Institut de Sant Feliu de Guíxols, l'atzar m'hi va portar quan vaig treure les

oposicions l'any 78, m'hi vaig estar només un any anant i venint perquè jo la vida la tenia allà, casualitats de la vida! Llavors el director de Sant Feliu em va dir que hi havia una plaça de naturals a Palafrugell, com que de mates- el meu home feia classes de mates- en aquell moment hi havia places a tot arreu, vàrem demanar Palafrugell. Però de la mateixa manera que vàrem venir a Palafrugell, havíem pensat d'anar a Vilanova i la Geltrú o a Olot, teníem tres o quatre pobles pensats amb FP i Institut. (*Tenies alguna mena de lligam amb Palafrugell?*) No hi havia estat mai. No sabia ni com era. El meu home havia vingut algun cap de setmana i ell ho coneixia una mica més, perquè durant dos anys amb una colla d'amics llogaven una casa a l'hivern. Potser sí que això hi va influir. Però quan vaig arribar aquí al 81, va ser la primera vegada... (.....) (*Com era el poble quan vas arribar?*) Nosaltres, quan vàrem arribar aquí, com que teníem aquesta mena d'afany de fugir de la ciutat, vàrem anar a viure a Begur, que a l'hivern és molt tranquil, molt poble, molt petitó. Aleshores el primer any va ser una vida molt d'anar a l'Institut i de tornar a Begur. Palafrugell era el lloc de treball, però també de comprar, de moltes coses. A més, durant els dos primes anys, el que volíem era conservar els amics de Barcelona i cada cap de setmana pujaven amics de Barcelona. Potser vàrem tardar una mica a relacionar-nos amb gent d'aquí perquè pensa que, dintre de tot, nosaltres érem bastant grans, jo tenia 31 anys i el meu home 33, per tant, això vol dir que ja ens

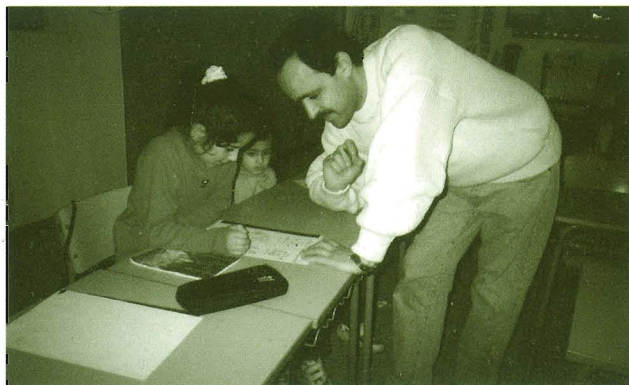

hàviem fet una vida de relació bastant estable a Barcelona, amb els nostres amics. A més els meus pares eren a Barcelona. Els primers anys va ser viure aquí però no integrar-nos gairebé gens en el poble per moltíssimes raons: una era aquesta de fugir de Barcelona, viure a Begur, mantenir molt les relacions de Barcelona i a més, a l'Institut de Palafrugell hi havia molt pocs professors del poble, n'hi havia molts de Barcelona, com jo... Els primers anys van ser anys de molt poc contacte, de molta dificultat d'integració, però de mica en mica vàrem anar coneixent gent. La idea que teníem de Palafrugell era la d'un poble on semblava molt difícil integrar-se, de rebuig cap als barcelonins, els de can fanga, com si fossin estiuejants. (*Què és el que valoraves de Palafrugell en aquell moment?*) Els primers dos anys valorava haver fugit de Barcelona, poder anar a treballar veient el fons de la riera de Tamariu, el paisatge -el paisatge moltíssim-, jo penso que és una de les millors coses de Palafrugell. Després, el fet de no tenir el caire de gran ciutat. Això va ser els primers dos anys, després vaig canviar una mica d'opinió. Després van passar dues o tres coses que van fer que ens integréssim més al poble. Per un cantó, viure-hi: ens hi vam traslladar des de Begur. En segon lloc, el meu home va ser director de l'FP, jo també al cap d'un parell d'anys vaig ser directora de l'Institut. Això ja és una cosa que t'integra bastant al poble, perquè ets referència per a certes coses, coneixes més gent, pares, alumnes, famílies... Després vaig

estar un temps escrivint a la *Revista de Palafrugell* perquè a mi m'agrada molt escriure. Un dia vaig veure pel carrer un cartell que deia "tots els qui vulguin col·laborar amb la *Revista de Palafrugell* que vinguin", i jo hi vaig anar. Després vam tenir fills i llavors a l'escola, a la guarderia, vam conèixer altres pares. Així que es van ajuntar tota una sèrie de factors, els fills, ser directors, el contacte amb les famílies d'alumnes, la revista... vulgues o no vas coneixent gent per força, ja no pots quedar-te aïllat. Ja no tens tanta enyorança d'allà. Als amics ja els fa mandra pujar perquè tots han començat a tenir fills. I va passar que ens vàrem començar a relacionar amb la gent d'aquí, a fer amics. I això va ser un canvi. Ara ja som d'aquí, jo diria. Tot i que no ho acabes de ser mai... Jo mai no m'he trobat amb una situació de rebuig. A més, nosaltres, per qüestió de l'Institut, hem tingut accés a molts sectors de Palafrugell (...) Hi ha un nucli molt fort de gent de Palafrugell de tota la vida on s'ha anat afegint lentament -sobretot per matrimoni- altres persones que van arribant. Ara, és clar, hi ha gent que ha vingut de la resta d'Espanya, o ara els magribins que ja formen un altre grup. Però nosaltres, per les circumstàncies que siguin, hem pogut entrar en contacte amb col·lectius diferents de gent. Jo tinc alumnes a l'Institut que són fills de tothom. Però una cosa és tenir relació i una altra pensar que jo ja sóc de Palafrugell. Suposo que els meus fills sí que ho són, però jo no. (*Què trobaves a faltar a Palafrugell?*) Els amics no els trobava a faltar, perquè els agradava de venir. Però sí als pares, la família, els germans. Et desconnectes del grup, de la colla, però si en aquesta colla hi havia 4 amics amics, doncs, ja està, pugen a veure't, baixes tu. Jo potser diria que he trobat a faltar la inquietud sociopolítica, que aquí no hi és... Ara, globalment, la meua estada aquí ha estat gratificant. (*Com ha evolucionat Palafrugell?*) En l'aspecte urbanístic, malament, perquè s'han tingut unes polítiques poc reflexives, es va a fer diners i a especular. No hi ha planificació. Urbanísticament molt malament, ha anat a pitjor. Socialment, penso que la idea aquesta d'un nucli molt potent a Palafrugell que són els que manen, sigui a través que tinguin representants a l'Ajuntament o sigui que tinguin diners i ho maneguen tot, això no ha canviat. Això està igual, igual. Ara, és clar, ara és un poble que pràcticament només es dedica al turisme, i això no passava quan hi vaig arribar. Aleshores hi havia més fàbriques de suro, més feina no directament relacionada amb el turisme. També ha

canviat molt el tipus d'immigració. Ara sobretot són magribins. Ara em veig incapaç d'aprendre àrab (...) Tu si vas a la plaça et trobaràs amb cinc o sis magribins i saps que no t'hi podràs entendre, especialment si són dones. I és gent que viu aquí, que té la perspectiva d'instal·lar-se. A mi m'afecta una mica, això no passava amb la gent que havia vingut d'Extremadura o d'Andalusia. Hi podia haver qüestions sobre el català o el castellà, però el que no passava mai és que no t'entenguessis (...) Aquesta sensació que vivim en un poble que no ens entenem, jo crec que és una cosa que es nota molt (...) (*Quina valoració fas de la decisió d'haver vingut?*) Jo ho vaig triar i estic contenta. Com més temps passa més m'enyoro de Barcelona, que és una ciutat molt diversa i penso que potser trobaria un grup amb una inquietud per canviar

les coses, el món. Aquesta inquietud no existeix aquí. Això potser és l'única cosa, però com que ara estic molt ocupada amb els fills i la feina i els avis, no hi penso. (*Tornaries a Barcelona o a un altre lloc?*) Jo sé que els meus fills d'aquí a uns anys ja no seran a casa, marxaran a estudiar o faran la seva vida i jo sí que em plantejo anar a passar èpoques a Barcelona, trobo que és una ciutat interessant. I és clar, penso, quan em jubili podré anar i venir. Ara la referència és aquí. Ja diuen que la terra és la dels fills, no la dels pares. Si els meus fills han nascut aquí, són d'aquí. Jo crec que sóc representativa d'un grup bastant gran de gent, gent de Barcelona o de pobles del voltant, gent que va fer l'opció de venir aquí i també en uns anys molt semblants, que van viure a Barcelona amb molta intensitat i que van dir *finito* i vinc a aquest poble....(...).

Hassan, jo vinc de Nador

"Jo vaig emigrar amb l'excusa d'anar a estudiar fora, com fan la majoria dels estudiants del meu país. A casa meua el meu pare em donava i em pagava tot el que necessitava i per això jo no havia treballat mai, només havia ajudat a la botiga i al molí de Bou Areg. Jo volia estudiar, treballar, ser independent econòmicament i, sobretot, sentir-me lliure.

Primer vaig anar a Oslo, la capital de Noruega, on tenia amics de Nador. Desitjava acabar els estudis superiors d'informàtica i comptabilitat a la universitat. A part

d'estudiar, també volia treballar per guanyar-me la vida. Però Oslo el vaig trobar poc acollidor, hi feia molt fred, l'idioma era molt difícil d'entendre i la gent era molt tancada, de manera que vaig decidir marxar i tornar al meu país. Estava una mica decebut perquè l'aventura d'emigrar i ser lliure i independent havia durat molt poc. Però en el camí de tornada, uns familiars meus marroquins em van convidar a passar una temporada a Catalunya, concretament a Palafrugell. Aquí vaig veure que el clima era molt semblant al del Marroc i que la gent era simpàtica i acollidora. A Palafrugell em sentia com a casa i vaig decidir quedar-me. Des d'aleshores no he canviat de poble. Realment em sento afortunat perquè aquí vaig trobar una família que em va obrir les portes de casa i em va oferir de tot. Vaig estar vivint amb ells fins que vaig trobar la meua primera feina. De totes maneres, emigrar és una situació molt dura. Deixes la família, els amics de tota la vida i la teua terra per arribar a un país desconegut. És molt difícil adaptar-se perquè de seguida t'adones que la gent del país on has arribat té altres costums i tradicions. Has de fer nous amics, has d'aprendre a parlar llengües que no havies sentit mai i, sobretot, pateixes problemes que eren inimaginables abans de marxar de casa."

Extracte tret de El Hassan Abarkan (2001), *El Hassan Abarkan. Jo vinc de Nador*, Barcelona, Rosa Sensat, p. 20-21

La població estrangera a Catalunya

Un dels fenòmens més impactats que afecten la població en l'actualitat és l'arribada i la presència creixent de població estrangera a Catalunya. Encara que no és un fenomen nou, sí que és nou el volum creixent i la diversitat d'orígens de la immigració estrangera. Fins als anys vuitanta, el volum de població estrangera era baix, encara que s'ha de tenir en compte els problemes que presenten els recomptes estadístics, i amb un ampli pes de la població d'origen europeu. El total d'estrangers residents a Catalunya se situava al voltant dels 65 mil l'any 1990, segons les dades facilitades per la Direcció General de la Policia. Un volum de població estrangera que representava poc més de l'1% de la població total resident a Catalunya. El creixement de la població estrangera durant els anys noranta ha sigut notable. Les últimes estimacions disponibles, referents a l'any 2001, situaven el volum d'estrangers a Catalunya en 280.167 persones, cosa que representava ja un 4,4% del total de la població catalana. Encara que el percentatge s'ha quadruplicat en tan sols una dècada, aquesta dada encara situa Catalunya com un dels països de l'Europa Occidental amb un volum més baix de població estrangera.

La concentració de població estrangera a Catalunya dintre d'Espanya és manifesta. Més d'una quarta part del total d'estrangers residents a Espanya es localitzen a Catalunya, que s'ha consolidat juntament amb Madrid, com la comunitat amb un nombre més important d'estrangers. Per a l'any 2001 ja s'estimava que el nombre d'estrangers havia superat de llarg la barrera del milió de persones –en concret, 1.109.060–, la qual cosa representava tan sols un 2,7% de la població espanyola. Una xifra que se situa pràcticament en la meitat si es compara amb el percentatge de Catalunya.

La distribució dintre de Catalunya mostra un elevat grau d'heterogeneïtat. Les dades encara que són una mica antigues mostren la diferent presència d'estrangers en les comarques catalanes. En nombre absolut, l'any 1996, òbviament la comarca amb un major volum de població estrangera era el Barcelonès. Però en nombre relatiu, és a dir calculant el percentatge que la població estrangera representa sobre el total de la població, els

majors percentatges corresponien a les dues comarques empordaneses: Alt Empordà (4,8%) i el Baix Empordà (4,3%). Les següents comarques amb percentatges més elevats de població estrangera se situaven a gran distància: la Selva (2,7%), el Maresme (2,5%), el Baix Penedès (2,3%) i el Garraf (2,2%). En el cas del Baix Empordà també es dona el major pes relatiu de població estrangera de nacionalitat africana de tot Catalunya, més del 2% del total de la població, encara que també concentra un volum molt important de població europea, que representa aproximadament un 1,5% del total de la població estrangera resident al Baix Empordà.

Els percentatges segurament hauran augmentant considerablement durant els últims anys a causa de la creixent entrada d'estrangers a Catalunya i Espanya, així com a la posada en marxa de diversos processos de regularització, que han donat de manera extraordinària permís de residència i de treball a un nombre elevat d'estrangers procedents de països no comunitaris.

Ball a la plaça Nova l'agost de 2002.

Alex Cebollero

Lloc de naixement de la població resident a Palafrugell l'any 2001

Província Naixement	Nre. persones	Percentatge	Província Naixement	Nre. persones	Percentatge	Detall dels estrangers per país de naixement		
Àlaba	2	0,0	Tarragona	68	0,8	Argentina	58	2,3
Alacant	34	0,4	Terol	18	0,2	Bolívia	4	0,2
Albacete	138	1,6	Toledo	41	0,5	Brasil	4	0,2
Almeria	93	1,1	València	37	0,4	Colòmbia	41	1,6
Astúries	27	0,3				Costa Rica	2	0,1
Àvila	19	0,2	Valladolid	20	0,2	Equador	65	2,6
Badajoz	121	1,4	Zamora	27	0,3	Cuba	8	0,3
Balears, Illes	40	0,5	Altres països	2.496	29,4	Guatemala	1	0,0
Barcelona	1.627	19,2				Hondures	7	0,3
Biscaia	19	0,2	Girona	10.786		Mèxic	5	0,2
Burgos	13	0,2				Nicaragua	4	0,2
Càceres	76	0,9	Total nascuda fora de la província de Girona	8.478	100,0	Panamà	1	0,0
Cadís	84	1,0	TOTAL:	19.264		Paraguai	2	0,1
Cantàbria	9	0,1				Perú	8	0,3
Castelló	16	0,2	Detall dels estrangers per país de naixement			República Dominicana	14	0,6
Ceuta	9	0,1				Veneçuela	2	0,1
Ciudad Real	37	0,4				Xile	10	0,4
Conca	146	1,7				Amèrica	236	9,5
Còrdova	159	1,9						
Granada	733	8,6				Estats Units d'Amèrica	10	0,4
Guadalajara	4	0,0						
Guipúscoa	12	0,1	Alemanya	55	2,2			
Huelva	36	0,4	Bèlgica	24	1,0			
Jaén	766	9,0	Dinamarca	2	0,1			
Corunya, La	25	0,3	França	139	5,6			
Lleó	40	0,5	Irlanda	2	0,1	Austràlia	2	0,1
Palmas, Las	10	0,1	Itàlia	20	0,8	Nova Zelanda	1	0,0
Lleida	104	1,2	Noruega	3	0,1	Oceània	3	0,1
Lugo	13	0,2	Països Baixos	25	1,0			
Madrid	64	0,8	Portugal	7	0,3	Filipines	12	0,5
Màlaga	619	7,3	Regne Unit	66	2,6	Índia	2	0,1
Melilla	12	0,1	Suècia	2	0,1	Indonèsia	1	0,0
Múrcia	79	0,9	Unió Europea	345	13,8	Iran	1	0,0
Navarra	27	0,3				Xina	32	1,3
Orense	22	0,3	Andorra	4	0,2	Àsia	48	1,9
Oscà	31	0,4	Bielorrússia	1	0,0			
Palència	7	0,1	Croàcia	2	0,1	Gàmbia	1	0,0
Pontevedra	11	0,1	Iugoslàvia	25	1,0	Guinea	2	0,1
Rioja, La	9	0,1	Lituània	2	0,1	Guinea Equatorial	7	0,3
Salamanca	52	0,6	Moldàvia	8	0,3	Mali	6	0,2
Saragossa	42	0,5	Polònia	2	0,1	Marroc	1.708	68,4
Segòvia	4	0,0	República Txeca	3	0,1	Ruanda	1	0,0
Sevilla	360	4,2	Romania	18	0,7	Senegal	4	0,2
Sòria	11	0,1	Rússia	14	0,6	Tunísia	2	0,1
Tenerife	9	0,1	Suïssa	19	0,8	Àfrica	1.731	69,4
			Ucraïna	25	1,0			
			Altres països europeus	123	4,9	TOTAL:	2.496	100,0

Annex: La població del Baix Empordà entre 1900 i 2001

Evolució de la població dels municipis
del Baix Empordà entre 1900 i 2001

Evolució del pes de cada municipi
sobre el total del Baix Empordà entre 1900 i 2001

Evolució de la població dels municipis
del Baix Empordà entre 1900 i 2001 a partir de l'índex 100

Evolució de la taxa de creixement de Palafrugell,
el Baix Empordà, Girona i Catalunya entre 1900 i 2001

Evolució de la població* dels municipis del Baix Empordà entre 1900 i 2001

	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1975	1981	1986	1991	1996	2001
Albons	584	634	692	640	631	652	593	576	578	481	474	455	513	534
Begur	1.908	1.873	1.796	1.372	1.147	1.005	1.507	2.225	2.169	2.292	2.527	2.760	3.039	3.459
Bellcaire d'Empordà	431	444	492	565	529	531	534	610	578	485	480	485	487	561
Bisbal d'Empordà, la	4.750	4.914	4.630	4.607	4.361	4.538	5.355	6.466	7.229	7.411	7.626	7.778	8.007	8.145
Calonge	3.393	3.633	3.141	2.795	2.355	2.416	3.077	3.927	4.441	4.370	4.052	5.030	5.832	6.650
Castell-Platja d'Aro	1.185	1.208	1.182	1.128	1.088	1.125	1.361	2.476	3.134	3.778	4.243	4.823	5.177	6.806
Colomers	362	371	354	344	349	376	306	275	236	226	214	198	212	203
Corçà	964	997	987	951	870	898	845	969	1.019	1.076	1.134	1.083	1.151	1.143
C., M. i St. S. de l'H.**	1.877	1.861	1.766	1.600	1.482	1.444	1.422	1.152	985	1.060	1.025	1.054	1.099	1.090
Foixà	634	604	616	587	563	539	513	445	399	334	323	301	317	311
Fontanilles	223	236	253	235	260	211	204	168	143	140	128	117	119	138
Forallac	1.621	1.612	1.554	1.393	1.436	1.400	1.397	1.396	1.450	1.529	1.467	1.492	1.633	1.598
Garrigoles	257	301	283	261	283	308	248	207	170	154	158	151	149	157
Gualta	391	406	399	402	390	372	310	398	348	313	290	267	270	311
Jafre	473	531	559	561	546	474	456	431	393	379	353	351	340	339
Mont-ras	618	673	701	626	579	634	867	1.049	937	898	1.109	1.371	1.500	1.676
Palafrugell	7.087	9.018	8.746	8.682	7.905	7.698	9.134	12.253	13.817	15.156	16.064	17.417	17.303	18.322
Palamós	5.137	7.918	8.695	7.085	6.466	5.836	7.721	10.107	11.350	12.376	12.198	13.338	14.239	14.842
Palau-sator	597	599	569	510	531	557	504	436	362	315	321	296	286	283
Pals	1.286	1.475	1.491	1.406	1.457	1.534	1.647	1.730	1.647	1.726	1.683	1.676	1.770	2.046
Parlavà	417	443	445	436	436	430	409	398	394	361	348	335	337	356
Pera, la	559	616	621	609	621	606	549	442	417	356	371	381	355	392
Regencós	320	330	334	337	285	277	348	323	296	283	259	263	278	281
Rupià	425	413	418	411	417	445	403	292	241	246	218	199	184	182
Sant Feliu de Guíxols	11.333	11.327	10.013	9.082	7.583	8.306	10.190	12.576	14.161	15.500	15.546	16.051	17.779	17.994
Santa Cristina d'Aro	1.069	1.185	1.101	1.034	977	985	929	987	1.034	1.281	1.448	1.859	2.443	2.873
Serra de Daró	311	302	303	297	290	311	285	265	241	222	189	184	174	184
Tallada d'Empordà, la	489	483	500	550	504	601	574	510	502	384	365	331	327	323
Torrent	253	239	243	246	230	237	206	279	217	206	206	182	176	179
Torroella de Montgrí	3.543	4.083	4.074	4.264	4.059	4.400	4.353	5.124	5.288	5.651	6.294	7.023	7.726	8.244
Ultramort	342	327	333	318	300	283	243	237	233	225	214	201	188	201
Ullà	360	399	453	442	434	433	402	447	772	848	742	707	787	824
Ullastret	450	438	426	396	414	406	358	352	323	292	276	259	243	225
Vall-llobrega	254	252	224	220	184	175	218	213	197	209	230	209	295	438
Verges	1.021	1.053	1.183	1.202	1.251	1.175	1.119	1.167	1.177	1.231	1.157	1.127	1.090	1.104
Vilopriu	473	476	510	500	440	485	412	253	215	196	179	176	161	152
Baix Empordà, el	55.397	61.674	60.087	56.094	51.653	52.103	58.999	71.161	77.093	81.990	83.911	89.930	95.986	102.566

* "De 1900 1950, població de fet; de 1960 a 2001, població de dret"

** Cruilles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura

Font: INE i IEC, censos i padrons de població

Evolució del pes de cada municipi sobre el total del Baix Empordà entre 1900 i 2001

	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1975	1981	1986	1991	1996	2001
Albons	1,1	1,0	1,2	1,1	1,2	1,3	1,0	0,8	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Begur	3,4	3,0	3,0	2,4	2,2	1,9	2,6	3,1	2,8	2,8	3,0	3,1	3,2	3,4
Bellcaire d'Empordà	0,8	0,7	0,8	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Bisbal d'Empordà, la	8,6	8,0	7,7	8,2	8,4	8,7	9,1	9,1	9,4	9,0	9,1	8,6	8,3	7,9
Calonge	6,1	5,9	5,2	5,0	4,6	4,6	5,2	5,5	5,8	5,3	4,8	5,6	6,1	6,5
Castell-Platja d'Aro	2,1	2,0	2,0	2,0	2,1	2,2	2,3	3,5	4,1	4,6	5,1	5,4	5,4	6,6
Colomers	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Corçà	1,7	1,6	1,6	1,7	1,7	1,7	1,4	1,4	1,3	1,3	1,4	1,2	1,2	1,1
C., M. i St. S. de l'H.*	3,4	3,0	2,9	2,9	2,9	2,8	2,4	1,6	1,3	1,3	1,2	1,2	1,1	1,1
Foixà	1,1	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0	0,9	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3
Fontanilles	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Forallac	2,9	2,6	2,6	2,5	2,8	2,7	2,4	2,0	1,9	1,9	1,7	1,7	1,7	1,6
Garrigoles	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Gualta	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,5	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
Jafre	0,9	0,9	0,9	1,0	1,1	0,9	0,8	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3
Mont-ras	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	1,2	1,5	1,5	1,2	1,1	1,3	1,5	1,6	1,6
Palafrugell	12,8	14,6	14,6	15,5	15,3	14,8	15,5	17,2	17,9	18,5	19,1	19,4	18,0	17,9
Palamós	9,3	12,8	14,5	12,6	12,5	11,2	13,1	14,2	14,7	15,1	14,5	14,8	14,8	14,5
Palau-sator	1,1	1,0	0,9	0,9	1,0	1,1	0,9	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3
Pals	2,3	2,4	2,5	2,5	2,8	2,9	2,8	2,4	2,1	2,1	2,0	1,9	1,8	2,0
Parlavà	0,8	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
Pera, la	1,0	1,0	1,0	1,1	1,2	1,2	0,9	0,6	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Regencós	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Rupià	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	0,9	0,7	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Sant Feliu de Guíxols	20,5	18,4	16,7	16,2	14,7	15,9	17,3	17,7	18,4	18,9	18,5	17,8	18,5	17,5
Santa Cristina d'Aro	1,9	1,9	1,8	1,8	1,9	1,9	1,6	1,4	1,3	1,6	1,7	2,1	2,5	2,8
Serra de Daró	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
Tallada d'Empordà, la	0,9	0,8	0,8	1,0	1,0	1,2	1,0	0,7	0,7	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3
Torrent	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
Torroella de Montgrí	6,4	6,6	6,8	7,6	7,9	8,4	7,4	7,2	6,9	6,9	7,5	7,8	8,0	8,0
Ultramort	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Ullà	0,6	0,6	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	1,0	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8
Ullastret	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2
Vall-llobrega	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,4
Verges	1,8	1,7	2,0	2,1	2,4	2,3	1,9	1,6	1,5	1,5	1,4	1,3	1,1	1,1
Vilopriu	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,7	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Baix Empordà, el	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Font: INE i IEC, censos i padrons de població

* Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura

Evolució de la població* dels municipis del Baix Empordà entre 1900 i 2001

	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1975	1981	1986	1991	1996	2001
Albons	584	634	692	640	631	652	593	576	578	481	474	455	513	534
Begur	1.908	1.873	1.796	1.372	1.147	1.005	1.507	2.225	2.169	2.292	2.527	2.760	3.039	3.459
Bellcaire d'Empordà	431	444	492	565	529	531	534	610	578	485	480	485	487	561
Bisbal d'Empordà, la	4.750	4.914	4.630	4.607	4.361	4.538	5.355	6.466	7.229	7.411	7.626	7.778	8.007	8.145
Calonge	3.393	3.633	3.141	2.795	2.355	2.416	3.077	3.927	4.441	4.370	4.052	5.030	5.832	6.650
Castell-Platja d'Aro	1.185	1.208	1.182	1.128	1.088	1.125	1.361	2.476	3.134	3.778	4.243	4.823	5.177	6.806
Colomers	362	371	354	344	349	376	306	275	236	226	214	198	212	203
Corçà	964	997	987	951	870	898	845	969	1.019	1.076	1.134	1.083	1.151	1.143
C., M. i St. S. de l'H.**	1.877	1.861	1.766	1.600	1.482	1.444	1.422	1.152	985	1.060	1.025	1.054	1.099	1.090
Foixà	634	604	616	587	563	539	513	445	399	334	323	301	317	311
Fontanilles	223	236	253	235	260	211	204	168	143	140	128	117	119	138
Forallac	1.621	1.612	1.554	1.393	1.436	1.400	1.397	1.396	1.450	1.529	1.467	1.492	1.633	1.598
Garrigoles	257	301	283	261	283	308	248	207	170	154	158	151	149	157
Gualta	391	406	399	402	390	372	310	398	348	313	290	267	270	311
Jafre	473	531	559	561	546	474	456	431	393	379	353	351	340	339
Mont-ras	618	673	701	626	579	634	867	1.049	937	898	1.109	1.371	1.500	1.676
Palafrugell	7.087	9.018	8.746	8.682	7.905	7.698	9.134	12.253	13.817	15.156	16.064	17.417	17.303	18.322
Palamós	5.137	7.918	8.695	7.085	6.466	5.836	7.721	10.107	11.350	12.376	12.198	13.338	14.239	14.842
Palau-sator	597	599	569	510	531	557	504	436	362	315	321	296	286	283
Pals	1.286	1.475	1.491	1.406	1.457	1.534	1.647	1.730	1.647	1.726	1.683	1.676	1.770	2.046
Parlavà	417	443	445	436	436	430	409	398	394	361	348	335	337	356
Pera, la	559	616	621	609	621	606	549	442	417	356	371	381	355	392
Regencós	320	330	334	337	285	277	348	323	296	283	259	263	278	281
Rupià	425	413	418	411	417	445	403	292	241	246	218	199	184	182
Sant Feliu de Guíxols	11.333	11.327	10.013	9.082	7.583	8.306	10.190	12.576	14.161	15.500	15.546	16.051	17.779	17.994
Santa Cristina d'Aro	1.069	1.185	1.101	1.034	977	985	929	987	1.034	1.281	1.448	1.859	2.443	2.873
Serra de Daró	311	302	303	297	290	311	285	265	241	222	189	184	174	184
Tallada d'Empordà, la	489	483	500	550	504	601	574	510	502	384	365	331	327	323
Torrent	253	239	243	246	230	237	206	279	217	206	206	182	176	179
Torroella de Montgrí	3.543	4.083	4.074	4.264	4.059	4.400	4.353	5.124	5.288	5.651	6.294	7.023	7.726	8.244
Ultramort	342	327	333	318	300	283	243	237	233	225	214	201	188	201
Ullà	360	399	453	442	434	433	402	447	772	848	742	707	787	824
Ullastret	450	438	426	396	414	406	358	352	323	292	276	259	243	225
Vall-llobrega	254	252	224	220	184	175	218	213	197	209	230	209	295	438
Verges	1.021	1.053	1.183	1.202	1.251	1.175	1.119	1.167	1.177	1.231	1.157	1.127	1.090	1.104
Vilopriu	473	476	510	500	440	485	412	253	215	196	179	176	161	152
Baix Empordà, el	55.397	61.674	60.087	56.094	51.653	52.103	58.999	71.161	77.093	81.990	83.911	89.930	95.986	102.566

* "De 1900 1950, població de fet; de 1960 a 2001, població de dret"

** Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura

Font: INE i IEC, censos i padrons de població

Evolució de la població dels municipis del Baix Empordà entre 1900 i 2001 a partir de l'índex 100*

	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1975	1981	1986	1991	1996	2001
Albons	100	109	118	110	108	112	102	99	99	82	81	78	88	91
Begur	100	98	94	72	60	53	79	117	114	120	132	145	159	181
Bellcaire d'Empordà	100	103	114	131	123	123	124	142	134	113	111	113	113	130
Bisbal d'Empordà, la	100	103	97	97	92	96	113	136	152	156	161	164	169	171
Calonge	100	107	93	82	69	71	91	116	131	129	119	148	172	196
Castell-Platja d'Aro	100	102	100	95	92	95	115	209	264	319	358	407	437	574
Colomers	100	102	98	95	96	104	85	76	65	62	59	55	59	56
Corçà	100	103	102	99	90	93	88	101	106	112	118	112	119	119
C., M. i St. S. de l'H.*a	100	99	94	85	79	77	76	61	52	56	55	56	59	58
Foixà	100	95	97	93	89	85	81	70	63	53	51	47	50	49
Fontanilles	100	106	113	105	117	95	91	75	64	63	57	52	53	62
Forallac	100	99	96	86	89	86	86	86	89	94	90	92	101	99
Garrigoles	100	117	110	102	110	120	96	81	66	60	61	59	58	61
Gualta	100	104	102	103	100	95	79	102	89	80	74	68	69	80
Jafre	100	112	118	119	115	100	96	91	83	80	75	74	72	72
Mont-ras	100	109	113	101	94	103	140	170	152	145	179	222	243	271
Palafrugell	100	127	123	123	112	109	129	173	195	214	227	246	244	259
Palamós	100	154	169	138	126	114	150	197	221	241	237	260	277	289
Palau-sator	100	100	95	85	89	93	84	73	61	53	54	50	48	47
Pals	100	115	116	109	113	119	128	135	128	134	131	130	138	159
Parlavà	100	106	107	105	105	103	98	95	94	87	83	80	81	85
Pera, la	100	110	111	109	111	108	98	79	75	64	66	68	64	70
Regencós	100	103	104	105	89	87	109	101	93	88	81	82	87	88
Rupià	100	97	98	97	98	105	95	69	57	58	51	47	43	43
Sant Feliu de Guíxols	100	100	88	80	67	73	90	111	125	137	137	142	157	159
Santa Cristina d'Aro	100	111	103	97	91	92	87	92	97	120	135	174	229	269
Serra de Daró	100	97	97	95	93	100	92	85	77	71	61	59	56	59
Tallada d'Empordà, la	100	99	102	112	103	123	117	104	103	79	75	68	67	66
Torrent	100	94	96	97	91	94	81	110	86	81	81	72	70	71
Torroella de Montgrí	100	115	115	120	115	124	123	145	149	159	178	198	218	233
Ultramort	100	96	97	93	88	83	71	69	68	66	63	59	55	59
Ullà	100	111	126	123	121	120	112	124	214	236	206	196	219	229
Ullastret	100	97	95	88	92	90	80	78	72	65	61	58	54	50
Vall-llobrega	100	99	88	87	72	69	86	84	78	82	91	82	116	172
Verges	100	103	116	118	123	115	110	114	115	121	113	110	107	108
Vilopriu	100	101	108	106	93	103	87	53	45	41	38	37	34	32

Baix Empordà, el 100 111 108 101 93 94 107 128 139 148 151 162 173 185

* L'índex 100 es calcula a partir de la divisió de la població de cada any sobre la població considerada de referència, en aquest cas la població de l'any 1900. Un índex de 200 suposa multiplicar la població per dos, un índex 50 suposa una reducció de la població a la meitat, sempre en referència amb la població de l'any 1900.

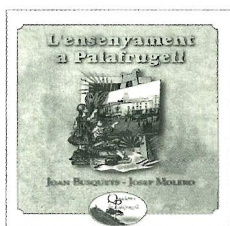
Font: INE i IEC, censos i padrons de població

** Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura

- ABARKAN, El Hassan (2001), *Hassan. Jo vinc de Nador*, Barcelona, Rosa Sensat.
- Atles comarcal de Catalunya. Baix Empordà, Barcelona, Diputació de Girona i Institut Cartogràfic de Catalunya, 1998
- ALBERCH, Ramon et al (1984), *Gremis i oficis a Girona (Trellall i societat a l'època pre-industrial)*, Girona, Ajuntament de Girona.
- ALBERCH I FUGUERAS, Ramon; CASTELLS I CALZADA, Narcís (1985), *La població de Girona (segles XIV-XX)*, Girona, Institut d'Estudis Gironins.
- BADIA i HOMS, Joan. (1981), *L'Empordà*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- BADIA I HOMS, Joan; BOFARULL I GOLLAFRÉ, Benjamí; CARRERAS I VIGORÓS, Enric; PIÑERO I COSTA, Miquel-Didac (1987), "Palafrugell, mil anys d'història: (988-1988)", *Campanar*, 1, p. 26.
- CALS, Joan (1982), *La Costa Brava i el turisme. Estudis sobre la política turística, el territori i l'hoteleria*, Barcelona, Kapel.
- CALS i GÜELL, Joan (1984), *El Baix Empordà. Recursos i estructura econòmica*, Barcelona, Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- CANES GARCIA, Josep M. (1982), *Evolució econòmica a Palafrugell (La indústria i el comerç del s. XV al XX)*, Museu-Arxiu de Palafrugell. Servei de Comunicació de l'Ajuntament.
- ESTEBA, Miquel (2001), *Calella*, Quaderns de Palafrugell, 10. Palafrugell. Ajuntament Palafrugell i Diputació de Girona.
- FEBRÉS, Xavier (1989), *Palafrugell*, Girona, Diputació de Girona/Caixa de Girona.
- Gran Geografia Comarcal de Catalunya (1981-1985)*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- HERNÁNDEZ, Santiago (1987), *El món del suro*, Girona, Diputació de Girona/Caixa d'Estalvis Provincial.
- HERNÁNDEZ I BAGUÉ, Santiago (2002), *Palafrugell i el suro*, Quaderns de Palafrugell, 11. Palafrugell. Ajuntament Palafrugell i Diputació de Girona.
- IGLÉSIES, Josep (1969 i 1970), *El Cens del Comte de Floridablanca 1787. (Part de Catalunya)*, Barcelona, Fundació Salvador Vives.
- IGLÉSIES I FORT, Josep (1976), "Demografia històrica del Baix Empordà", *Publicacions del Museu Municipal (Sant Feliu de Guíxols)*, 1, p. 3-35. Ponència presentada a la XX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos a Sant Feliu de Guíxols, 23 i 24 d'octubre de 1976.
- MADOZ, Pascual (1985 (original publicat al voltant de 1840)), *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Barcelona, Curial.
- MARQUÉS, Jaime (1964), "Palafrugell histórico", *Revista de Palafrugell*, 6-7, p. 5.
- MARQUÉS, Jaime (1965), "Palafrugell histórico", *Revista de Palafrugell*, 2, p. 10.
- MARQUÉS, Jaime (1965), "Palafrugell histórico", *Revista de Palafrugell*, 5, p. 5-6.
- MARQUÉS, Jaime (1965), "Palafrugell histórico", *Revista de Palafrugell*, 6-7, p. 13-14.

- MARQUÉS, Jaime (1966), "Palafrugell històric", *Revista de Palafrugell*, 2, p. 8.
- MATAS I BALAGUER, Josep (1991), *Bibliografia del Baix Empordà*, La Bisbal d'Empordà, Consell Comarcal del Baix Empordà.
- MEDIR, Ramiro, (1953), *Historia del gremio corchero*, Alhambra.
- MEDIR JOFRA, Ramiro (1963), "Sobre los orígenes de Calella de Palafrugell", *Revista de Palafrugell*, 1, p. 9-10.
- MEDIR JOFRA, Ramiro (1966), "Datos estadísticos de la villa de Palafrugell, a fines del siglo XVIII", *Revista de Palafrugell*, 3, p. 6-7.
- MEDIR JOFRA, Ramiro (1969), "Etimología del nombre Palafrugell (II)", *Revista de Palafrugell*, 94, p. 6.
- MEDIR JOFRA, Ramiro (1969), "Etimología del nombre Palafrugell", *Revista de Palafrugell*, 92, p. 10.
- MOLINAS, L.; PIERA, J. (1982), *Palafrugell ahir*.
- MUELAS, Mariano; ROCA DORDA, Joaquín (1998), *La Unión en el recuerdo*, La Unión, Asociación Belenista de Cartagena-La Unión.
- MUELAS ESPINOSA, Mariano; PÉREZ NIETO, Pedro; GIL GARCÍA-MIGUEL, Jordi (1996), *Minerales de la Región de Murcia*, La Unión, Asociación para la Defensa de la Naturaleza y Conservación del Paisaje Minero.
- NADAL, J.; GIRALT, E. (1953), "Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717", *Estudios de Historia Moderna*, , p. 239-284.
- NADAL, J. ; GIRALT, E. (1960), *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*, París.
- NADAL, Jordi (1984 (1a. edició 1966)), *La población española (siglos XVI a XX)*, Barcelona, Ariel.
- NOGUER, Jaume; ALCOBERRO, Agustí (1998), *Pirates, corsaris i torres de moros (Passat i present de les torres de Palafrugell i de Mont-ras)*, Quaderns de Palafrugell, 6, Palafrugell, Ajuntament de Palafrugell. Diputació de Girona.
- PORTELLA I COMAS, Jaume (1976), "Estudi demogràfic del prelitoral gironí (segles XVI-XVII)", *Treballs d'Història. Estudis de Demografia, Economia i Societat de les comarques gironines*. p. 35-68.
- REHER, David-Sven; VALERO LOBO, Ángeles (1995), *Fuentes de información demográfica en España*, Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas.
- ROGER I CROSA, M. (1911), *Els tipus socials de la producció surotapera*, Barcelona, Tipografia l'Avenç.
- SALVATELLA, Josep (1998), "Els recomptes de població", *Butlletí de l'Arxiu (Butlletí periòdic de l'Arxiu Municipal de Palafrugell)*, 3
- SALVATELLA, J.; COLOMÉ, M. (2000), *Crònica d'un segle. Palafrugell 1900-1999*, Palafrugell, Edicions Baix Empordà.
- SOBREQUÉS VIDAL, Santiago (1962), "Els habitants de Palafrugell en 1497", *Revista de Palafrugell*, 6, p. 8-10.
- SURÓS I PERACAUULA, Joan (1991), "La llarga crisi de la indústria suro-tapera en el primer terç del segle XX", *Estudis del Baix Empordà*, 10, p. 217-230.
- TORROELLA I PLAJA, M. (1929), *Història de Palafrugell i la seva comarca*, Igualada.
- TURRÓ ANGUILA, Jordi (2001), "L'arxiu de la Parròquia de Palafrugell: els registres sacramentals", *Estudis del Baix Empordà*, 20, p. 189-208.
- UNLAND, Annie (1996), *Llafranc*, Quaderns de Palafrugell, 4. Palafrugell. Ajuntament Palafrugell i Diputació de Girona.
- ZAMORA, Francisco de (1973 (edició original 1787?)), *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, Curial.

COL·LECCIÓ QUADERNS DE PALAFRUGELL

[1] BUSQUETS, JOAN; MOLERO, JOSEP.
L'ensenyament a Palafrugell. 1993.

Història de les diferents institucions pedagògiques de la vila i dels seus protagonistes més destacats des del segle XVII fins als nostres dies, amb una especial atenció al marc econòmic i social de la vila i la seva incidència en l'ensenyament durant aquests anys.

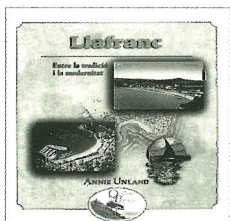
[2] FEBRÉS, XAVIER
Grans hores de la Costa Brava.
Les finques d'Aiguablava, Cap Roig i Mas Juny. 1994.

Presentació d'exemples destacats del primer turisme cosmopolita en aquest sector de la Costa Brava: Bonaventura Sabater i Joan Ventosa a Aiguablava, el matrimoni Woevodsky a Cap Roig, Josep M. Sert i els Puig Palau al mas Juny.

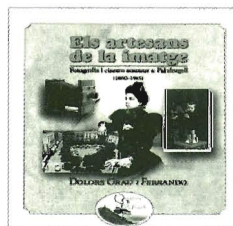
[3] BAGUÉ, ENRIC
El Palafrugell popular.
Tavernes, cafès, fondes, hostals, casinos, colles i cinemes. 1995.

Estudi del Palafrugell popular al final del segle XIX i al començament del XX. És un record d'una manera de viure amb mancances materials, però plàcida i tranquil·la, on l'esbarjo col·lectiu era fonamental per a la vida del poble.

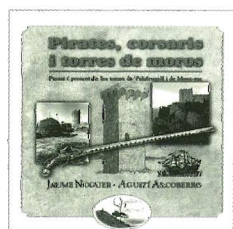
[4] UNLAND, ANNIE
Llafranc entre la tradició i la modernitat. 1996.

Visió històrica de Llafranc des de l'era Neolítica fins als nostres dies que inclou l'estudi demogràfic i urbanístic de la població actual i l'anàlisi de la seva capacitat per conservar l'originalitat i l'autenticitat en el moment dels grans moviments turístics del nostre segle.

- [5] GRAU, DOLORS.
Els artesans de la imatge.
Fotografia i cinema amateur a Palafrugell (1860-1985). 1997.

Treball de recerca que reconstrueix la història dels pioners de la fotografia a Palafrugell des dels inicis de la nova professió de retratista fins als anys seixanta. A més, l'autora dedica un capítol a la recuperació de la història gràfica de la vila, i analitza les onze edicions del Concurs de Cinema Amateur de Palafrugell (1964-1985).

- [6] NOGUER, JAUME; ALCOBERRO, AGUSTÍ.
Pirates, corsaris i torres de moros.
Passat i present de les torres de Palafrugell i de Mont-ras. 1998.

Inventari exhaustiu de les torres de moros i reconstrucció de la història de l'amenaça corsària al nostre litoral, particularment intensa del segle XIV al XVIII, i dels esforços de la gent d'aleshores per construir un sistema de defensa.

- [7] XARGAY, XAVIER
Escriptors a Palafrugell o ruta planera
per les seves vides, obres i miracles, de 1880 a 1936. 1999.

Guia de viatge per la riquesa cultural de Palafrugell durant uns cinquanta anys: textos populars, casinos, ateneus, publicacions periòdiques, festes literàries, lectors i lletraferits. La guia és complementada amb una antologia de textos.

- [8] MASSAGUER, SANTI
20 anys de democràcia a can Bech.
Crònica política de Palafrugell (1979-1999). 1999.

Relat en clau periodística dels fets polítics esdevinguts a Palafrugell d'ençà de la mort del general Franco fins al final del segle XX: la transició i la crònica d'aquests vint anys de consistoris sortits de la voluntat popular.

[9] BUSQUETS, JOAN.
L'Escola Torres Jonama i el seu temps.
75 anys d'escola pública. 2000.

Història de l'escola durant els seus setanta-cinc anys d'existència, des del moment en què el filantrop Josep Torres Jonama va obsequiar amb una nova escola la seva vila natal fins a l'actualitat. Els testimonis del darrer capítol ens aporten el record de temps passats i una visió del moment present.

[10] ESTEBA, MIQUEL
Calella
de la pesca al turisme. 2001.

Recorregut per la història petita del poble, des dels temps de la màxima prosperitat de la indústria pesquera fins als anys del turisme. El llibre es completa amb les aportacions de Daniel Pereira a l'estudi de l'arquitectura i l'urbanisme calellencs.

[11] HERNANDEZ, SANTIAGO
Palafrugell
i el suro. 2002.

Història de la indústria, de les institucions empresarials, de la tecnologia i de la societat surera, basada fonamentalment en materials inèdits. Inclou els lligams familiars i empresarials que es van establir entre les nissagues sureres.

Fernando Alvaro

Josef Pellart

Alfredo L. Bernades

Manoel Corredor

Josef Calala

Charitas Godwin

Manoel Lerner

Luan Lerner

Thomaz

Labrador Colonos
Taponero +
Menestraal +
id. +
id. +
Tornaleno +
Tornaleno +
Labrador Colonos
id. + Manobraal

La gent de Palafrugell analitza els principals trets de l'evolució de la població palafrugellenca i la seva relació amb les transformacions econòmiques i laborals. Períodes de creixement i de crisi demogràfica s'alternen al llarg de la història, si bé des de mitjans del segle XIX l'evolució ha estat marcadament positiva, excepte moments concrets com va ser la Guerra Civil. En l'actualitat i a diferència del conjunt de Catalunya, Palafrugell i els municipis del seu voltant continuen augmentant la població. Noves dinàmiques en la distribució de la població sobre el territori català i noves migracions dibuixen un panorama complex.

PADRÓN DE HABITANTES

Fol.

Miguel Solana Solana (Barcelona, 1968) és llicenciat en Geografia i Història i en Ciències Polítiques i Sociologia i va completar la seva formació amb un curs de postgrau en Demografia. L'any 2001 va finalitzar la seva tesi doctoral, la qual analitza la població, les migracions i els canvis econòmics i laborals de la comarca del Baix Empordà des de la segona meitat del segle XX. Actualment és professor de Geografia i Demografia al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL

Diputació de Girona